

XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MEVSİMLER

(Yüksek Lisans Tezi)

Rıdvan GÜNDOĞDU

Kütahya - 2017

T.C.
DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MEVSİMLER

Danışman:
Doç. Dr. Atilla BATUR

Hazırlayan:
Rıdvan GÜNDOĞDU

Kütahya –2017

Kabul ve Onay

Rıdvan GÜNDOĞDU'nun hazırladığı “XIX. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2017

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Atilla BATUR (Danışman)		
Doç. Dr. Ersen ERSOY		
Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN		

Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “XIX. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2017

Rıdvan GÜNDOĞDU

Özgeçmiş

1990 tarihinde Bitlis’te doğdu. 2008 yılında girdiği Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü 2012 yılında bitirdi. 2013 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans programına başladı. 2014 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak görev yapmaktadır.

ÖZET

XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MEVSİMLER

GÜNDOĞDU, Rıdvan

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Attila BATUR

Ekim 2017, 172 sayfa

Bünyesinde ihtiva ettiği edebi ve kültürel değerle birlikte, Klasik Türk şiirinin en önemli özelliklerinden biri de, çevresinde var olan birçok unsura sanatsal bir kimlik büründürerek, onu şiir malzemesi yapmasıdır. Dış dünyaya kapalı olduğu düşünülen bu kadim şiir geleneğinin böyle bir yapıya sahip olması önemli bir özelliktir. Şairlerin, değişik hayaller içinde düşündüğü ve konu edindiği unsurlardan biri de mevsimlerdir. Mevsimleri gerçek, mecaz ya da terim anlamlarıyla birlikte düşünen Divan şairleri, böylelikle bir benzetme ilgisi kurmuşlardır. Bahar, yaz, sonbahar, kış; ağaç, çiçek, bağ, bahçe gülzar; ay, yıl gece, gündüz, seher gibi unsurlar âşık, sevgili, rakip üçlüsünün hikâyesini tabiat özelinde oluşturan kavramlardır.

Bu çalışmada XIX. yüzyıl Klasik Türk şiirinden hareketle mevsimler ve mevsimsel unsurlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Mevsim, Zaman, Tabiat

ABSTRACT**XIX. CENTURY SEASONS IN CLASSICAL TURKISH POETRY****GÜNDOĞDU, Rıdvan****Master's Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Assoc. Dr. Attila BATUR****October 2017, 172 pages**

One of the most important characteristics of classical poetry, along with the literary and cultural value it contains, making it a poetry material by forming an artistic identity in many elements around it. This ancient tradition of poetry, which is thought to be closed to the outside world, has such a structure is an important feature. One of the elements that poets think and imagine in various dreams is seasons.

Divan poets who think the seasons with real, metaphorical or semantical meanings thus they have established an analogy interest. Spring, summer, fall , winter; tree, flower, vineyard, garden, rose garden; the elements such as month, year, night, daylight, dawn are the concepts that formed the story of lover, beloved and rival by using nature.

In this study, inspired by XIX century Classical Turkish poetry, seasons and seasonal concepts are studied.

Key words: Classical Turkish Poetry, Season, Time, Nature

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BAHAR MEVSİMİ

1.1. BAHAR MEVSİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	16
1.2. BAHARLA İLGİLİ BENZETME UNSURLARI	18
1.2.1. Bahar ve Yaprak İlişkisi	18
1.2.2. Bahâr-Yüz/Yanak	21
1.2.3. Bahar-Hat.....	23
1.2.4. Bahâr-Ömür	24
1.2.5. Bahâr-Hüsn.....	24
1.2.6. Bahâr-Bâğ	26
1.2.7. Bahar-Hazan İlişkisi	28
1.2.8. Bülbül-Gül Bağlamında Bahar	29
1.2.9. Nev-Bahâr.....	32
1.2.10. Nev-Rûz	34
1.2.11. Bahar ve Cemre	36
1.2.12. Bahar ve Vakt-i Seher.....	37
1.3. BAHAR VE PSİKOLOJİ	39
1.4. BAHAR VE BİTKİLER	41
1.4.1. Bahar ve Çiçekler	41
1.4.1.1. Bahar ve Gül.....	49
1.4.1.2. Lâle	55
1.4.1.3. Sünbül.....	61
1.4.1.4. Nergis	64
1.4.1.5. Yâsemin.....	68
1.4.1.6. Menekşe.....	71
1.4.1.7. Karanfil.....	72
1.4.1.8. Şebboy	74
1.4.1.9. Erguvan.....	75
1.4.1.10. Zambak	77
1.4.1.11. Gonca.....	78
1.4.1.12. Sûsen.....	80
1.4.2. Bitkiler	80

1.4.2.1. Meyve ve Sebze.....	80
1.4.2.2. Ağaç.....	82
1.5. BAHAR-MEKAN İLİŞKİSİ	84
1.5.1. Klasik Türk Şiirinde Sevgilinin Yaşadığı Mekanlar	85
1.5.1.1. Gülistân, Gülzâr, Gülşen	85
1.5.1.2. Bağ, Bostan.....	94
1.5.1.3. Lâlezâr	97
1.5.1.4. Çemen, Çemen-Zâr.....	98

İKİNCİ BÖLÜM YAZ MEVSİMİ

2.1. YAZ MEVSİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	103
2.2. YAZ MEVSİMİ İLE İLGİLİ BENZETME UNSURLARI.....	104
2.2.1. Güneş	104
2.2.2. Kuşlar.....	107
2.2.3. Semender	107
2.2.4. Yed-i Beyzâ	107
2.2.5. Gül Suyu	108
2.3. YAZ MEVSİMİ VE MEKAN İLİŞKİSİ.....	109
2.3.1. Yeryüzü.....	109
2.3.2. Cehennem	109
2.3.3. Tandır.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SONBAHAR MEVSİMİ

3.1. SONBAHARIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	112
3.2. SONBAHARLA İLGİLİ BENZETME UNSURLARI	113
3.2.1. Hazan Sevgili/ Hazan-Âşık İlişkisi.....	113

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KIŞ MEVSİMİ

4.1. KIŞ MEVSİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	116
4.2. KIŞ MEVSİMİ İLE İLGİLİ BENZETME UNSURLARI	116
4.3. KIŞ MEVSİMİ VE MEKAN İLİŞKİSİ	119

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	121
EKLER.....	133
KAYNAKÇA	168
DİZİN	172

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1: Bahar Mevsimi.....	124
Tablo 4.2: Yaz Mevsimi.....	125
Tablo 4.3: Kış Mevsimi.....	126
Tablo 4.4: Bahar ve Mekân	128
Tablo 4.5: Bahar ve Bitkiler	130
Tablo 4.6: Zaman Kavramı	131
Tablo 4.7: Nazım Şekillerinin Kullanım Oranı	132

KISALTMALAR

Bah.	Bahâriyye
D.	Divanı
E.V.	Enderunlu Vâsıf
G.	Gazel
H.A.H.	Hersekli Ârif Hikmet
K.	Kaside
Kt.	Kıt'a
K.İ.M.	Keçecizâde İzzet Molla
L.G.	Leskofçalı Gâlib
L.H.	Leylâ Hanım
M.B.	Müştâk Baba
Mat.	Matla'
Mr.	Murabba
Mes.	Mesnevi
Mün.	Münâcât
N.	Nevres (Osman)
P.P.	Pertev Paşa
Ş.H.	Şeref Hanım
Ş.A.H.	Şeyhülislam Ârif Hikmet
T.B.	Terci'-bend
Th.	Tahmis
Y.A.	Yenişehirli Avnî

TEZ METNİ

GİRİŞ

Estetik ya da sanatsal bir zevk sağlama amacı olan, düşünce duyguların yazılı ya da dil aracılığıyla ifade edildiği bir anlatım biçimi olarak görülen edebiyat, konusunun insan ve eşya olduğu daha çok “kurmaca” olan bir sanat dalıdır. Edebiyatla uğraşanlar, bu sanata gönül verenler ve bu sanatın icrâcıları olan şair ve yazarlar, bağlı oldukları toplumun değerlerini, kültürünü, yaşam alanını ve çevresini göz önünde bulundurarak güzel ve estetik olanı yakalamaya çalışmışlardır. Edebiyatın yaşama ve beraberindekilere dokunması, dolayısıyla bunları farklı şekilde bize aktarması, bu sanat dalının sosyal yaşamdan kopuk olmadığını ve olmayacağını gösterir.

Türk edebiyatının yaklaşık altı asrına damgasını vuran, kendisini üreten ve kültürün ve sosyal çevrenin dinamiklerine kayıtsız kalmayan Klasik Türk şiiri, bu amaçla ayrı bir önem kazanmaktadır. Her ne kadar ortak imaj, mazmun ve sembollerle bir anlatım tarzı geliştirse de Divan şiiri çevreye kayıtsız kalmamış ve her şair malzemeyi işleyişte ayrı bir şahsiyete bürünerek orijinal bir yaklaşım geliştirmiştir. Şairler, kavramların, nesnelerin ve sözcüklerin sıfatlarını belirleyerek benzerleri ile karşılaştırmış, zihinlerinde canlandırmış, gözlem gücü ve şairlik melekelerini konuşTURARAK alıcının; yani okurun hayal dünyasına ortak olmuşlardır.

Divan şairinin bir araç olarak kullandığı ve ana temaya daha çok bir benzetme unsuru yaptığı konulardan biri olan “mevsim” bahsinin işleneceği bu çalışmada, Divan edebiyatının son yüzyılı olan XIX.asır Türk şiiri esas alınacaktır.

Çalışmanın Adı

XIX. yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Klasik Türk şiirinin “kendi içine kapalı”, “dış âleme kayıtsız”, “dünya görüşü olmayan edebiyat” şeklinde ezberlenen veya tanımlanan yapısının aslında böyle olmadığı; bilakis imaj ve mazmun sistemi yanında Kurân-ı Kerîm, Hadis, Kelam, Tarih, İslamiyet, Astronomi, mitoloji, efsane ve tabiat gibi birçok kaynak ve donanımına sahip olduğu bilinmesi gereken bir husustur. Böylesine zengin menbâsı olan bir edebi geleneğin dış dünya ile bağlantısının olmadığı, sadece soyut olanı işlediği vs. tarzında

yorumlar gerçeği yansıtmaz. Bu çalışmanın amacı elbette “Divan şiiri toplumla iç içedir” şeklinde bir sloganla ortaya çıkmamıştır. Amaç, hayattan uzak olduğu düşünülen bu edebiyatın, aslında böyle olmadığına “tabiat ve mevsim” penceresinden bakarak bir parantez açmaktır. Mevsimler, çevre ve tabiatla insanın konumu, şairin bu malzemeleri ele alış biçimi, dönem şiir anlayışının buna bakışı gibi gerçek ve mecaz söylemleri irdelerek Divan şiirine farklı bir açıdan yaklaşmak hedeflenecektir.

Çalışmanın Sınırları ve Sınırlılıkları

Divan şiirinin zengin çağrışımlı ve sanatlı yapısı düşünüldüğünde çalışmaya dahil edilen birçok unsurun göz ardı edilemeyeceği ortadadır. Mevsim bahsini çağrıştıran, semantiğini sezdirenen ve alanına giren kelime ve kavramların çokluğu düşünüldüğünde, bir sınırlamaya gidilmesi gerekir. Divan şiirinin ortak motifi ve benzetme unsurları gözetilerek “mevsim” konusunu çağrıştıran ve “klasikleşen” kullanımlar ele alınacaktır. Söz gelimi “kar” sözcüğü reel anlamıyla ele alınacak; ancak bu kelimenin daha çok şiirsel boyutu ve şairin ona yaklaşımı, ele alış biçimi ve ne tür bir benzetme unsuru olarak gördüğü ile ilgilenilecektir. Ayrıca mevsim konusu XIX.yüzyıl Klasik Türk şiiri göz önünde bulundurularak incelenecektir. Önceki dönemlere ait nazım birimleri ve parçaları –mecbur kalınmadıkça- mevzu bahis edilmeyecektir.

Çalışmanın Yöntemi

“XIX. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler” adlı çalışmada yüzyıl şairlerinin divanlarındaki nazım şekilleri, nazım türleri ve diğer manzumeler incelenecek ve buradaki “mevsimsel” çağrışımlar irdelenecektir. Benzetme ilgisi yoluyla ya da doğrudan akalalı olan mısra, beyit, bent ve dörtlükler fişlenecek ve her biri ayrı bir konu başlığı altında incelenecektir. İlk aşamada yüzyılın edebi, sosyal ve siyasal özelliklerine bakılacaktır. Divan edebiyatının yenileşme ile karşı karşıya olduğu bir dönemde böyle bir incelemenin doğru olacağı aşikardır. Sonraki adımlarda mevsimler sırasıyla ele alınacak ve bu hususları ilgilendiren nazım birimleri ilgili başlık altında işlenecektir. Mevsimler konusuna giriş yapmadan önce mevsimin bir zaman kavramı olmasından dolayı, zaman konusu ile ilgili bazı açıklamalar yapılacaktır. Zamanın kısa tarihi, insanların ona bakışı, Yeni Türk şiiri ve Eski Türk şiirindeki kullanım şekli ve alanı irdelenecektir.

XIX. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatına Genel Bakış

Bu yüzyıldaki edebi anlayışa geçmeden önce dönemin sosyal ve siyasi olaylarına kısaca bir göz atmakta fayda var diye düşünüyoruz.

XIX.yüzyılda Osmanlı devleti parçalanma ve dağılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir önceki asırda başlayan gerilemenin önüne bir türlü geçilememiştir. Mevcut kötü durumu engellemek ve dağılmayı önlemek için Osmanlı aydınları ve devlet adamları çareler üretmenin yollarını aramıştır. Bu amaçla da Avrupa ile temasa geçmenin iyi olabileceğine ve garbın tekniğinden yararlanmak gerekebileceği fikrine sıcak bakmışlardır.

XIX.yüzyılda imparatorluk, yok olma tehdidini bertaraf etmenin yollarını aramaya çalışırken diğer taraftan Osmanlı, Batılı devletlerin bilhassa Rusların emperyalist tutumu ile karşı karşıyadır. Dış ilişkilerde sorun yaşayan Osmanlı, iç işlerinde de önemli problemler yaşamaktadır. Fransız İhtilalinin etkisiyle ortaya çıkan “milliyetçilik” düşüncesinden etkilenen farklı etnik gruplar ve topluluklar imparatorluktan ayrılmak istemişlerdir. Bu durum da devletin iç siyasetinde elini kolunu bağlamış ve sosyal bütünlük büyük yara almıştır.

Bu yüzyılda eğitim öğretim, sosyal, askeri ve ekonomik alanlarda düzenlemeler yapılarak kötü durumun önüne geçme amaçlanmıştır.

XIX.yüzyılda Osmanlı siyasal ve sosyal alandaki birtakım değişim, dönüşüm ve “yenilenmeler” edebi anlayışı tamamen sarsmasa da onda bazı kıpırdanmalara sebep olmuştur. Klasik Türk şiiri biçim ve içerik anlamında yenilenmeden kısmen de olsa etkilenmiştir.

Önceki yüzyıl Osmanlı edebiyatı en zengin dönemlerini yaşamış, şairler ortaya orijinal eserler koymuşlardır. İmge dünyası, imaj, mazmun ve söz sanatı gibi idealar ve şiir malzemeleri gelenekle bütünleşerek altın çağını yaşamıştır. şiirin XIX.yüzyıldaki değişim hareketlerinden hızlı bir şekilde etkilendiği ve mevcut geleneğe boyun eğdiği fikri gerçeği yansıtmaz. Divan şiiri diri kalmaya çalışacak, tükenen gücüne rağmen mücadeleye devam edecektir. Fakat tüm direnişi ve mücadelesi ilerleyen zamanda yerini teslimiyete bırakacaktır.

Bu asırdaki şiir, önceki gelenekten kopmuş sayılmaz. Biçimsel anlamda yenilik isteyen bazı şairlerin girişimleri dışında, içerik önceki yüzyıl geleneğinden çok farklıdır denemez. Nazım dilinin değişim arz etmesini savunan şairler, asıl özellik olduğuna inandıkları biçimi ters yüz etmeye çabalarlar. Onlar bilerek ya da hissederek “biçimsizleşmeyi” “yeniden düzenleme”nin izleyeceğini düşünürler. Halbuki biçim muhteva anlamında klasik olan şiirle çağdaş/modern şiir arasında ayrım vardır. Modern şiir denilen edebi daire, kabuklu yemişlere teşbih edilebilir; özüne/cevherine ulaşmak isteniyorsa kabuklu ve sert kısım parçalanmalıdır. Klasikleşmiş şiirse tohumu ve çekirdeği olan meyveler gibidir. Özüne dokunmak veya ona ulaşmak isteniyorsa etli kısmın bütünlüğü bozulmalıdır.

Klasik Türk şiirinin kaynaklarından olan İslamiyet dini ve tasavvuf akımı her dönemde etkili olmuş ve nazımın muhtevasını etkilemiştir. Tasavvufun ete kemiğe büründüğüne ve mazmunlarla örülü şiirimizde yeşermeye başladığına dikkat çekmek gerekir. İslam mistisizmi diye de bilinen tasavvuf tarikatlarında anlatılmış ve böylelikle tarikat çevreleri oluşmuştur. Bu dönem Türk şiirinde de etkili olan hususlardan biri tarikattır. Tarikata müntesip olma, bir mürşide bağlanma ve rahle-i tedrisinden geçme gibi hususlar XIX. yüzyılda gelenek haline gelmiştir. Bundan dolayı çoğu şairin eserinde tasavvuf temalı şiirler yer almış, bu mefhumlarla alakası olmayan şairler de bu felsefi/mistik akımın edebî, aşkın ve coşkun taraflarından yararlanmışlardır. Fakat XIX. yüzyıldaki tarikat ehli şairler ya da mutasavvıf olmadığı halde tasavvuf terimlerini şiirde konu edinen şairler, önceki asır şairleri kadar başarılı olamamışlardır. Şiiri tasavvufi derinlikten yoksun bırakan, ilahi aşkın (ideal aşk) tanımını değiştiren ve ona beşeri, cinsi bir mana yükleyen XIX. yüzyıl şairi, halkın günlük itikadi ve ibadi ihtiyaçlarına cevap veren öğretici bir şiir anlayışı geliştirir.

XVIII. yüzyılda Divan şiirinin usta isimlerinden Nedim’in (ö.1730) başlattığı “Mahallileşme” akımı bu yüzyılda da bazı şairlerce sürdürülmek istenmiştir. Ancak yerlileşme adı altında Divan şiirinin ihtişamlı dünyası sarsılmıştır. Halk unsurlarını şiirde işlemek, dilde sadeleşmek gibi amaç ve hedefler şiirin kalitesini düşürmüştür. Zira şiirler derinlik ve yoğunluk bakımından eksiktir. Kafiyeyle şiir yazma düşüncesi ile yola çıkılmış; ama ortaya sıradan/avam/bayağı şiirler çıkmıştır. Atılımını çevirecek, dağılmış deneyimlerini ıslah edecek temel düşünceden yoksun olduğu için basitliği aşamayan bir gerçekçilik ve mahallilik zevki, daha da önemlisi kıymetlerin gücünü

kaybetmesinden gelen bir duyumculuk gösterisi ve sadece zaman geçirmek için konuşuyormuş gibi şiir yazan şairlerin halleri, akla gelen ilk hususlardır.

Bunun yanı sıra bu yüzyıla gelinceye kadar bir gelenek haline gelen nazirecilik, XIX. yüzyılda tükenmeye yüz tutmuştur. Çünkü eski şiirin hareketliliği ve kudreti karşısında yüzyıl şairi zayıf kalmıştır. Temalar ve mazmunlar birbirini tekrar edip durmuştur. Nazire anlayışı taklitçilik ile eş değer hale gelmiştir.

XIX. yüzyıl Türk şiirinde eskiyi hayata döndürme çabalarının olduğunu fark ediyoruz. Bu anlayışla yola çıkan kimi şair Encümen-i Şuârâ'yı (Şairler Topluluğu) kurar. Sanat zevki açısından ince/nârin, ahenkli, sağlam ve ifade kabiliyeti noktasında güçlü olan XVII. yüzyıl şiirini örnek almışlardır. Nâili, Nef'î, Fehim gibi isimleri beğenen ve örnek alan şairler topluluğu kendi aralarında şiirler okumuş, şiir toplantıları yapmış ve bu toplantılarda poetik tartışmalar yapmışlardır. Encümen-i Şuârâ; Hersekli Ârif Hikmet, Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî, Üsküdarlı Hakkı, Koniçeli Kâzım Paşa, Hâlet Bey gibi isimlerden oluşur.

XIX. yüzyıl Türk şiirinde biçimsel/formal anlamda değişiklikler yaşanmıştır. İncelediğimiz divanlar ve bazı manzum parçalardan hareketle tanık olduğumuz değişiklikleri şöyle değerlendirebiliriz:

Nazım şekilleri kullanımının önceki dönemlerde olduğu gibi söylenebilir; ancak bu yüzyılda bazı nazım biçimlerinin kullanım oranının azaldığı bazılarının ise arttığı tespit edilmiştir. Örneğin; şarkı, terkiib-bend, kıt'a (tarih kıt'aları) gibi nazım biçimlerinin ilgi gördüğü, mesnevilerinse azaldığı görülür. Öte yandan nazım biçimleri ile oynanmış ve onun alışlagelmiş yapısı değiştirilmeye başlanmıştır. Mesnevi nazım biçimiyle gazeller veya kasideler yazmak, kaside nazım şeklinin bölümlerini başka bir şekle sokmak, gazele ya da kasideye isim vermek, başlık koymak, ilk iki mısrası sıralı olmayan kıt'a gibi nazım biçimleri ile kaside yazmak gibi değişiklikler yapılmıştır. Bu dönem şairleri, şiire bazen mahlas koymuş, kimi zaman keyfî davranarak mahlas koymamış ya da şiirin herhangi bir kısmına mahlasını koymakta kusur görmemiştir. Nâ-tamâm gazellerin çoğu divanda kendisine yer bulduğu görülmüş, bu gazellerin beyit birim sayısı beşten az olduğunda nâ-tamâm gazel sayılmıştır.

Şiirde önemli bir işlev gören kafiye ve redif bu asır şiirinde asıl kimliğinden kopartılmış ve kendisine yeni bir görev verilmiştir. Kafiyesiz, redifsiz şiir yazma, bütün

mısrayı saran redif kullanma, aruzun yapısına uygun olmadığı halde Türkçe asıllı kelimeleri kullanma gibi uygulamaların varlığına şahit olunmuştur. Türk şiirinde önemli bir yeri olan aruz ölçüsünün dünyasına aykırı olan bazı noktalar da dikkati çekmiştir. Divan şiirinde daha önce pek kullanılmayan yahut tercihe gerek görülmeyen bazı aruz kalıplarının kullanıldığı, Arapça ve Farsça kelimelerin okunuşuna göre aruza çekildiği görülmüştür. Hece ölçüsü ile yazılmış bazı şiirlerin divanlara alındığı ve bunun sıradan, olması gereken bir uygulama olarak düşünüldüğü gerçeği ortadadır. Ayrıca, incelediğimiz divanlarda dikkatimizi çeken bir diğer husus, gazellerin alfabetik sıraya göre kategorize edilmesi olmuştur. “Harfü’l-râ”, “Kafiyetü’l-pâ” gibi bölümlerin divan tertibine eklendiği görülmüştür.

Zaman Kavramı ve Tarihsel Macerası

Hayatımız boyunca ihmal ettiğimiz, varlığını somut olarak düşündüğümüz, akıp giderken farkında olmadığımız, fikir yürüttüğümüzde ise bizi metafiziğin girdaplarına götüren süreye zaman denir.

İnsan düşüncesini en çok zorlayan sorulardan biri olan “zaman nedir” sorusuna fizik, astronomi, felsefe vs. gibi disiplinler cevap aramıştır. Antik Yunanistan düşünürlerinden olan Eflatun, zaman kavramını sonsuzluğun bir portresi veya “gölge”si olarak görür. Bu düşünceye göre zaman kavramı, topyekün bir var oluş sahasında etkilidir ve onu bünyesinde ihtiva eder. Aristoteles ise zamanı öncelik ve sonralık bağlamında hareketin sayısı olarak ele alır. Aziz Aurelius Augustinus geçmiş zamanın olabilmesi için “hiçbir şeyin yaşanmamış”; gelecek zamanın olabilmesi için “hiçbir şeyin olmamış”; şimdiki zamanın olması için “hiçbir şeyin var olmamış” şeklinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre geçmiş zaman artık olmadığına göre ve gelecek zaman henüz yaşanmamış olduğuna göre bu iki zaman diliminin ne şekilde yaşandığı soru işaretidir. Ayrıca o, “şimdiki zaman”ın geçmişte kaybolma ihtimalinin oluşu, onun varlığı ile ilgili aklımıza soru işaretleri getirdiğini düşünür. (Çev., Pamir, 1997: s.279)

Fizik biliminde zaman göreceli bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Zaman, içinde bulunduğumuz üç mekân ve bir zaman kapsamlı uzay-zamanın somut olmayan kapsamı olarak kabul edilmiştir. Fizikte zaman kavramı ile ilgili Stephen Hawking’in teorileri önemlidir. Hawking uzay bilimi ile ilgili The Big Bang (büyük patlama) , kara

delikler, ışık konileri, superstring nazariyesi gibi kavramları A Brief Of Time (Zamanın Kısa Tarihi) adlı eserinde açıklamıştır.

İnsanoğlu var oluşundan bu yana zamanı belirlemek ve ölçmek için çalışmıştır. Yunanlılar, her ayı onar günlük dönemlere ayırmış, Romalılar haftanın bir gününü tanrıya adanmış; Mısırlılar ve Yahudiler günleri yediye bölmüşlerdir. Hristiyanlar haftayı Tevrat'taki anlatılışa göre ele almakla birlikte İsa/Mesih'in dirilişi anısına pazarı birinci gün seçmişlerdir. Sümerler ve Asurlular olayları ay ve güneş tutulmalarına ya da hükümdarların saltanat yıllarına göre ayırmışlardır. Müslümanlar da Tevrat'ta geçen yedi günlük haftayı esas almışlardır. Zaman ölçümünde İslam ülkeleri, usturlaplardan yararlanmış ve bu aleti geliştirerek zamanı belirlemeye çalışmıştır. Zaman ölçümü, muvakkit adı verilen uzmanlarca yapılmıştır. Fatih'in Semerkantlı astronomi uzmanı Ali Kuşçu'yu namaz saatlerini hesaplaması için görevlendirdiği bilinir.

Zaman hesaplaması ve ölçümünde takvimleri icat eden insanoğlu, akıp giden zamanı ve parçalarını öğrenmek istemiştir. Papa öncülüğünde Roma'da benimsenen Gregoryen takvimi, yine Roma'da İmparator Jül Sezar'ın öncülüğünde çalışması başlatılan Jülyen takvimi, Eski Türklerde'ki On İki Hayvanlı Türk takvimi, Hac ibadeti ve Haram aylar için kullanılan Eski Arap takvimi, Güneş yılı sistemine dayanan Eski İran takvimi, Satürn ve Jüpiter'in birleşmesi hadisesini esas alan ve Nuh Tufanını anlatan Tufan takvimi, Eski Kıptî (Nabukadnezar) takvimi, Anadolu halk takvimi, Hicrî, Rûmî ve Miladî takvimler...

Osmanlı devletinde de zaman hesaplanması ve ölçümü yapılmıştır. Bu amaçla konunun uzmanları gerekli çalışma ve incelemeleri yapmış ve bu konuda devlet yardımı ve desteği alınmıştır. Osmanlı'da zaman ölçümü yöntemlerinden biri de 'tarih düşürme' tekniğidir. Tarih düşürme Divan edebiyatı nazım şekilleri kullanılarak sosyal hayatı etkileyen olay ve durumlar için kullanılan bir yöntemdir.

Yeni Türk Şiirinde Zaman Kavramı

Türk şiiri medeniyet ve yenilenme ile olan temasını Tanzimat'la beraber gerçekleştirmiştir. Avrupa kültürü ve edebiyatı ile yakın ilişkiler yaşayan Yeni Dönem Türk şiiri zaman kavramına da farklı bir bakışla yaklaşmıştır. Söz gelimi Akif Paşa Âdem Kasidesi isimli şiirinde zamana bütüncül olarak yaklaşır. Kişisel arzularının ve beklentilerinin karşılık bulmadığını ifade eden Akif Paşa, bütün bir varlık sahasının alt

üst olmasını ister. Şairin geleneksel zaman anlayışına tezat bir durum olan bu yaklaşım tarzı, Tanzimat'ın rasyonalist münevverlerinden olan Şinasi'de aynı şekilde vuku bulmaz. Bu durumu Şinasi'nin az sayıda şiir yazmasıyla açıklayabiliriz. Ziya Paşa ise herkesçe bilinen Terkib-Bend ve Terci'-Bend adlı şiirlerinde zaman anlayışını geleneksel değer ile modernite arasında bir kıvamda servis etmiştir. Terci'-Bend'te Ziya Paşa, birbirinden değişik varlık sahalarını ele alırken zaman mefhumunu örnek olarak verir. Evrenin büyüklüğü ve sonsuz oluşu, zıtlıklar, farklılıklar vs. durumlar şairin muhayyilesinde karmaşaya neden olur. Bu noktadan hareketle şair, geleneksel bakış açısını bir süreliğine askıya alarak Batılı bir yaklaşımla evrenin ve varlık âleminin göreceli/izafi olduğunu dile getirmiştir. Tanzimat'ın önde gelen şahsiyetlerinden Namık Kemal'in zaman kavramına şiirlerinde değinmediğini görüyoruz. Hürriyet, vatan, hak gibi sosyolojik kavramlarla daha çok ilgilenen şair, klasik anlamdaki zaman mefhumunu bu kavramlarla iç içe olarak vermiştir. Abdülhak Hamit Tarhan ise ölüm gibi metafizik ürperti içeren temaları zamanın genel akışı içinde vermiştir. Hümeysra YUVA, Hamit'in Tahattur adlı şiirinde, "devran" kavramını mutlak zamanı işaret etmek suretiyle dehşet veren bir dolaba benzettiğini belirtmiştir. Yok oluş ile zamanın benzer olduğunu ifade eden yazar, Hamit'in yokluk karşısında ürperdiğini dile getirmiştir. Zamanın –geleneksel kültüre göre- hızlı bir şekilde akıp gittiğini ve bu esnada önüne gelen her şeyi yıktığını vurgulayan Yuva, burada farklı ve yeni olan durumun "dolab" istiaresi olduğunu dile getirmiştir. (Yuva: 2009) "Makber" adlı ünlü şiirinde ölüme anlam veremeyen şair, "Ölü" şiirinde ölümle ilgili şüpheden rahatsız olmuştur. Tarhan, zaman konusunda bazen endişeli ve karamsar; bazen de ümitvâr olabilmıştır.

Tanzimat edebiyatının sona ermesi ile edebiyat âlemine giriş yapan Servet-i Fünun topluluğu edebiyatımıza Batılı bir kimlik kazandırma amacı olan bir edebi gruptur. Avrupa'yı yakından tanıma fırsatı bulan, edebi eserleri asıl dillerinden okuyup tercümesini yapan Servet-i Fünun şairleri Sembolizm ve Parnasizm akımlarının da etkisiyle, özellikle sanatsal anlamda yüzünü Batı'ya çevirmiştir. Zaman kavramını da bu hedefe uygun bir şekilde kullanan şairlerden Cenab Şehabettin, yeni imgeler keşfederek bu amacını gerçekleştirme eğiliminde olmuştur. Edebi çevrelerce tartışma konusu yapılan "saat-i semen-fâm" tamlaması zamanın somutlaştırılarak aktarılması bakımından kayda değerdir. Şair, zamanı tanımlarken geleneksel algıdan büsbütün ayrılmış ve yeni imajların izinden gitmiştir. Tevfik Fikret ise zamanla ilgili

tanımlamalarında umutsuz ve kötümserdir. Hayatının bir kısmında dinsel inancını yitiren şair, toplumsal açıdan iyimser olsa da mistik ve metafizik açıdan karamsardır.

Fecr-i Ati şiiri, anlayış ve içerik olarak Servet-i Fünun'u eleştirse de onun çizgisinde devam eden bir topluluk olmuştur. Bu arada muhayyile ve sanat gücü bakımından Fecr-i Ati ile yetinmeyen tek şair Ahmet Haşim'dir. O, geçmiş hayatını anımsarken, zaman kavramını kaçma eğiliminin bir basamağı olarak görür. Geçmiş hatırlarken annesinden yola çıkan şair, yâd etme duygusundan bahsederken akşam veya gece kavramlarını zamansal açıdan ele alır. Akşam, şair için hüznün duygusunun en iyi anlatıldığı zaman dilimi olarak görülmüştür. Yahya Kemal, zaman kavramına ulusal geçmiş penceresinden bakar. Süleymaniye'de Bayram Sabahı, Itri, Akıncı vs. şiirlerinde milli bilinç şimdiki zamandan geçmiş zamana doğru kayar.

Milli Edebiyat dönemi Türklük, vatanseverlik, ulusal bilinç gibi kavramları sade dil ve hece ölçüsüyle anlatan, zaman kavramını da geleneksel anlayıştan hareketle ele alan bir edebiyat dönemidir.

Cumhuriyet döneminde Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar, A. Muhip Dıranas, Nazım Hikmet gibi şairlerin zaman kavramına farklı açıdan baktıklarını görüyoruz. Necip Fazıl, önceleri metafizik kaygı yaşarken, tasavvufu tanıdıktan sonra bu endişesini yenmeyi başarmıştır. O zaman kavramını Abdülhak Hamit Tarhan gibi ele almayı uygun bulmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar ise zaman mefhumunu enine boyuna tartışan ve zamana felsefi düzlemde yaklaşan bir şairdir. Henry Bergson'un sezgicilik akımı ve Sembolizm akımının da etkileriyle Tanpınar kişisel zaman algısına çokça yer vermiştir. "Ne İçindeyim Zamanın" ve "Bursa'da Zaman" şiirleri onun zaman algılayışının özetidir denebilir.

Ahmet Muhip Dıranas, "Olvido" şiirinde tüm yaşamını akşam vaktinin manzarası eşliğinde hatırlayan bir insanı anlatır. Nazım Hikmet, zaman kavramına toplumsal olarak yaklaşmış, maziye kötü, geleceği ise komünizmin önderliğindeki aydınlık bir zaman olarak görmüştür. Onun "Kocalmağa Alışıyorum" şiiri materyalist felsefenin en çıplak haliyle örneğidir denebilir. Garip ve II.Yeni edebiyat grupları şekil ve muhteva açısından Türk şiirinin yaşadığı değişimi gözler önüne sermiştir. Burada artık zaman kavramı ele alınırken tamamen Batılı hayat görüşü esas alınmıştır. Kimi şairlerde ise geleneğe bağlılık devam etmiştir. Söz gelimi II.Yeni grubu zamana

materyalist/maddeci pencereden bakarken Sezai Karakoç geleneksel zaman anlayışını göz önünde bulundurur.

Klasik Türk Şiirinde Zaman Kavramı

Klasik Türk edebiyatında, yukarıda tanımı, özelliği ve tarihsel boyutunu aktardığımız zaman kavramı birçok unsurla birlikte ele alınmıştır. Hümeysra Yuva, Türk edebiyat dairesinde ve kültürel gelenekte yer alan zaman kavramının İslami medeniyetin etkisiyle ortaya çıktığını dile getirmiştir. Zamanı işaret eden kavramların neredeyse hepsinin (devr, vakit, zaman, asr, fecir, zuhr, leyal, leyl vs.) Arapça kökenli olduğunu vurgulayan Yuva, bu sözcüklerin etimolojik olarak Türkçe karşılıklarının olmadığını da ifade etmiştir. Buna ek olarak kutsal kitap Kuran'da sure adı olarak geçen dehr, leyl, asr ve duha gibi kelimelerin varlığına dikkat çeken yazar, zaman kavramını belirten bu sözcüklerden “zaman ve dehr”in salt zamana (mutlak zaman), geri kalanların ise zamanın bir kısmına karşılık geldiğini vurgulamıştır. (Yuva:2009)

Divan şairleri zaman kavramının ilgi alanına giren ve önemli vakitleri çağrıştıran sözcük, kavram, terkip ve türleri kullanmışlardır. Sözgelimi baharın gelişini müjdeleyen bahâriyyeler, nevrûziyyeler; kışı anlatan berfiyye ve şitâiyyeler; yaz mevsiminin kavurucu sıcaklığını ve etkilerini anlatan temmûziyyeler, sonbaharı betimleyen pastoral hazâniyyeler; ıydiyye ve bayramiyyeler, Kerbelâ mersiyyeleri, Muharrem ayını anlatan manzumeler vs. türlerin yanında; güneş, meh,meh-tâb, hilâl, kamer, subh, şâm, şeb, leyl, seher, eyyâm, nehâr gibi zamanla ilgili mefhumlar Divan şiirinde kullanılmıştır. Tüm bu mefhumlar, kavramlar ve türler aynı zamanda bize o zamanda vukû bulan mevsimleri ve etkilerini de anlatır.

Divan şiirinde gece veya akşam anlamı taşıyan zaman dilimi, karanlık ve aydınlık tezadı oluşturur. Öte taraftan renk itibariyle gece (şeb) aşığın cefa çeken vaziyetini tasvir den bir anlam örgüsüne sahiptir. Şeb uyku, işret, gözyaşı, asker, yanak ve yüz gibi tasavvurlara konu olmuştur.

Yasemin yaprağının sevgilinin billur bedenine ezelden beri gömlek olduğunu söyleyen şair, işveli sevgilisinin “bu gece” uykusuz olduğunu ve kendisi serpilip yatarken dikkat edilmesini ister. Aşağıdaki şarkıda şair, yasemin çiçeğinin yaprağını söz sanatında kullanmış ve mevsimsel unsur olarak baharı okuyucuya hatırlatmıştır

Cism-i billûrına berg-i yasemen
 Tâ ezel olmuş boyunca pirehen
 Dikkat eyle serpilüp yatur iken
 Kaldı bu şeb şive-kârım uykusuz
 Ş.H.(Ş).10/3

Şair aşağıdaki beyitte, bu gece gözyaşı yağmurunun sel olduğunu ve gönlün ümit fidanının yine suya doyduğunu belirtmiştir:

Bârân-ı eşk-i dîde ki, seylâbdır bu şeb
 Nahl-i ümîd-i dil yine sîrâbdır bu şeb
 H.A.H.(Matla'lar)1-s.139

Şair, mehtap şenliğinin meclisinin akıllıyı sarhoş ettiğini; zira bu gece lalenin kadeh, çiğ tanesinin ise şarap olduğunu bu beyitte dile getirir:

Mest etdi hûşî bezm-i çerâgân-ı mâhtâb
 Lâle piyâle jâle mey-i nâbdır bu şeb
 Ş.A.H.(G.)5-3,s.114.

21 Aralık tarihi Kuzay Yarım Küre’de kış gündönümünün olduğu ve en uzun gecenin yaşandığı bir zaman dilimidir. İslami kültür terminolojisinde şeb-i yeldâ olarak geçer. Farsça bir sözcük olan şeb-i yeldâ, İranlılar’da güneş tanrısı Mitra’nın doğum gecesi olarak anılır. İranlılar şeb-i yeldâyı uğursuz ve kötücül bir gece olarak kabul eder. Bu inanışın nedeni Ehrimen’in kötülük yapmaya devam etmesidir. Kışın soğukluğunun da bu ayda var olması kötülük tanrısı Ehrimen’den kaynaklandığına inanılır. İranlılar’ın bu uğursuzluklara tepki olarak şeb-i yelda zamanında büyük ateşler yakarak tanrı Mitra’ya dua ettikleri rivayet edilir.

Şerife Uzun, şeb-i yeldânın uzun ve karanlık olması yönleri ile ma’şûkun zülfü ve âşıkların çektikleri acıları ve intizarı anlattığını ve bu sebeple bu önemli geceye şeb-i hicrân da dendiğini ifade etmiştir. İran coğrafyasında iki bin yıldır kutlanan bu gecenin kısalan günlerin son bulduğunu ve günlerin uzayacağını haber vermesi yönüyle de önem kazandığını belirten yazar, bugünlerde İranlılar’ın bu geceyi aile efradı ve büyüklerle yapılan sohbet ve muhabbetlerle geçirdiğini beyan etmiştir. (Uzun, 2015: s.365)

Şair, sefa günlerinin bereket sahibi gibi gezip dolaştığını; fakat şeb-i yeldâ sıfatlı kederli zamanları geçmediğini dile getirmiştir:

Güzar eyler sehâb-ı feyzveş rûz-ı safâ ammâ
Şeb-i yeldâ-sıfat âvân-ı âlâm ü keder geçmez
Dâniş (G.)Zâ/266-2

Şeyhülislam Sâdeddin Efendi için yazılan bir kasideden aldığımız bu beyitte şair, bayramın ve nevruzun defalarca geleceğinin ve arzulu kişilerin şeyhin dergahının toprağına yüzlerini süreceğini dile getirmiştir:

Iyd ü nevruz berâber gelerek bi'd-defeât
Hâk-i dergâhına yüzler süre bir hâhiş-kâm
Y.A.(K.)912-49

Ramazan ayı (oruç ayı) ve şehre hakim olan kışın sona ermesiyle nevruz bayramı Atbaşı'nda başlamıştır:

Hâkim-i şehri-şitâ ile gidip mâh-ı sıyâm
Geldi nevruz ile atbaşı berâber bayram
Y.A.(K.)12-1

Bu gece gül bahçesinin, ay ışığının feyziyle taze olduğunu belirten şair; öyle ki bu gece her goncanın bir mehtap çiçekçiği olduğunu belirtmiştir:

Gülşen ki feyz-i nûr ile sîr-âbdır bu şeb
Her gonce bir gül-çe-i mehtâbdır bu şeb
Ş.A.H.(G.)5-1,s.115

Sevgilinin ayrılığıyla her zamanın kendisine bir matem günü ve onun hayalinin aşığın gönlüne Muharrem ayı gibi acı verdiği bu beyitte ifade edilmiştir.

Ey ki hicrinle zaman eyyâm-ı matemdir bana
Her hayalin dilde mah-ı Muharremdir bana
L.G.(G.)1-s.50

Galip divanının “Metâli” kısmında benzer bir matla yer alır: (s.148)

“Ey ki hicrinle cihan bir cây-ı matemdir bana
Her hilâli âlemin mâh-ı Muharremdir bana”

Yel değirmeninin, suyunu bedava bulduğunu belirten şair, onun feleğin çarkı gibi gece gündüz dönüp durduğunu vurgulamıştır:

Çarh-ı felek gibi gece gündüz döner durur
Bulmuş suyunu bâd-ı hevâ yel değirmeni
N.(Nâ-tamâm G.)-2, s172

Dün gece sevgiliye kavuştuğunu belirten şair, sırlara vakıf olduğunu ve Tanrıyla bütünleşmenin mutluluğuna eriştiğini belirtmiştir. Dün gece hem var hem de yok olduğunu dile getiren şair, İsa/Mesih gibi sözlerinin canlandığını;ama kelam edemediğini, felek çarkının emrine amade olduğunu ve seçilmiş bir aşık olduğunu ifade etmiştir. Dört bir yanı Müştak gibi terk ettiğini söyleyen şair, bu gecede didarı görmeye meylettiğini vurgulamıştır:

Vâsıl-ı dildâr idim ben dün gece,
Vâkıf-ı esrâr idim ben dün gece.
Lî maa’llah zevkine ermiş idim,
Yok idim hem vâr idim ben dün gece.
Nutk-i Îsâ-veş sözüm bulmuştu rûh,
Gerçi bî-güftâr idim ben dün gece.
Emrime münkâd idi çarh-ı felek,
Âşık-ı muhtar idim ben dün gece.
Terk-i âfak eyleyip Müştâk-veş,Mâil-i didâr idim ben dün gece.
M.B.(G)s.72

Bayram hilalinin sevgilinin ay gibi parlak yüzündeki kaşlarını görmesi halinde şair, sırta kadem basacağını ve bakışlarını dünyadan utanacak hale geleceğini ifade etmiştir:

Ebrû-yı mâh-rûyini görmüş hilâl-i iyd,
 Pinhân olup nigâh cihândan hicâb eder.
 M.B. s.27.

Aşağıdaki beyitte şair, ayva tüylerinin çıktığı zaman kıyamet kopan sevgiliye seslenerek, onun kıymetinin, karanlıklar diyarının keşmekeşinin saçlarında gizli olduğunu dile getirmiştir:

Ey devr-i hat(t)ı fitne-i devrân-ı kıyâmet
 Zülfünde nihan şûr-ı şebistân-ı kıyâmet
 L.G.(G.)1-s.58

Bu beyitte şair, sevgilinin ay gibi parlak ruhunun ışığının hayaliyle mehtabın, siyah gecelerde karanlığın köşesi olacağını ifade etmiştir

Fürûğ-ı pertev-i mâh-ı ruhun hayaliyle,
 Şeb-i siyehte olur künc-i zulmetim mehtâb
 M.B.s.10.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAHAR MEVSİMİ

Klasik Türk şiiri, söz oyunlarının ve mazmunların sayesinde iç içe karışmış ve ustaca oluşturulmuş bir yapıdadır. Şairin duyuş tarzı, temayı ele alış biçimi ve üslubu farklılık gösterse bile, tabiat hususunda ona daima hazır kalıplar verilmiştir. Hayal dünyası zengin şairler dışında, Klasik Türk şairi tabiatı ve onun parçalarını aynı duygu dünyasına kapılarak ve hissederek anlatmıştır. Özellikle XIX. yüzyıl şairleri, özgün bir anlatım sergileyememiş, seleflerini taklitten öteye gidememişlerdir.

Klasik Türk şiirinde birden fazla anlam çağrıştıran sözcüklerin semantiği, kimi zaman değişime, dönüşüme, genişlemeye veya daralmaya uğramıştır. Mevsim konusu ve bu konunun çağrıştırdığı diğer unsurlar bu bağlamda ele alınacaktır.

Mevsimler, üzerinde yaşadığımız gezegenin Güneş yörüngesinin etrafında dönmesi sonucunda gün ve gecelerin uzunluğuna bağlı olarak belirlenen farklı astronomik ve iklimsel özelliklere sahip bölümleridir. Dünyanın Güneş etrafındaki bir yıllık dönüşü sırasında kuzey ve güney yarım küreye yönelme gerçekleşir. Böylece Güney yarım kürede 21 Mart-22 Haziran sonbahar; 22 Haziran-23 Eylül kış; 23 Eylül-22 Aralık ilkbahar; 22 Aralık-21 Mart yaz şeklinde gerçekleşir. Kuzey yarım kürede ise tam tersidir. İlkbahar veya ilkyaz, doğa döngüsünde kış ile yaz arasındaki mevsimdir.. Bahar mevsiminde ağaçlar çiçek açar, hava sıcaklığı artar, yağmur ve eriyen kar suları ile dere yatakları dolar. Bahar bolluk bereket ayıdır. Bulutlar (ebr-i bahar) tabiatı canlandırır.

1.1. BAHAR MEVSİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Klasik Türk şiirinde, mevsim-i sahrâ, zaman-ı ferâh, devr-i câm, eyyâm-ı adl, fasl-ı bahâr, nevrüz, rebî, evvel bahâr, mevsîm-i gül, fasl-ı gül gibi söz grupları, terkip ve kelimelerle adlandırılan bahar mevsimi Divan şairlerinin en çok sevdikleri mevsimdir. Sevgili bu mevsimde gezintiye çıkar, aynı zamanda onun güzelliği bahar gibidir. Bahar mevsiminin güzelliğini sembolize eden sevgili karşısında âşık, taşkın ve duru olmayan nehirler gibidir. Şair, eşkini ma'suka bârân eder. Baharın hüsnünü temsil eden sevgiliye karşılık, aşkın yüreği ve çehresi berg-i hazan gibidir.

Bu mevsimde baharın unsuru sayılan envai çeşit nebât ve ezhâr vardır. Benefşe/Menekşe ve gül baharın habercisidir; çünkü ilk açılan çiçekler bunlardır.

Bunların dışında lâle, sümbül, karanfil, süsen, şebboy, nergis gibi çiçeklerin açmasıyla işret ve sohbet meclisleri kurulur.

Bahar aylarında iklim koşulları elverişli olduğu için Osmanlı'da, umumiyetle bu mevsimde sefere çıkılmıştır. Bu sebeple bahara mevsim-i sefer de denmiştir. Zemheriyi aşıp nevbahara yetişen, sağlığı bozuk olan kişinin ölümden kurtulduğu söylenir. Artık sıkıntılar aşılmış, sorunlar çözülmüştür. Gönül, artık sancılı bekleyiştten muzdarip değildir. Ayrıca bu mevsimde aşkın ve meczubun derdi artmıştır. Nehirlerin, akarsu ve pınarların seda ve biçim bakımından zinciri çağrıştırmaları, bu bağlantının kurulmasında rol oynar. Nitekim meczupların veya zihinsel engellilerin zincire vurulması bilinen bir gerçektir.

Bahar mevsimi yaz ile kış arasındaki geçiş mevsimi olduğu için iklim olarak ılımandır. Ayrıca gece gündüz eşitliğinin yaşandığı nevrüz da bu mevsim içerisinde. Nevrûz, yani baharın gelişini müjdeleyen birleştirici zaman dilimi, Klasik Türk şiirinde eşitlik, adalet ve mutedil olma taraflarıyla yer alır.

Klasik Türk şiirinde fazlasıyla rağbet gören kasideler, müretteb divanlarda olması gereken nazım biçimlerinden. Kasidelerin giriş bölümü sayılan nesib veya teşbibler değişik tasvirlerle oluşturulur. Bu tasvirlerden biri de bahar mevsimi ile ilgili olanlarıdır. Baharda çiçeklerin açması, doğanın canlanması, baharın verdiği umut ve coşku gibi yanlarıyla kasidelere zenginlik katılır. Nesib kısmında yer alan bahar tasvirleri şairlerce bahariyye kapsamında ele alınmıştır.

Bahar konulu manzumeler olan bahariyyeler, Divan şiirinde değişik adlarla kullanılmıştır. Bunlar, “bahâriyyât, sıfat-ı bahâr, kaside-i bahâr, der vasf-ı ahvâl-i bahâr” şeklindedir. Bahariyyeler, divanların nesib kısmında, mesnevilerde yer alabileceği gibi müstakil olarak da varlık gösterebilirler. Bu tür şiirlerin, ağırlıklı olarak, methiyelere geçmeden önceki kısımlarda, methiyelere hazırlık mahiyetinde bir görevde oldukları da görülür.

Bahar mevsiminde doğada yaşanan mucizevi değişim şairlerin dikkatini çekmiştir. Kimisi hayata umutla bakmış, baharın ona sürprizler yapacağını veya kendisini müjdelemiş; kimisi de yaşananları evvel mevsim kış ile tezatlık kurarak ele almıştır. “Bahariyyelerde tasvir edilen bahar, mecazlarla örülü olduğu için genellikle masalsı bir görünüme sahiptir. Tabiata dair tasvirler realist metinler değil, daha ziyade

minyatürler gibi çok renkli ve kurgusaldır. Şairler tabiatı kimi zaman gözleme dayalı olarak kimi zaman da Divan şiirinin hayal dünyasından doğrudan aktararak stilize etmişler, masalla gerçek arasında bir dünya kurmuşlardır. Tabiat unsurları bazen sevgilinin bazen de sultanın vasıflarını sıralamak için birer vasıta görevi görür. Tabiat idealize edilen bir mekan olarak cennetle ilişkilendirilir (Aça; Gökalp; Kocakaplan; 2009: 282).

1.2. BAHARLA İLGİLİ BENZETME UNSURLARI

1.2.1. Bahar ve Yaprak İlişkisi

Bahar mevsiminin gelişyle bitkilerin ve ağaçların çiçeklenmesi ve yaprakların açılması söz konusudur. Şairler söz sanatlarının katkısıyla yaprak kelimesini bahar kavramının merkezine alır ve çeşitli çağrışımlarda bulunur. Kimi şair, baharın erişmesiyle yaprakların ıslanması hadisesini, tasavvufî anlamda tecelliye mazhar olmaya yormuş; bazıları sevgilinin terleyen ağzını gül yaprağıyla silmiş; kimisi de sevgilinin yüzünü gül yaprağına benzetmiştir.

Şair Avnî, aşağıdaki beyitte vücuda getirilmiş bu gül bahçesinde, ıslak tüm yaprakların bir nehir kenarında bereketli bir tecelli alanına yönlendirildiğini belirtmektedir. Yaprak, gül bahçesi, akarsu gibi kelimelerin mevsim olarak baharı çağrıştırdığı ortadadır.

Her reg-i berg-i teri bu gülşen-i icâdda

Cûybâr-ı feyz-i isticlâya mecrâ eyledin

Y.A.(M)-18

Şair, sevgilinin insanı esir alan/av durumuna düşüren güzel yüzüne bakan aşığın, parıldayan ay ışığını ve güneşi istemeyeceğini dile getirir:

Ruhsâr-ı dil şıkarına her kim nazar kılur,

Mah-ı münir ü mihr-i dırâhşanı istemez

M.B.(G.)s.33

Sevgiliye hitap edilen aşağıdaki şiirde aşık, gül yaprağıyla sevgilinin terlemiş dehenini (ağız) silmektedir. Aşık, bu hareketinin sevgili tarafından, gül renkli tülbentle gül çiçeğinin üzerindeki ıslaklığı silinmesi olarak algılanmasını talep etmektedir. Şair bu teşbih ve istiare unsurlarını kullanırken bahar mevsimini çağrıştıran kelime ve kavramları kullanmış ve okuyucuya bu durumu anlatırken, yaşanan zamanı da bu yolla hissettirmek istemiştir:

Berg-i gül-i terle deheninden teri sildim
San gülgülî dülbend ile verd-i teri sildim

E.V.D,(G).83-1 Gürel

Bütünden çok parçaya önem veren Divan şairleri, sevgiliye ait güzellik unsurlarını mükemmel bir şekilde kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu beyitte şair, sevgilinin yanağının ve ayva tüyünün özelliğini gül yaprağına yazarak, o gül yüzlü sevgiliye saba rüzgarıyla yolladığını dile getirmiştir. Vâsıf Bey, klasik şiirimizdeki bu mazmunları kullanırken bizim tezimizde konu olarak aldığımız mevsim kavramını çağrıştıran gül yaprağını kullanmıştır. Gül yaprağı kelimesi baharı çağrıştırmıştır:

Berg-i gül üzre vâsf-ı hat-ı arızın yazıp
Arz-ı kaside kıldım o gül-rûya ba-saba

E.V.(G)-1/9

Şair, özlenen gülü, sevgilinin yüzündeki sümbülü ve sarhoşluğu sevgilinin şehla gözlerinde bulmuştur:

Müşâtak-ı gül ü sümbül-i ruhsâr-ı nigârım,
Mestâneliğim dîde-i mestânede buldum

M.B.(G.) s.52.

Aşağıdaki murabbada şair, bir övgüyle nazma başlamış ve sevgiliye hitaben onun gül yaprağı kadar güzel yanağının veya gül yüzünün dünyadaki hiçbir bağı gül

bahçesinde bulunamayacak kadar özel olduğunu dile getirmiştir. Bu methiyelerden sonra kendi acınası durumunu dile getiren şair, gözyaşlarının çağlayanlardan farksız olduğunu belirtmiş ve sevgiliyi havuz kenarında oturmaya davet etmiştir. Bâğ-ı bahâr, gülsitân, gül, berg gibi kelimeler yine bize bahar mevsimini hatırlatmaktadır:

Senün bir reng-i zîbân var ki gül berg-i ‘izârunda
 Bulunmaz gülsitan-ı ‘âlemün bâğ-ı baharında
 Otur ihrama ârâm et biraz havzun kenarında
 Sırışk-i çeşmimün bak farkı var mı çağlayanlardan
E.V.(Mr).-103/3

Bahar mevsimini çağrıştıran çokça kelimenin kullanıldığı bu beyitte Şeref Hanım, sevgiliye hitap eder. “Yüreğinin bahçesinin goncası açılsın ve her an bahar olsun” duası ve isteğiyle haykıran şair sevgilinin gül bahçesine gelmesini ve tek amacının çokça yemiş ve meyve olmasını ister:

Açılsın gonca-i bag-ı dilin her dem bahar olsun
 Efendim gülsitan-ı maksadın pür-berg ü bar olsun
Ş.H.(Kt).-22/1

İhtiyaçlarının peşinde olanların istekleri hep galip gelmiş ve amaçları her zaman yemiş ve meyve yemek olmuştur:

Nesim-i lutfi galibdir bahara ehl-i hâcâtın
 Nihal-i maksad u âmâli hep pür-berg ü bâr oldu
Ş.H.(K)27

Yasemin yaprağının sevgilinin billur bedenine ezelden beri gömlek olduğunu söyleyen şair, işveli sevgilisinin uykusuz olduğunu ve kendisi serpilip yatarken dikkat

edilmesini ister. Bu şarkıda şair, yasemin çiçeğinin yaprağını söz sanatında kullanmış ve mevsimsel unsur olarak baharı okuyucuya hatırlatmıştır:

Cism-i billûrına berg-i yasemen
Tâ ezel olmuş boyunca pirehen
Dikkat eyle serpilüp yatur iken
Kaldı bu şeb şive-kârım uykusuz

Ş.H.(Ş).10/3

Bu beyitte zor durumda kalan aşğın yardım çağrısına tanık olmaktadır. Ümidi kırılan şair yiyecek isterken, kırılan kalbi için de kol kanat gerilmesini arzular:

Nahl-i ümide yok mu aceb berg ü ber veren
Murg-ı şikeste-i dile bir bâl ü per veren

N.(G).1.-s.152.

1.2.2. Bahâr-Yüz/Yanak

Divan şiirinde ma'sukun çehresini tasvir etmek için kullanılan ifadelerin büyük bir kısmı yanak kelimesine de işaret eder. Şeffaf, parlak ve güzel renkli oluşu ile ele alınan yanak kelimesi saç,ben, hat gibi eş anlamlılarıyla kullanılır. Utanma hali ve dolayısıyla kırmızılığıyla ele alınır. Renk bakımından gül, gül yaprağı, gülisten, gülşen, gonca, lale, lalezar ve şaraba benzer; ancak çoğu kez, bu çiçekler sevgilinin yanağına benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağındaki rengi daima kıskanırlar. Yanak bazen de bahar, cennet veya bahçe olarak karşımıza çıkar. Yanak bazen de güneşe benzetilir. Parlaklığı dolayısıyla güneşe bakılamadığından söz edilir. Zaman zaman ateş, kandil, şem (mum), çerağ (mum), nur olarak anılır. Yanağın mektup, hat ve musaf olması ise üzerindeki ayva tüyleri dolayısıyla yazı ve resme benzetilmesidir.

Şair, bahar mevsiminin geldiğini, safa rüzgarının estiğini ve bu güzel günlerde, gül bahçelerinde güllerin açtığını dile getirmektedir:

Geldi eyyam-ı bahar esdi safalı rüzgar
Gülşen-i dehrde ‘arz eyledi güller ruhsar

A.S.(G).59-1

O gül yanaklı sevgili, kırmızı şarabın etkisiyle mest olunca, tecelli bahçesinin lalesi kanla dolar:

Lâle-i bâg-ı tecelli hûn ile lebrîz olur
Germî-i sahbâdan oldukça o gül-ruhsar mest

Y.A.(G)32-4

Bu murabbada çiçekler ve bahar ilişkisi sevgili bağlamında ele alınmıştır. Sünbül, gül yanaklı sevgilinin yüzüne döküldükçe, bülbül baharı ve çiçekleri çağırıştır. Aşık (bülbül), güle(sevgili) bunun mahiyetini sorunca sevgili nazlı bir şekilde ve gözlerini süzerek ‘fulya’ cevabını verir:

Perçem-i gül-i ruhsara döküldükçe çü sünbül
Çağırır a baharlar a çiçekler deyü bülbül
Bûy-ı rûh-ı alun mu nedir bu dedim ol gül
Naz ile süzüp nergis-i çeşmin dedi fulya

E.V.(Mr)10-3

Bu beyitte şair, sevgiliye seslenir. Sevgilinin sahip olduğu o güzel yüzünün mahiyetini /güle, dudaklarının tadını da kevser’e sormasını ister:

Verd-i ruhsarını verd-i tere sor sorma bana
Çaşnî-i lebini Kevser’e sor sorma bana

Ş.H.(G)Elif 3-1

Sevgilinin gonca gibi, henüz açılmayan ağzıyla birbiri halinde vaatler etmesi, aşığı sevgilinin gül yüzüne binlerce kez köle yapmıştır:

Bende-i zârın hezâr iden gül-i ruhsarına
Gonca-femle itdigin va'd-i teselsüldür güzel

Ş.H.(G)Lam 112-2

1.2.3. Bahar-Hat

Klasik şiirde sevgilinin yüzünü gül yaprağına benzeten şairler, ayva tüylerini de sevgilinin yüzü için teşbih unsuru sayarlar. Bir yaprağın üzerindeki ince tüyler, sevgilinin güzel yüzündeki siyah veya yeşil ayva tüyleri gibidir. Bazen şairler, bahar aylarında sevgilinin yüzünün geçirdiği değişimleri ayva tüyleri üzerinden değerlendirirler.

Bütünden çok parçaya önem veren Divan şairleri, sevgiliye ait güzellik unsurlarını mükemmel bir şekilde kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu beyitte şair, sevgilinin yanağının ve ayva tüyünün özelliğini gül yaprağına yazarak, o gül yüzlü sevgiliye saba rüzgarıyla yolladığını dile getirmiştir. Vâsıf Bey, klasik şiirimizdeki bu mazmunları kullanırken bizim tezimizde konu olarak aldığımız mevsim kavramını çağrıştıran gül yaprağını kullanmıştır. Gül yaprağı kelimesi baharı çağrıştırmıştır.

Berg-i gül üzre vasf-ı hat-ı arızın yazıp
Arz-ı kaside kıldım o gül-rûya ba-saba

E.V.(G).1-9

Aşağıdaki beyitte şair, ilkbahar mevsiminde sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin geçirdiği dönüşümü işlemiştir. Sevgilinin güzel yüzünde bir yeşillik gibi duran hat, süreç içerisinde kırmızı bir çilek olmuştur:

Hat nev-bahar-ı hüsnün edip sebz ca-be-ca
Dönmüş arada mive-i la'lün çileklere

E.V.(G)118-3

Şair, sevgilinin yapraktaki çizgileri andıran ayva tüylerinin yüreğin büyüğü sevginin sebebi olduğunu vurgularken, sevgiliyi görenlerin kendilerini bir yeşil bahçede hissettiklerini dile getirmiştir.

Hat-ı sebzın olur efzûnî-i şevk-ı dile bâ'is
Safa-yı dide-i ehl-i nazar seyr-i çemendendir

Dâniş.(G)Râ/102-6

1.2.4. Bahâr-Ömür

Doğum ile ölüm arasındaki hayat yolculuğu olan ömür, gelip geçiciliği, kısa süreli oluşu, sonlu olması yönleriyle yaprağa ve bahara benzetilir. Yaprığın solması ömrün sonuna yaklaşılması; baharın gelişi ise dirilişin başlaması anlamlarına gelir.

Ömrün bir ağaç gibi uzun sürmesi ve her zaman bahar mevsiminin yaşanması şeklinde bir dilek ortaya konmuştur. Böyle bir talebin varlık sebebi sevgilinin gül yüzüne dayandırılmıştır. Sevgilinin yüzünü görmek, her an baharı yaşamaktır ve bu güzel zamanların asla sona ermemesi demektir:

Riyaz-ı 'ömr ü cahı haşre dek her dem bahar olsun
Dinildikçe yine vakt-ı safa-yı gül-i 'izar oldu

Ş.H.22-(Bah)-40

Şair o an gözünün alemleri bir gül bahçesi olarak gördüğünü; keza ömrün bahar mevsiminin gençlik dönemi olduğunu işaret etmektedir:

Çeşmim görürdü âlemi bir gülsitân o dem
Ömrün bahar mevsimi ahd-i şebâbdır

Ş.A.H.(G)11-7,s.126

1.2.5. Bahâr-Hüsn

Klasik Türk şiirinde bahar mevsimi sevgilinin güzelliği ile kullanılmıştır. Özellikle bahâr-ı hüsn terkihi sevgilinin güzel yüzünün tazeliğini vurgulamak için ele

alınmıştır. Bahar mevsiminde sevgili güzellik ve tazelik bakımından olgunluğa erişmiştir

Aşağıdaki beyitte şair, ilkbahar mevsiminde sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin geçirdiği dönüşümü işlemiştir. Sevgilinin güzel yüzünde bir yeşillik gibi duran hat, süreç içerisinde kırmızı bir çilek olmuştur:

Hat nev-bahar-ı hüsnün edip sebz ca-be-ca

Dönmüş arada mive-i la'lün çileklere

E.V.(G.)118-3

Şair, tazelik ve güzellik bakımından sevgilinin kemale erdiği bir zamanda hazan mevsimin gelip çattığını ve bu umumi hüznün mevsiminde kendi yüzünün sararmasını istemiştir:

‘Umum-ı hatt-ı nev-hizünle rûyumla n’ola zerd olsa

Geçip evvel bahar-ı hüsnün eyyam-ı hazan geldi

E.V.(G.)129-3

Sevgiliye hitap edilen ve sevgiliye methiyeler dizilen bu murabbada şair, onun gül bahçesinin en vakur çiçeği olduğunu ifade eder. Gül mevsimi yani ilkbahar, sevgilinin gül yüzüyle ve onun muhteşem rengiyle iftihar etmiş, lale bahçeleri onun aşkıyla yanıp tutuşmuştur. Hal böyleyken aşık için bahar mevsiminin bir şey ifade etmediği, onu asıl ilgilendirenin sevgili olduğu ve sevgilinin güzelliğinin zaten bir bahar mevsimini yaşattığı dile getirilmiştir:

Sen ne gülşensin eyâ ziba-yı gülzar-ı vakar

Mevsim-i gül rûy-ı renginünle eyler iftihar

Sûziş-i ‘aşkunla yanmış hep derûn-ı lale-zar

Nev-baharı n’eyleyem gülzâr-ı hüsnün nev-bahar

E.V.(Mr) 33-1

Bu tarih kıt'asında şair, sevgilinin baharın güzellik isteğini bir köşk suretine getirdiğini ve zatına mahsus bir sultan yarattığını belirtmiştir:

Nevbahar-ı şevk-ı hüsnü suret-i katra koyup
Zatuna mahsus bir kah eylemişsin intihab

E.V.(Kt.)43-13

Şair burada, ruhların ortaya çıkış bahçesinde birer gül olduğunu ve sevgilinin gül bahçesi kadar güzelliğine aşık olanların ise birer bülbül kesildiğini vurgulamıştır.

Ruhların bag-ı tecelliyyâtda güldür güzel
Gülsitân-ı hüsnüne 'uşşak bülbüldür güzel

Ş.H.(G)-Lam/112-1

Bu matla'da şair; o saçın, benin ve yanağın sevgilinin güzelliğini artırdığını ve gül bahçesini süsyeleyen mehtabı andırmasını sağladığını belirtir:

Hüsn-i yâre behcet-efzâdır o zülf ü hâl ü ruh
Mehtâb-ı gülşen-ârâdır o zülf ü hâl ü ruh

H.A.H.(Matla'lar)s.140

1.2.6. Bahâr-Bâğ

Bahçe, meyve bahçesi, üzüm bağı anlamlarına gelen bâğ kelimesi, “bahâr” kelimesiyle “bâğ u bahâr” şeklinde bir araya gelir. Bu mevsimde dost bağındaki güller açar, bülbüller boyun eğer, şair güzellik baharının bahçesinde gezinen sevgiliden birtakım isteklerde bulunur.

İlkbahar mevsiminin geldiğini, dost bağındaki güllerin açıldığını ve gülün isteği üzere bülbüllerin boyun eğdiklerini anlatan Adile Sultan, bahar ve çiçek ilişkisini gül-bülbül zemini üzerine oturtmuştur:

Nev-bahar oldu açıldı dost bağı gülleri
Gül muradı üzre gayrı ram ederler bülbülleri

A.S.(G)165-1

Şair, şebnemin (çiy tanesi) güzellik bağından bir istekte bulunması halinde, çağlayan bulutlarının haşre kadar inci ve cevher yağdıracağını dile getirmiştir:

Haşre dek dürr ü Güher yağdırır ebr-i hârân
Bağ-ı lütfundan eğer alsa hevâ bir şebnem

Y.A.(K)8-41

Sevgilinin mekanlarından ve gezinti yerlerinden biri olan gül bahçesinde onu işveyle dolaşmaya çağıran şair, bahar günlerinin geldiğini, kendisinin bu gül bahçesinde deliler gibi (Mecnun) dizgin edildiğini ve elleri bağlanmış bir halde sevgiliyi temaşa etmeye sürgün edildiğini dile getirmiştir:

Nev-bahar eyyamı geldi ey gül-i bag-ı meram
Hâtır-ı mecnunla gülşende bana atf-ı licâm
Hep temâşâya nihâlân oldu saf-beste kıyam
Seyre çık gülzâran serviler gibi eyle hıram

E.V.(Mr)78-1

Sevgiliye sitem edilen aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin bahar günlerinde bir kez olsun bağa/bahçeye gelmediğini, gelmesi halinde aşkın sinisinin yanacağını ve lalelerin aşkla açacağını ifade etmiştir:

Bahar eyyamıdır bir kerre cânâ ‘azm-i bag olsun
Açılsun laleler aşkınla sinem dag dag olsun

L.H.(G)91-1

Şair, sevgilinin saçlarına zincirle bağlı olan aşığın, cennet bahçesinde sümbül ve reyhanı arzu etmeyeceğini ifade etmiştir:

Zencir-i zülf-i yar ile pa-bend olan gönül,
Bağ-ı cinanda sümbül ü reyhanı istemez

M.B.(G.)s.33

Bahar mevsimini çağrıştıran çokça kelimenin kullanıldığı bu beyitte Şeref Hanım, sevgiliye hitap eder. “Yüreğinin bahçesinin goncası açılsın ve her an bahar olsun” duası ve isteğiyle haykıran şair sevgilinin gül bahçesine gelmesini ve tek amacının çokça yemiş ve meyve olmasını ister:

Açılsın gonca-i bag-ı dilin her dem bahar olsun
Efendim gülsitan-ı maksadın pür-berg ü bar olsun

Ş.H.(Kt) 22-1

Bu matlada, lalelerin açıldığı ve köyün bir gül bahçesine döndüğü ifade edilmiş ama şairin yanmış yüreği için bunun bir anlam ifade etmediği, sadece dağın üzerinde bir gül bahçesi olduğu dile getirilmiştir:

Açıldı laleler zinet-dih-i gülzar-ı bag oldı
Bana dağ-ı derunı neyleyim tag üsti bag oldı

Ş.H.D.(Mat).18

1.2.7. Bahar-Hazan İlişkisi

Coşkun, eğlencenin, sevincin, rahatlığın mevsimi olan bahar ile hüznün mevsimi olan hazan arasında bir tezat durum söz konusudur. Şair (âşık), hazan mevsiminde iklimin etkisiyle solar, sararır ve perişan bir durumdadır. Ayrıca o, sevgilinin en güzel çağında çıka gelen hazan mevsiminin kendisi için hiç de iyi haberler getirmediğini ifade eder.

Şairin yanan yüreği, hazanın hüsnüyle ve soğukluğun hicretiyle perişan haldedir; ancak bahara kavuşursa şair, yüreğini sevgiliye açacak, perişan halini düzeltecek ve aşkla süsleyecektir:

Hazan-ı hüsn ile pejmürdedir sermâ-yı hicretle
Dil-i zârım bahar-ı vashıla cânâ dil-ârâ et

A.S.(G)18-4

Şair, tazelik ve güzellik bakımından sevgilinin kemale erdiği bir zamanda hazan mevsimin gelip çattığını ve bu umumi hüzn mevsiminde kendi yüzünün sararmasını istemiştir:

‘Umum-ı hatt-ı nev-hizünle rûyumla n’ola zerd olsa
Geçip evvel bahar-ı hüsnün eyyam-ı hazan geldi

E.V.(G)129-3

1.2.8. Bülbul-Gül Bağlamında Bahar

Aşkın her türlü halini sevgilinin şahsında temsil eden gül ile onun aşkıyla yanıp tutuşan bülbulün hikayesi Klasik Türk şiirinde daima yer almıştır. Bülbul, etrafta hoş sesler çıkararak hikayeler anlatan bir aşık, gül ise güzelliğiyle mağrur, vakur ve acı çektiren bir sevgilidir. Bahar mevsiminde bu iki mitolojik kahraman ortaya çıkar ve kendilerine biçilen rolleri en iyi şekilde oynar. Tasavvufi anlamda gül, ilahi güzelliğin en güzel timsali olduğu için aşık tarafından sonsuza kadar sevilecektir.

O gonca gibi olan sevgili nevbahara kavuşmayı diler; ama görünüşe bakılırsa bülbul kavuşma arzusunu çöllerde arar:

Gonca-veş durmaz açılır nev-bahar-ı vasl için
Galiba bülbul hevâ-yı vaslı sahrada arar

A.S.(G)40-5

Şair, sümbülün ve gülün açıldığını, çimenlerin yeşerdiğini ve bülbülün ağlayıp sızlamaya başladığını dile getirmektedir. Dolayısıyla bu olayların bahar mevsimine işaret ettiğini söyleyebiliriz:

Fasl-ı bahar geldi sümbülle gül açılmış
Bülbül figana gelmiş rengin çemen yetişmiş

A.S.(Bah.)-1

Bu murabbada çiçekler ve bahar ilişkisi sevgili bağlamında ele alınmıştır. Sümbül, gül yanaklı sevgilinin yüzüne döküldükçe, bülbül baharı ve çiçekleri çağırmıştır. Aşık (bülbül), güle(sevgili) bunun mahiyetini sorunca sevgili nazlı bir şekilde ve gözlerini süzerek ‘fulya’ cevabını verir:

Perçem-i gül-i ruhsara döküldükçe çü sümbül
Çağırır a baharlar a çiçekler deyü bülbül
Bûy-ı rûh-ı alun mu nedir bu dedim ol gül
Naz ile süzüp nergis-i çeşmin dedi fulya

E.V.(Mr.)10-3

Şair, bahar mevsiminin başladığını, bülbüllerin ızdırapla ötmeye başladığını ve cennetin bu mevsimde gül bahçesini kiskanabileceğini ifade etmektedir:

Bahar eyyamı geldi başladı bülbüller efgana
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana

L.H.4-(Bah)-1

Bilindiği üzere cennet bahçeleri ahirette müminlerin mükafatlarından biri olacağına inanılan bir unsurdur. Bu bahçelerle ilgili Kuran-ı Kerim’in birçok yerinde tanıtıcı ayetler mevcuttur. Bunlardan birkaçını örnek mahiyetinde aşağıya alıyoruz:

“Şüphesiz ki takva sahipleri Rablerinin kendilerine verdiği sevabı almış olarak cennet bahçelerinde ve pınar başlarında bulunacaklardır. Çünkü onlar bundan önce iyilik yapıyorlardı” (Kur’an; 51:15).

“Şimdi iman edip salih ameller yapmış olanlara gelince, onlar bir bahçe içinde neşelenirler” (Kur’an; 30-15).

“Sen kıyamet günü kazandıkları şeyin cezası başlarına gelirken zalimlerin korkudan titrediklerini görürsün. İman edip salih amel işleyenler ise cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlar için istedikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur” (Kur’an; 42-22).

“Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar” (Kur’an; 44-52).

Şair aşağıda verilen beyitte kendisinin, bu bahar günlerinde yanık yüreğinin ahını ayıplamalarını istemiştir. Zira bu dünyada bülbül gibi ızdırapla haykırmaların gelenek haline geldiğini vurgulamıştır:

Âh-ı dil-sûzum görüb ‘ayb itmeyin fasl-ı bahar
Âdet olmuş bülbülâne nâleler ‘âlem bu ya

L.H.(G) 4-2

Şair, bülbüle hitaben, onulmaz hasret yarasının dikenini gördüğünü, iyileştiği yönünde bir umut beslememesi gerektiğini ve bu yaranın bir taraftan depreşeceğini ifade etmiştir:

Onulmaz hâr-ı hasret yâresi gördüm hezârın ben

Teper hem bir taraftan sanma kim sağlandın ey bülbül

N.(G)-4-s.134

Bu beyitte şair, ay yüzlü sevgiliye seslenir ve onun gül ruhunun hasretiyle ağlayıp sızladığını dile getirir. Aşığın durumu bülbülün baharı arzulaması ve bu hasretle yanıp tutuşması gibidir:

Hasret-i verd-i ruhunla ağlarım ey mâh-rû
Bülbül eylese ‘aceb mi nev-bahara ârzû

L.H.(G)96-1

Bülbül ve gülün izdivacının kışın kemale erdiği bir zamanda olacağını belirten şair, bu gül bahçesindeki muhabbetlerinin her daim baharda olmasını temenni etmiştir:

Sûrı tekml-i şitada olıcak bülbül güle
Gülşen-i ülfetleri her dem bahar olsun dimiş

Ş.H.81-Tarih-i İzdivac,

1.2.9. Nev-Bahâr

Klasik Türk şiirinde birçok isimle anılan bahar mevsiminin diğer isimlerinden biri olan nev-bahâr kelimesi, çiçekler, bâğ, bahçe, hüsn, bülbül; nevbahar-ı ömr, nesîm-i nev-bahâr, gibi kelimele ve terkiplerle birlikte anılır. Ayrıca bu kelime alaturka müzikte bileşik bir makam olarak da bilinir.

Bu mevsimde güneşin ve yağmurun etkisiyle havaların ılımanlaşması çiçeklerin yüzünü güldürür. Çiçeklerin açmasıyla sevgilinin kokusunun rüzgarlarca yayılması âşık için bir lütuftur.

Şair aşağıdaki beyitte, güzellik bağının ilkbaharının çok hoş olduğunu ve sanki bedene girmemiş bir ruhun(bu bağın) bir enfes gülü olduğunu ifade etmiştir:

Nev-bahâr-ı bâğ-ı hüsnü ol kadar olmuş latîf
Gûyiyâ rûh-ı mücerred bir gül-i zîbâsıdır

L.G.(G)4-s.68

Mısraya yazıklar olsun sitemiyle başlayan şair, ilkbahar zamanının kederin son zamanı gibi geçtiğini ve kargaşa vesilesi olan inlemenin zamanının geldiğini dile getirmiştir:

Geçti hazân-ı gamla dem-i nev-bahâr hayf
Geldi zamân-ı nâle-i şûriş-medâr hayf

H.A.H.(G)1.-s.96

Tabiattaki sesin sembolü olan bülbül sedasıyla kulağa hitap eden bir güzellik unsurudur. Nevbaharda bülbülün güzel sesiyle sevgiliye övgüler yağdıran şair, hayal dünyasında böyle bir hikaye oluşturmuş olur.

O gonca gibi olan sevgili nevbahara kavuşmayı diler; ama görünüşe bakılırsa bülbül kavuşma arzusunu çöllerde arar:

Gonca-veş durmaz açılır nev-bahar-ı vasl için
Galiba bülbül hevâ-yı vaslî sahrada arar

A.S.(G.) 40-5

İlkbahar mevsiminin geldiğini, dost bağındaki güllerin açıldığını ve gülün isteği üzere bülbüllerin boyun eğdiklerini anlatan Adile Sultan, bahar ve çiçek ilişkisini gül-bülbül zemini üzerine oturtmuştur:

Nev-bahar oldu açıldı dost bağı gülleri
Gül muradı üzre gayrı ram ederler bülbülleri

A.S.(G.)165-1

Bu beyitte şair, ay yüzlü sevgiliye seslenir ve onun gül ruhunun hasretiyle ağlayıp sızladığını dile getirir. Aşığın durumu bülbülün baharı arzulaması ve bu hasretle yanıp tutuşması gibidir:

Hasret-i verd-i ruhunla ağlarım ey mâh-rû
Bülbül eylese ‘aceb mi nev-bahara ârzû

L.H.(G.) 96-1

Aşağıdaki şarkıda şair, o gül bahçesinin nazlı çiçeği olan sevgiliyi bahar mevsimi sona ermeden ve bülbül feryad ü figan eyler iken gezmeye davet eder:

İdelim ey gül buyr geşt ü güzâr
Geçmeden vakt-i safâ-yı nev-bahar
‘Andelib eyler iken feryâd ü zâr
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz

Ş.H.(Ş.)9-4

1.2.10. Nev-Rûz

Bahar bayramı, doğanın uyanışı ve yenilenmesi, yeni gün ve yılbaşı gibi zaman dilimlerini karşılayan nevrûz kelimesinin aslı Farsça olup “yeni gün/gün ışığı” anlamlarına gelir. Kimi toplumlar nevruzu 21 Mart’ta kutlamayı seçmiş, geri kalanlar Mart ayının 22’sinde ya da 23’ünde kutlamayı uygun bulmuşlardır. Nevruz bayramı, Anadolu halklarınca Köktürkler’in Ergenekon’dan ayrılışını temsilen ve ilkbaharın müjdecisi olması yönüyle kutlanır. Mecûsîler, Zerdüştler ve Bahâîler için de önemli ve kutsal bir bayram olan nevruz Kürt ve İran anlatılarında Demirci Kawa efsanesine dayandırılır.

Büyük Selçuklular döneminde, Nizamülmülk’ün hazırlatıp Melikşah’a sunduğu takvimde yılbaşı olarak 21 Mart’ı belirtmiştir. Vezirin, bu zaman dilimini yılbaşı olarak tercih etmesinin sebebi nevruzun önemli bir bayram olarak ehemmiyet kazanmasıdır. Ayrıca Türklerin kullandığı eski takvimlerden biri olan Oniki Hayvanlı Türk Takviminde de nevruz yılbaşı olarak belirtilmiştir.

Klasik Türk şiirinde baharın gelişini müjdeleyen, umudun, bolluğun, sevincin, kardeşliğin, birlik ve beraberliğin sembolü olan nevruz, edebi ve folklorük yönüyle ele alınmıştır. Bu sebeple de ortaya “nevruziyye” adında bir tür çıkmıştır. Nevruz bayramının kutlandığı günlerde padişaha sunulan bu edebi türlerde baharın gelişinin toplumsal ve bireysel tarafları işlenmiştir.

Ekinoks tarihleri olarak kabul gören M./22 Mart H./9 Mart tarihlerine rastlayan zaman diliminde Türk toplumunda kutlanan Nevruz, Türk uluslarından başka Asya,

Orta Doğu, Japon, Sümer, Acem gibi çeşitli ülke ve topluluklarda geleneksel hale gelmiştir.

İslamiyet öncesi Türk toplumunda ve sonrasındaki Osmanlı devletinde nevrüz coşkuyla kutlanan önemli bir bayramdır. Elbette ki her topluluğun kendisine has bir kutlama şekli olmuştur. Osmanlı devletinde “nevrüz pişkeşi” adı verilen bir takvimden bahseden Cunbur, bu takvimin uğurlu sayılan günleri gösterdiğini ifade etmiş ve nevrüz pişkeşinin padişaha, sadrazama ve diğer devlet adamlarına sunulduğunu belirtmiştir. Ayrıca Osmanlılar’daki hekimbaşların her sene nevrüz başlangıcında amber, afyon ve envai çeşit kokulu bitkilerden elde ettikleri macunu özel kaplar içerisinde, nevrüz gecesinde sultana, şehzadeye sunduklarını vurgulayan yazar, hekimbaşların bu hizmet karşılığında hediyeler aldıklarını belirtmiştir. Nevruziye sunan hekimlerin, padişah karşısındayken kürk giymelerinin saray geleneklerinden sayıldığını da ifade etmiştir. (Cunbur, 1996: s.121-130)

Şair, dünyada nevrüz bayramının başlamasını, nevrüzün sevincini ve müjdesini ilan etme görevini sünbül ve şeb-bî’nin üstlendiğini söylemiştir:

Tuyunca sünbül ü şeb-bî cihana nev-ruzun
Yetişdi müjde-i teşrifin itmeğe i’lan

Ş.H.21-(Bah.)-3

Ramazan ayı (oruç ayı) ve şehre hakim olan kışın sona ermesiyle nevrüz bayramı Atbaşı’nda başlamıştır.

Hâkim-i şehri-şitâ ile gidip mâh-ı sıyâm
Geldi nevrüz ile atbaşı berâber bayram

Y.A.(K.)12-1

Şeyhülislam Sâdeddin Efendi için yazılan bir kasideden aldığımız bu beyitte şair, bayramın ve nevrüzün defalarca geleceğinin ve arzulu kişilerin şeyhin dergahının toprağına yüzlerini süreceğini dile getirmiştir:

Iyd ü nevrüz berâber gelerek bi'd-defeât
Hâk-i dergâhına yüzler süre bir hâhiş-kâm

Y.A.(K.)912-49

1.2.11. Bahar ve Cemre

İlkbahar başlangıcında önce havada sonra su ve toprakta yedişer gün arayla oluşan sıcaklık artışına cemre denmiştir. Arapça'da "kor durumundaki ateş" anlamına gelen sözcük aynı zamanda Mina Vadisinde Arafat'tan gelecek olan yığınlar için de kullanılmıştır.

Türk halk inanışı ve mitolojisinde imre, emire vs. şeklinde adlandırılan bir varlığın (cin) cemre olayına sebebiyet verdiği görülür. İlkbaharda görünüp göğe yükselen İmre, donmuş toprağın üstüne düşer, buzları eritir ve ardından da yeryüzüne düşer. Nihayetinde sıcakların etkisiyle ısınan toprak parçasından buhar yükselir. Azerilerin yaratılış hikayesi ile ilgili kadim inanışlarından neşet olan ve nevrüz bayramından önce, senenin son Çarşamba gününde gerçekleştirilen "boz ayın dört çarşambası" adlı bir uygulamadan söz edilir. Bu geleneksel etkinliğin adı Cemle olarak bilinir. Bu sözcüğün cemre ile aynı anlama geldiği ifade edilir. Cemle kelimesinin imre veya imere ile bağlantısının olduğu düşünülür. Arap kültüründeki cemre anlayışının ise Türk kültürüne nazaran farklılık arz ettiği görülür. Konar-göçer Araplar, kış mevsiminde mevcut olan tüm çadırları birleştirmiş, hayvanlarını ve kendilerini bu çadırlarda tutmuş ve birbirinden farklı üç ayrı yerde ateş yakarlarmış. Ayan, ilk cemre düştüğünde Arapların 'sakate'l-cemretu'l-ûlâ' diyerek büyükbaş hayvanları ısıdıran ateşi; ikincisinde 'sakate'l-cemretu's-sâniye' diyerek küçükbaş hayvanları ve sonunda 'sakate'l-cemretu's-selâse' diyerek insanları ısıdıran ateşi söndürüp o bölgeden göç ettiklerini belirtir (Ayan, 2007: 231).

Klasik Türk şiirinde cemre hadisesini konu alan nazım türü cemreviyye olarak bilinir. Baharın gelişini müjdeleyen takvimsel zamanlardan biri olan cemrenin şiirimizde kullanım oranı azdır. Nevruziyye ve Bahariyye türleri baharı ve bu mevsimin coşkusunu yeterince işlediği için Cemreviyye türü pek rağbet görmemiştir.

Akîb-i cemrede her s..i meymûn-fâl dindikçe
 Cihana feyz-i nevrusun yeter pertev-nisâr oldı
 Ş.H. (K)106

Hemîşe tâb-ı rûhunla bahara cemre düşer
 Virür harareti belki nehâra cemre düşer
 Aynî (G) 182-1

1.2.12. Bahar ve Vakt-i Seher

Gün ağarmadan önceki vakit ve tan ağartısı anlamına gelen seher vakti, İslami camianın önem verdiği bir zaman dilimidir. İslami terminolojide fecr-i sâdık (doğru zaman dilimi) anlamına gelen seher vaktini diğer zamanlardan ayıran ve değerli kılan amillerin en önemlisi kutsal kitap Kuran'ın buna dikkat çekmesidir. “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O Halîm'dir, çok bağışlayandır.” (17/İsrâ, 44) ayetinde tüm mahlukatın seher vaktinde Allah'a ibadet ettiği yorumu çıkar. Bir başka ayette ise “(Ey Muhammed) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor.” (74/Müddessir, 20). Hz. Peygamber'in bu zaman diliminde ibadet ve taatla meşgul olduğu anlatılır. Bu ayetlerdeki zaman dilimlerinin seher vaktini işaret ettiğini açıkça göremiyor olsak da kimi müfessir belirtilen bu zamanın seher vakti olabileceğini dile getirmiştir. Zirâ birçok mutasavvıf âlim seher vaktine çokça kıymet vermiş ve dualarının bu özel vakitte kabul edileceğine inanmışlardır. Âl-i İmrân (3/17) ve Zâriyât (51/15-18) ayetlerinde ise takva sahiplerinin, iyilik yapanların ve sabredenlerin seher vaktinde tevbe ve istiğfar etmeleri açıkça belirtilmiştir.

Seher vaktine bu kadar önem verilmesi Divan şairlerinin de dikkatinden kaçmamıştır. Şairler bu zamanı, şiir süsü yapmak ya da muayyen bir vakti belirtmek yerine, ona daha yoğun anlamlar çağrıştıran bir kimlik vermişlerdir. Hüseyin Güfta, Klaik Türk şiirinde zaman ögesi olarak seherin çeşitli ilgilerle seher vakti, vakt-i seher, bir vakt-i seher, her vakt-i seher, beher vakt-i seher, seher demi, dem-i seher, hengâm-ı seher, seher-gâh/seher-geh, vakt-i seher-gâh, çın seher, seher, seherde, seherlerde, seherden, seherî, bir seher, her seher, her seher-geh/seher-gâh, beher seher, bu seher, ol

seher ve tâ seher gibi Türkçe ve Farsça kurallara göre yapılmış birçok şekille ifade edildiğini, tabiat hâli olarak seherin ise, tan yeri ağarmadan biraz önceki vakitte tabiatta olup bitenler çeşitli tasavvurlarla, benzetme, mübâlağa, hayalî ve güzel sebeplerle dile getirildiğini vurgulamıştır (Güftâ, t.y.).

Nidâ sanatının kullanıldığı bu beyitte sevgilinin kalp gözünün açılması ve cennet bahçesinden mevsimi temaşa etmesi istenir. Zira her gonca gülün seherde açıldığı gerçeği söz konusudur:

Aç basiret çeşmin ey can mevsimin seyrânına

Bag-ı cennetden seherde açılır her gönce gül

A.S.(G.)104-6

Şair, gül bahçesindeki kavuşmaya ermesi durumunda bülbül gibi seherlerde ah u zâr edeceğini vurgulamıştır:

Gülşen-i vasla erem dersen eğer Müştâk sen,

Âh u zâr eyle seherlerde misal-i andelîp

M.B.D.s.9.

Şair, seherde goncayı dikene açılırken gördüğünü ve ağlayan bülbüle eziyetin sebebini sorduğunu; bülbülün bir âh çekerek, bunun nafîle olduğunu; çünkü bülbül çatlasa bile gül yağını başkalarının süreceğini ifade etmiştir:

Gördüm açılırken bu seher gonceyi hâre

Sordum n'ola bu cevri ü cefa bülbül-i zâre

Bir âh çekip hasret ile dedi ne çâre

Gülyağını eller sürünür çatlasa bülbül

N.(Ş)-4.s.164

Şair, geceden seher vaktine kadar durmamasını, tez zamanda bülbül gibi ah edip inleyişlerini, o gülen sevgiliye göndermesini arzulamıştır:

Bülbül gibi şeb-tâ-be seher turma aman tîz
Var âh u figanım gül-i handânımı gönder

Ş.H.(G.)Ra/27-4

Bu beyitte şair, çiğ kaplamış bir gül gibi her seher vaktinde ağlayan gözlerinin, ağzına kadar dolu kadehi olduğunu ifade etmiştir:

Çeşm-i giryân gül-i pür-jâle gibi
Her seher sâgar-ı ser-şârımdır

Ş.A.H.(G.)8-4, s.120

Bu beyitte, gönül ehlinin, seherlerdeki binlerce âhını işittikten sonra, keyif bulmak için gül bahçesine gezmeye gidilemeyeceği ifade edilmiştir:

Gûş edip âh-ı hezâr-ı seher-i ehl-i derûn
Geşt-i gül-şen ede mi kesb-i safâ niyyetine

Ş.A.H.(G.)13-6, s.130

1.3. BAHAR VE PSİKOLOJİ

Mevsimsel değişikliklerin insan ruhu üzerinde yarattığı etkiler sonucu insanlar, özellikle bahar ve yaz aylarında kendilerini daha iyi; hazan ve kış mevsimlerinde ise daha az enerjik veya kötü hisserler. Bazıları biyolojik faktörlerden bazılarıysa genetik yatkınlıktan kaynaklanan durumlar sebebiyle mevsimsel geçişlerden etkilenirler.

Klasik Türk şairi mevsimlerin bu tarz etkileyici özelliklerini dikkate almış ve bu unsurları şiire taşımıştır. Özellikle bahar mevsimi ile ilgili hissedilenler, duyuş tarzı göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Şairler, baharla ilgili olumlu hissiyatını ele alırken, bu mevsimin insanı kötümserliğe sürükleyen, delirten ya da rahatını kaçıran psikolojik etkilerinden de bahsetmişlerdir.

Baharın gelişini cinnet, cünun, tedbir-i zencîr, halka-i zencîr gibi kelime ve terkipleri ile kullanan Divan şairleri böylelikle bahar-delilik bağıntısını kurmuşlardır. Cünûn (delilik) mefhumunu XIX.yüzyıl Klasik Türk şiiri temsilcilerinden Yenişehirli Avnî, “Mir’at-ı Cünûn” adlı ilginç mesnevisiyle ele almıştır. İnsanoğluna ait birtakım davranışları, olumlu ya da olumsuz ayrımı yapmadan cünun çeşidi olarak addeden şair, mesnevi nazım biçimiyle yazdığı bu eserinde, yaşadığı süre boyunca tanık olduğu tip ve karakterleri disiplinli bir şekilde ele almıştır. “Eserde toplumun içinde yer alan normal dışı hareket ve davranışlarla toplumdan dışlanan tipler mizahi yönden eleştirilmiştir. Olaylar tamamen kurmcadan ibarettir. Yazar, rüyasında dışarıdan kale gibi sağlam görünen bir akıl hastanesine gidiyor. Hastanenin kapıcısı yanına gelerek ona hastaneyi dolaştırıyor ve burada gördüğü kişileri konuşturmak suretiyle, bu tiplerin özelliklerini izah etmeye çalışıyor” (Erkal, 2009: 819). Avnî, eserinde Kurevi başlığı altında bahar tasvirlerine yer vermiştir.

Şair, bereket ve bolluk veren bahar mevsiminin geleceğini ve böylelikle dağ ve çöllerin cennet bahçeleri olacağını ifade etmiştir.

Gelicek mevsim-i feyyâz-ı bahâr

Bâğ-ı Firdevs ola deşt ü kühsar

Y.A.(Mes.)236

Yeşillikle dolu çimenlerin, saba rüzgarının dağıtıcı/yayıcı etkisiyle yeryüzünü yemyeşil bir döşek haline getirmesi vurgulanmıştır:

Çemen-i sebz ile ferrâş-ı sabâ

Ferş ide boğa bisat-i hadra

Y.A.(Mes.)237

Denizlerin yeryüzünü yemyeşil bir örtüyle bezediğini vurgulayan şair, bu durumu her köşe başında oturan Hızır’a teşbih etmiştir:

Yemyeşil kulzum-i hadrâ-yı zemîn

Sanki her köşede bir Hızr-i mekîn

Y.A.(Mes.)238

Aşağıdaki beyitte şair, deliliğin şiddeti ve derecesi arttıkça aşığın türlü türlü sayıklamalara maruz kaldığını ifade etmiştir

Müşted oldukça teb ü tâb-ı cünun

Hezeyan eyler idi gûn-a-gûn

Y.A.(Mes.)430

Aşağıdaki beyitte kendisini aşk cennetinin çıplak vücutlu askeri olduğunu ve bela yağmuru yağsa bile asla korkmayacağını dile getirmiştir.

Uryân-beden ol âşık-ı serbâz-ı cünunum

Bârân-belâ yağsa da her dem, hazerim yok

H.A.H.(G.)3.-s.98

1.4. BAHAR VE BİTKİLER

1.4.1. Bahar ve Çiçekler

Bir bitkinin üreme organlarını taşıyan, genellikle hoş kokulu ve renkli bölümü olarak bilinen çiçekler, Allah'ın yeryüzünü renklendirmek için tabiata hediye ettiği, güzellikleri ve anlamlarıyla insanlığın hayatında önemli bir işlev görmesini sağladığı bitkilerdir.

Çiçeklerin varlığı eski zamanlara kadar uzamaktadır. Mısır papirüslerinde güllerin mezarlara yerleştirilmesi Kleopatra zamanını göstermektedir. Napolyon'un Josephine ile olan evliliğindeki menekşeler, Eski Avrupa'da Fransız askerlerinin

mezarlarına bırakılan yıldızpatılar, Roma İmparatorluğunda etleri tatlandırmak için kullanılan aynısafa çiçekleri, Yunanlılar'ın taç giyme seremonilerinde kendisinden faydalanan karanfiller, Japonya'da uzun ve sağlıklı yaşam için şaraba karıştırılarak içilen krizantemler, Mısır seramiklerini süsleyen papatyalar, Mezopotamya'da Kral Sargon (I)'un askeri tarafından keşif esnasında bulunduğu söylenen ve Konfüçyüs'ün kitabında yer edinen güller ve İstanbul'da Lâle Devrinde şehri süsleyen lâleler... Tüm bu çiçekler, insanlığın var oluşundan bu yana sosyal hayatı süsleyen nesneler olmuştur. Çiçekler Türk toplumunda da önemli bir yere sahiptir. Bu konuda Ayvazoğlu, Osmanlı devleti zamanında bu coğrafyaya gelen L.Montagü ve T.Allom gibi Avrupalı aydınların bu çiçeklerin lisanını ve dünyasını merak ettiklerini öne sürer. Eski Türk toplumunda bu çiçeklerin, kadın ve erkeklerin birbirlerinden haber alma ihtiyacını karşıladığını belirten yazar, Lady Montagü'nün bir mektubuna da yer verir. O mektupta Lady Montagü Türkler'in çiçeklere olan bakışını ve onlara yüklediği anlamları, insanların duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını mürekkep kullanmadan dile getirdiğini ifade etmiştir. (Ayvazoğlu, 1992: 200-201)

Klasik Türk şiirinde ezhâr ve şükûfe gibi isimlerle kullanılan çiçekler, bazen gül kelimesi bazen de gonca ile de anılmıştır. Sevgili, âşık (şâir) tarafından envai çeşit çiçeğe benzetilmiş ve çiçeklerin özellikleri göz önünde bulundurularak birer benzetme unsuru sayılmıştır. Çiçek nesnesinin şiirde kullanımı ile bahar mevsiminin varlığından doğan bir bağlantı vardır. Gül, sümbül, lâle, nergis, karanfil, süsen, yasemin, şebboy, menekşe gibi çiçeklerin varlığı, bahar mevsiminin iklimsel özelliği ile doğrudan alakalıdır. Bu yüzden çiçekleri ve çiçek unsurlarını bahar kapasamında, tabiat (çevre) konu başlığı altında ele almayı uygun bulduk.

Bahar kelimesi çoğu yerde çiçek anlamını karşılamıştır. Şairler için zengin çağrışım malzemesi olan çiçeklerden özellikle gül, lale, sümbül, nergis gibileri sıkça kullanılmıştır. Sevgilinin vasıflarını karşılamak için çiçeklerden bolca yararlanılmıştır. Çiçekleri benzetme unsuru için tercih etmek; ayrıca onların mevsimsel özelliklerini göz önünde bulundurmak amacıyla şairler, çiçekleri şiir konusu yapmışlardır.

Aşağıdaki beyitte bahar mevsiminin çiçekler örnek gösterilerek gençliği ve yiğitliği çağrıştırdığı görülüyor. Şair, gözlerinin dünyayı bir gül bahçesi olarak gördüğü zamanda, insan ömrünün bahar mevsiminin gençlik çağı olduğunu belirtmiştir:

Çeşmin görürdü âlemi bir gülsitân o dem
Ömrün bahar mevsimi ahd-i şebâbdır

Ş.A.H.(G.)11-7, s.126

Nergis çiçeğinin kullanıldığı ve bize bahar mevsimini hatırlattığı bu beyitte şair Avnî, sevgiliye seslenir. Sevgilinin sarı yün ipekli elbise giydiğini ve su sebeple çehresinin giderek kızardığını ve böylelikle nergis çiçeğinin içindeki kırmızı laleye benzediğini vurgulamıştır:

Sarı dibâ giyip kızdıkça rûyin tâb-ı sahbâdan
Gözüm nergislik içre lâle-i hamrâya benzersin

Y.A.(K)291/3

Bahar mevsimini çağrıştıran birçok unsuru bir arada bulunduran bu beyitte şair, nefis rüzgarlarının esip çimenleri canlandırdığını ve gül bahçesinin bereketinin, bahar mevsiminin bereketinin mahşerine evrildiğini dile getirmiştir:

Yine enfâs-ı nesim eyleyip ihyâ-yı çemen
Mahşer-i feyz-i bahar oldu feyzâ-yı gülşen

Y.A.(Mes.)Güft ü Gû-1

Şair bu beyitte lale bahçesine ateşli hasretin kıvılcımlarının düştüğünü dile getirmektedir. Gül bahçesinin ise gayret ateşinin aleviyle tutuştuğunu vurgulamaktadır:

Lâle-zâra şerer-i dâğ-ı tahassür düştü
Şûle-i âteş-i gayretle tutuştu gülşen

Y.A.(M) Güft ü Gû-14

Nidâ sanatının kullanıldığı bu beyitte sevgilinin kalp gözünün açılması ve cennet bahçesinden mevsimi temaşa etmesi istenir. Zira her gonca gülün seherde açıldığı gerçeği söz konusudur:

Aç basiret çeşmin ey can mevsimin seyrânına
Bag-ı cennetden seherde açılır her gonce gül

A.S.(G)104/6

İlkbahar mevsiminin geldiğini, dost bağındaki güllerin açıldığını ve gülün isteği üzere bülbüllerin boyun eğdiklerini anlatan Adile Sultan, bahar ve çiçek ilişkisini gül-bülbül zemini üzerine oturtmuştur:

Nev-bahar oldu açıldı dost bağı gülleri
Gül muradı üzre gayrı ram ederler bülbülleri

A.S.(G)165-1

Bahar mevsiminin aşk için bir nimet olduğunu vurgulayan şair, goncaların açıldığını ve aşıkların gezip dolaştıklarını belirtmektedir:

‘Aşk için bir turfe mevsimdir bahar u seyri kim
Goncalar açıldı cevlanda gelip âşıkları

A.S.(G)165-4

Şair, sümbülün ve gülün açıldığını, çimenlerin yeşerdiğini ve bülbülün ağlayıp sızlamaya başladığını dile getirmektedir. Dolayısıyla bu olayların bahar mevsimine işaret ettiğini söyleyebiliriz:

Fasl-ı bahar geldi sümbülle gül açılmış
Bülbül figana gelmiş rengin çemen yetişmiş

A.S.(Bah.)-1

Sevgilinin yanağının gül üzere aksettiğini ve bunun da sebebinin bülbülün güzel sesiyle cihanı aşkla doldurması olduğunu belirten şair, gül çiçeği ile bize bahar mevsimini hatırlatır:

Bülbül sada-yı aşka pür eyledi cihanı

Ruhsâr-ı yar çünkü gül üzre ‘aksetmiş

A.S.D.(Bah)-2

Sevgiliye seslenen şair, sevgilinin boynuna doladığı renkli şal ile endamının gül gibi açıldığını ve bu kırmızı şal ile güzelliğinin başka bir suret bağladığını ifade etmiştir:

Gül gibi açılmış endamın bu rengîn şal ile

Başka suret bağlamış hüsnün bu şal-ı al ile

E.V.(K)21-1

Şair, sevgilinin temiz kalbinin yasemine benzediğini söylemenin güç olduğunu vurgular. Aslında yaseminin o gül ağacından olabileceğini; yani sevgiliye benzeyebileceğini belirtir:

Diyemem sine-i berrakı semenden gibidir

Yasemen belki o gül-nahl-i semen-ten gibidir

E.V.(G)42-2

Sevgilinin güle benzeyen yüzünün gülbahçesini andırdığını ifade eden şair, narçiçeğinin kırmızılığının kırmızı Bedehşânı (yakut taşı) hatırlattığını belirtir.

Bilindiği üzere Bedahşan edebiyatımızda la’l denilen kırmızı ve pembe renkli la’l taşların çıktığı yer olarak , yer yüzündeki en kıymetli la’l taşlarının bulunduğu yer olarak la’l taşları ile birlikte , “la’l-i Bedahşân” şeklinde anılır. La’l , Bedahşî ve bedahşânî de aynı mânayı ifade eder. Bedahşani rengi dolayısı ile “şaraba, sevgilin

yanına ve dudaklarına da benzetilir. Hatta sevgilin dudağı la'l olarak anlatılır. La'l demek sevgilinin dudağıdır. La'l-i müzâb benzetmesi ise kıvama ermiş şarap anlamındadır. Bu benzetme ile La'l taşının ciğer kanına bulanıp güneşe tutulduğu ve tam rengini aldığı inancı ile ilgilidir.

Gül-berg-i rûyu verd-i gülistanı andırır

Gül-nar-ı la'l-i la'l-i Bedehşanı andırır

E.V.(G)48-1

Aşağıdaki murabbada çiçekler ve bahar ilişkisi sevgili bağlamında ele alınmıştır. Sünbül, gül yanaklı sevgilinin yüzüne döküldükçe, bülbül baharı ve çiçekleri çağırmıştır. Aşık (bülbül), güle(sevgili) bunun mahiyetini sorunca sevgili nazlı bir şekilde ve gözlerini süzerek 'fulya' cevabını verir:

Perçem-i gül-i ruhsara döküldükçe çü sünbül

Çağırır a baharlar a çiçekler deyü bülbül

Bûy-ı rûh-ı alun mu nedir bu dedim ol gül

Naz ile süzüp nergis-i çeşmin dedi fulya

E.V.(Mr)10-3

Ney ve keman gül bahçesinin bülbülüyle arkadaş olunca, aynı kederli şarkıyı söyleyenlerin dışarı çıkmasını isteyen şair, sevgiliye yani güzellerin şahına, gül mevsimi bitmeden gönüle rahatlık veren yerde ay ışığına karşı sefa sürmesi gerektiğini haykırır:

Andelib-i gülşene dem-saz olup nây ü keman

Evce çıksın nağme-i âvâze-i hânende-gam

Geçmeden gül mevsimi ey şâh-ı hûbân-ı zaman

Böylece cay-ı dil-güşada eyle zevk-ı mah-tab

E.V.(Mr)20-2

Gül mevsimi (bahar) başlayınca şair, sevgiliye (peri) seslenir. Onun aşk şarabını içmesini, bakışlarının mest oluşunu şarabın rengiyle renklendirmesini, bu gönül çeken suretini örtmesini ve Göksu'ya gidip mavi renkli gözleriyle alemini seyretmesini ve şerefleştirmesini ister:

Gül mevsimidir ey peri nûş-ı mey-i n'âb et
Tarf-ı nigeş-i mestüni hem-reng-i şarab et
Bu suret-i dil-cû ile terf-i hicab et
Göksu'ya gel ey çeşm-i kebûd 'âlem-i âb et

E.V.(Mr)28-1

Bahar mevsiminin gelişiyle gül bahçelerinin açıldığını ve çölü çimenlerin, yeşilliğin kapladığını söyleyen şair, sevgiliyi bu güzel yerlere davet eder. Sevgili gelecek, fesleğen onun kakülünü izleyecek ve ihya olacaktır. Ayrıca yaseminin de açılmasının sevgilinin sinesini izlemesiyle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır:

Sineni görsün açılsın yasemen
Perçemün kılsın temâşâ fesleğen
Kapladi sahrayı ezhar-ı çemen
Gül açıl açıldı gülzâr-ı bahar

E.V.(Mr)38-3

Şair, burada Hz.Peygamber'e hitaben, onun baştan ayağa kadar güzellik bahçesi olduğunu ve Peygamber'in olmaması durumunda sümbül, menekşe ve şebboyun arkadaş olamayacağını dile getirir:

Hem-ser olamaz sümbül ü şeb-bü vü benefşe
Ser-ta-be kadem bağ-ı letafetsin

Ş.H.(Na't-ı Resul)-12

Şair, sünbül ve nergisi ahıyla soluyup, dünya düzeninin yeşilliğini bozacağını düşünmektedir:

Sünbül ü nergisi ahımla solup dünyanın
İntizâm-ı çemenistanı perişan olsun

Ş.H.(Mer)16-8

Şair, bahar mevsiminin gelişiyile gül bahçelerinin imar edildiğini ve dünyanın cennet gibi çiçeklerle dolu olduğunu ifade etmektedir:

Bahar irişdi yine oldu gülşen abadan
Cihan donandı şükufeyle oldu misl-i cinan

Ş.H.21-(Bah)-1

Şair, sevgiliye duyduğu hasret ve bu duygunun verdiği yakıcı ateşle gül bahçesini yakabileceğini ve burada sünbülün, karanfilin, lalenin ya da gülün bu yakıcı ah'la yok olabileceğini belirtmektedir:

Ne sünbül ü ne karanfil kalır ne lale ne gül
İderse ahım eser gülşenim olur sûzân

Ş.H.21-(Bah)-13

Şakayıkın parlıtısının ve renginin yerli yerinde olduğunu ve olgunlaştığını gören zambağın, kıskançlık krizlerine girdiği, aklının ve fikrinin darmadağın olduğunu ifade edilmektedir:

Şakayıkda görünce revnâk u rengi kemalinde
Hasedle zambakın hep akl u fikri târ u mâr oldu

Ş.H.22-(Bah)12

1.4.1.1. Bahar ve Gül

Güllillerin örnek bitkisi olarak bilinen gül Arapça “verd”, Farsça “gul” şeklinde kullanılır. Bir cins süs bitkisi sayılan gül, yabancı bağ ve bahçelerde, bazı çevrelerde ya da evlerde yetişen/yetiştirilen bir çiçektir.

Birçok dini inanışta, mitolojik kaynaklarda, efsanelerde ve kültürde yer alan gülün kaynağının Doğu medeniyeti ve coğrafyası olduğu söylene de ilk olarak nerede yetiştiği ve varlık gösterdiği muğlaktır. Yine de en kabul gören görüşe göre gül, Doğu kültürü ve coğrafyasından neşet olan, oradan Orta Doğu’ya ve Anadolu’ya götürülen ve nihayetinde Yunan Adaları yoluyla Batı medeniyeti ve coğrafyasına tanıtılan bir çiçektir.

Yunan mitolojisine göre, güzellik tanrıçası Aphrodite’nin doğumu esnasında vücudundan akan köpüklerle oluşmuştur. Hristiyanlık inancında gül, aşkın ve neşenin sembolü, İsa/Mesih’in (Jesus Christ) simgesi ve eğlence meclislerini süsleyen nesnedir. İsa/Mesih’i tanımlarken gülü bir sembol olarak kullanan Hristiyanlar bu sebeple Meryem Ana’ya “dikensiz gül” demişlerdir. Mistik Gül Bakire Meryem, Hristiyan ikonografisinde çiçeklerin kraliçesi olan gül olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Katolik sembolizminde gül sahip olduğu güzellik, mükemmel oluş ve kokuyla cennetin çiçeği sayılmıştır. Ezoterizm’de haçın merkez noktası, sessizliğin ve sırrın sembolü sayılan gül, Kabala felsefesinde merkezde güneşi barındıran bir sonsuzluk nesnesi olarak görülmüştür. Simya ilminde bilgeliğin, Greko-Romen sembolizminde zaferin ve sevincin, Mısır’da şehvetten arındırılan saf sevginin simgesi olarak bilinen gül İslam tasavvufunda ve mistisizminde de Hz.Muhammed’in teri ve kanı için kullanılır.

Son peygamber Hz. Muhammed’in kendisine vahiy geldiği zaman çevresinin gül kokularıyla kaplandığı şeklinde bir rivayet aktarılır. Miraç gecesinde Allah huzurunda peygamberin kan ve ter içinde kaldığı, bu esnada vahiy meleği Cebrail ve Peygamber’in atı olark bilinen Burak’ın da aynı durumu yaşadığı anlatılır. Burak’ın terinden sarı gül, Cebrail’in terinden beyaz gül ve Hz. Muhammed’in terinden de kırmızı gülün hayat bulduğuna inanılır. Yeniterzi, bu inancın etkisiyle kutsal, dini, mübarek gün ve gecelerde (mevlüt, kandil) gül suyunun inanan insanlara sunulduğunu belirtmiştir. Divan şiirinde, daha çok na’lerde karşımıza çıkan gülden bahseden yazar,

bu çiçeğin Hz.Peygamber'in saçına, yanağına; gülün güzel kokusunun onun terine, goncanın ağzına benzetildiğini vurgulamıştır (Yeniterzi, 1993).

Divan şiirinde en çok beğenilen çiçek olan gül, nazendelik, narinlik, güzellik gibi özellikleriyle ele alınır. Beyitlerde gül, gül-i rânâ, gül-i ter, gül-i sadberg gibi terkiplerle anılan gül teşbih, istiare, tenasüb, telmih, mübalağa gibi söz sanatları kullanılarak şiire dahil edilmiştir. Bahar mevsiminde, gül mevsimi yeme, içme ve eğlenme zamanıdır. Kısa süreli oluşu sebebiyle gelip geçen hayata ve insan ömrüne benzetilmiştir. Yavuz Bayram, gülün Divan şiirindeki esas işlevinin farklı durumlarla Hz.Peygamber, maşuk, önemli şahsiyetler ve din büyüklerini; sevgilinin siması, lebleri, yanağı vs. organlarını, saadet, muhabbet, cennet, Kuran, tevekkül, nazım gibi soyut unsurları; Nevbahar, nevrüz, bahar, mevsimler, yıldız, bülbül gibi göksel ve soyut kavramları, ayine, ziynet, kırmızılık, tac gibi eşya ve durumları benzetme unsuru yoluyla ele aldığını belirtmiştir. Bağlantı kurulan kişiler arasında maşuk ve güzellik; organlar arasında arız, sima/yüz ve leb; soyut kavramlar, olumlu anlam çağrıştıranların yanında, semai, kozmik ve doğal unsurlar arasında kadeh ve meyin olduğunu belirten yazar bu ilişkidirmelerin ön plana çıktığına dikkat çekmektedir (Bayram: 2001).

Bülbül ve gül kelimeleri şiirlerde birlikte ele alınan iki unsurdur. Gülün kırmızı ve güzel oluşunun nedeni, bülbülün (âşık) sevgili uğruna canını verebilmesidir. Bülbül ve gül hikayelerinde şairler için birçok estetik unsur bulunur. O yüzden çoğu Divan şairi gül ile bülbülü sık sık işlemiştir.

Şair, sümbülün ve gülün açıldığını, çimenlerin yeşerdiğini ve bülbülün ağlayıp sızlamaya başladığını dile getirmektedir. Dolayısıyla bu olayların bahar mevsimine işaret ettiğini söyleyebiliriz:

Fasl-ı bahar geldi sümbülle gül açılmış
Bülbül figana gelmiş rengin çemen yetişmiş

A.S.(Bah.)-1

Şair, sevgilinin açılmış olan yanağını bir kudret gülüne benzetmiş, bülbülün ağlayan halini ortaya koymuştur:

Açılmış yanağı bir kudret gülü
Zâr eden görünce gönül bûlbûlü

P.P.(K)-13

Şair, aşıkla sevgili arasına soğukluk girmedigini; ama ağyarın pişmiş aş su kattığını yani, aralarını bozmaya çalıştığını ifade etmiştir. Sevgiliden ilgi bekleyen ve gözyaşlarının dinmesini isteyen aşık, aksi bir durumda kederinden bûlbûl gibi ağlayabileceğini, sevgilinin ise ancak bu duruma güleceğini belirtmiştir:

Gelmemiş beyne hûmamızda bûrudet başıma
Katdı ağyar ‘alubet soğuk su pişmiş aşıma
Rahm kılmazsan bu deryalar gibi gözyaşıma
Bûlbûl-asa ben gamunla ağlayam sen gül bana

E.V.(Mr.)12-4

Gözyaşlarımızın bûlbûl gibi bahar mevsimine mahsun olmadığını ifade eden şair, vefasız güle (sevgili) seslenerek, onun aşıklarının her zaman ağladığını dile getirmiştir:

Değil bûlbûl gibi fasl-ı bahara girmeyiz mahsus
Senin âşıkların ey bî-vefâ gül her zaman ağlar

K.İ.M.(Müfred-1)

.

Kışın geldiğini, gül bahçesinin solduğunu, bağın renksiz ve kokusuz kaldığını belirten şair, gülün yerine dikenin peyda olduğunu ve bûlbûlün yuvasına karganın yerleştiğini ifade etmiştir:

Erdi dey gülzâr soldu reng ü budan kaldı bağ
Gül yerin hâr aldı bûlbûl âşiyânın tuttu zag

N.(G.)1.-s.126

Şair, bahar mevsiminin başladığını, bülbüllerin ızdırapla ötmeye başladığını ve cennetin bu mevsimde gül bahçesini kıskanabileceğini ifade etmektedir. Bilindiği üzere cennet bahçeleri ahirette müminlerin mükafatlarından biri olacağına inanılan bir unsurdur. Bu bahçelerle ilgili Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde tanıtıcı ayetler mevcuttur:

Bahar eyyamı geldi başladı bülbüller efgana
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana

L.H.4-(Bah)-1

Şair, açılmış güllerin gezinti bahçesinde olamayacağını ve önceki bahardan beri bülbülün suskunluğa büründüğünü ifade etmiştir:

Olmaz küşâde gülleri bâğ-ı tenezzühden,
Hâmuş oldu bülbülü evvel bahârdan.

M.B.(G)s.66

Aşağıdaki şarkıda, aşık sevgiliden kendisine herhangi bir fayda olmadığını bildiğini vurgulamış, bülbülün çatlasa bile gülyağını başkalarına süreceğini belirtmiştir. Ayrıca aşık, dikenin eziyetine tahammül etse bile bu çabanın sonuçsuz kalacağını dile getirmiştir; çünkü bülbül çatlasa bile gülyağını başkalarına sürecektir:

Senden bilirim yok bana bir faide ey gül
Gülyağını eller sürünür çatlasa bülbül
Etsem de abestir sitem-i hare tahammül
Gülyağını eller sürünür çatlasa bülbül

N.(Ş)-1.-s.164

Bülbül ve gülün izdivacının kışın kemale erdiği bir zamanda olacağını belirten şair, bu gül bahçesindeki muhabbetlerinin her daim baharda olmasını temenni etmiştir:

Sûrî tekmil-i şitada olıcak bülbül güle
 Gülşen-i ülfetleri her dem bahar olsun dimiş
 Ş.H.81-Tarih-i İzdivac

Aşağıdaki tahmiste şair, Allah'ın hikmetlerinin yorumlanmasının ve tarif edilmesinin zor olduğunu, dikkat edilirse tabiattaki her varlığın onu anladığını ve kabul ettiğini, bülbül ve gülün bu takriri anladığını dile getirmiştir. Baharın ermesi durumunda ağaçların yeşereceğini ve her tarafın sebze-meyveyle dolacağını ifade eden şair, her yaprağın Allah'ın sanatını yorumlayabileceğini vurgulamıştır:

Hikmet-i Hakk gerçi ne tarif ü ne tabir olur
 Dikkat itsen lîk her eşyâ fehm-i takrir olur
 Bülbül ü gülde niçün fehm eyle bu tesir olur
 Çün bahar irse şecerler sebz ü revnâk-gir olur
 Âyet-i sun'-ı Hüdayı her varak tefsir olur
 Ş.H.(Th.-G.- Gafuri)-1

Klâsik Türk şiirinde gül ve bülbül aşkı birçok şair tarafından ele alınmıştır. Kasidelerde, gazellerde ve mesnevi tarzındaki alegorik öykülerde bülbül ve gülün macerası dile getirilmiştir.

İslam coğrafyasında ve Batı'da eski zamanlardan bu yana yazılan gül ve bülbül hikayelerine rastlanır. Türk edebiyatına İran ve Arap edebiyatlarından (bilhassa İran) geldiği düşünülen bu hikayeler Divan şiirinde mesneviler vasıtasıyla dile getirilmiştir. Bu eserler esas itibarıyla benzer özellikler gösterse de şairin üslubu, olay örgüsünü değiştirmesi ve ozanlık kabiliyeti sayesinde farklılık arz eder ve özgünlük kazanır. İçerik anlamda birçok edebiyatta ortak motife sahip olan gül ve bülbül hikayelerinden biri şöyledir: Efsaneye göre gül, yaratıldığı zaman soluk benizli ve renkli bir çiçektir. Ona deliler gibi âşık olan bülbül, açılışına şahit olabilmek için gülün dikenlerine aldırış etmeden geceler boyunca, sabahlara kadar dallarına konup güle yalvarır. Gül bu yakarışlara aldırış etmez ve bülbüle sırtını döner. Süreç içerisinde bülbül yorgun düşer, kendinden geçer ve gül dikenlerini batırmak suretiyle yüreğini kanatır. Böylelikle,

canını veren bülbülün kanları, bu çiçeğin dikenlerine sızarak goncaya rengini veriri. İşte güle kırmızı/la'l/al rengini veren de bülbülün aşkı uğruna akıttığı kandır (Pala, 2004). Bülbülün güle olan aşkı, ona kanını ve canını veriş, dünyanın her yerinde ortak motiftir. Bu ortak motife dayalı efsaneler farklı varyantlarla anlatılır.

Gül ve bülbülün İran ve Arap edebiyatı yollarıyla Afrika, Endülüs, Sicilya ve İspanya'ya taşınması bu hikayelerin işlenmesine zemin hazırlamıştır. “H. Ritter, XI. yy.’da yazıya geçirilen Fransızların en eski manzumesi *Chanson de Roland* (Rolan şarkıları)’da *Anter Kıssası*’nın etkisinden bahseder. M. Lanson ise 1277’de yazıya geçirilen Fransız romansı *Le Roman de la Rose* (Gülün Romanı)’un Fransa’ya İspanya yolu ile girmiş İran asıllı bir Doğu hikâyesi olduğunu söyler. Bu dönemde Doğu edebiyatının Batı edebiyatına etkisi bu konuyla sınırlı kalmamıştır. XIII. yüzyıla kadar yarım kafiyeyi kullanan Fransızlar, daha sonraki şiirlerinde Arap kafiyesini kullanmaya başlamışlardır (Öztekin: 2005). “Doğu kültürünün ve doğulu motiflerin etkileri, Rus edebiyatında da görülmektedir. Bu etki ünlü Rus şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin’in 1827 tarihli *Solovey i Roza* (Bülbül ve Gül) şiirinde oldukça belirgindir:

“Bahçelerin sessizliğinde, bahar gecesinin sisinde,

Güle söyler doğu bülbülü.

Fakat tatlı gül hissetmez, iç geçirmez.

Âşığın söyledikleri karşısında salınır ve uyuklar.

...

Kendine gel, ey şair, arzuladığın nedir?

O dinlemiyor, seni hissetmiyor.

Bak nasıl da canlı, seslenmen cevapsız.” (Türkmen, 2007: s.684)

Divan edebiyatında bülbülün güle olan aşkı çeşitli eserlerle dile getirilmiştir. Bu eserler bülbüliyye ve bülbülnâme olarak bilinen, mesnevi nazım şekliyle oluşturulmuş müstakil eserlerdir. “Feridüddin Attar (1119-1193) ’ın *Husrevnâme*’si (Gül ü Hüsrev/Gül ü Hürmüz) ile Attar’a atfedilen *Bülbülnâme*’dir. Türk edebiyatında Anadolu sahasında bu tarzda yazılmış ilk eser ise Mevlânâ Celâleddin Rûmî’ye ait olduğu düşünülen *Bülbül-nâme* adlı 55 beyitlik küçük mesnevîdir. Bunu, Mevlânâ’ya atfedilen *Hikâye-i Bülbül-nâme* başlıklı bir diğer mesnevî takip eder. *Hikâye-i Bülbül-*

nâme'nin Mevlânâ'ya ait olmadığı düşünülmektedir; yazarı belli değildir. Dil özellikleri XIV. Yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarına ait olduğunu gösteren eser Attar'a atfedilen Bülbul-nâme'nin genişletilmiş, mensur bir çevirisi şeklindedir." (Zavotçu, 2002) Rıfâî'nin Bülbulnâme, Vâhidî'nin Gül ü Bülbul, Kara Fazlî'nin Gül ü Bülbul, Fuâdî'nin Bülbuliyye, Yenişehirli Avnî'nin Bülbulnâme gibi eserleri ve bu mahiyetteki birçok çalışma Divan şiirinde gül ve bülbul hikayelerini konu edinen manzumeler mevcuttur.

1.4.1.2. Lâle

Zambakgiller (Liliaceae) familyasından olan bu çiçeğin Tulipa cinsi bir süs bitkisi olduğu bilinir. Soğanlı ve çok yıllık otsu bitki bitki türlerinin ortak adı olan lâle, en çok sevilen ve beğenilen çiçeklerden biridir.

Çeşitli anlatı efsane ve mitolojilerde varlığı bilinen lale ve çeşitleri birçok açıdan ele alınmıştır. Yunan mitolojisinde Adonis ve Aphrodite arasındaki aşkın sembolüdür. Adonis dünyaya geldiğinde Aphrodite ona sevdalanır ve bulunmasını istemediği için onu Persephone'ye saklaması amacıyla verir; ancak Persephone de Adonis'e aşık olmuştur. Bu sebeple Aphrodit'le aralarında kavga çıkar. Tanrıların en güçlüsü olan Zeus araya girer. Yılın dört ayını Persephone ile, dört ayını Aphrodit'le ve geri kalan zamanı da kendisine ayırmasına karar verir. Adonis kendisine biçilen zaman dilimini Aphrodit'le geçirmeye başlayınca kıskançlık krizlerine kapılan tanrıça Persephone, Adonis'in üzerine bir yaban domuzu salar. Boynuz darbesi ile yaralanan Adonis bir süre sonra ölür, Aphrodite gözyaşı döker. Sevgilisini yaşatabilmek için Adonis'in kasığından akan damlalarını kızıl bir çiçeğe dönüştürür: Anemona (Dağ lalesi). O günden sonra her ilkbaharda dağlar anemonlarla süslenir.

İran mitolojisine göre, yaprağın üzerindeki bir damlaya yıldırım düşer ve yanıp tutuşan yaprak o anki vaziyetiyle donarak lale halini almıştır. Çiçeğin ortasındaki koyuluğun bu yanma olayından sonra oluştuğuna inanılır.

Ağlayan gelin ya da bilinen adıyla ters lâle çiçeği birçok inanışta ve çeşitli söylencelerde yer almıştır. Hristiyan inancında Mesih'in (Jesus Christ) çarmıha gerildiği zaman boynunu bükmesi ve Bakire Meryem'in gözyaşlarından yere akan damlalarla buluşan toprağın hüzünlenmesi gibi sebeplerden dolayı bu çiçek kutsal kabul edilmiştir.

Anadolu’da gelinler evden ayrılırken başlarına kırmızı tülbent takılır ve boynunu bükerek evden çıkar. Bu sebeple ağlayan gelinle ters lale arasında ilgi kurulmuştur.

Lâle çiçeğinin kökeni ile ilgili kesin bir bilgi olmasa da onun Doğu coğrafyasına ait olduğu şeklinde yaygın bir kanaat hakimdir. Birçok kültür ve medeniyet onu sahiplense de Japonya, Hindistan, Çin, İran, Kafkasya, Orta Asya ve Anadolu coğrafyalarında daha çok yetiştirildiği bilinir.

Lâlenin Türkiye topraklarındaki macerası ise göçebe Türklerin Anadolu’ya yerleşmeleri ile tam anlamıyla başladığı görüşü hakimdir. Romalılar ve Bizanslılar’ın lale ile ilgilenmediğine değinen Beşir Ayvazoğlu, bu çiçeğin Türk süsleme sanatında Selçuklular zamanından itibaren yer bulduğunu belirtmiş ve abideler, yazma eserler ve kitap kaplarında kullanıldığına dikkat çekmiş ve Türk edebiyatında XIV. asırdan bu yana kendisine yer bulduğuna işaret etmiştir (Ayvazoğlu, 2012: 123). Turan Baytop, lale çiçeğinin XVI.asırda İstanbul’daki şöhretinin Avrupa’ya yayıldığını, 1549 yılında B.Belon adında Fransız bir doktorun İstanbul gezisi sırasında lale soğanını Avrupa’ya gemilerle götüren birçok yabancıya tanık olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca yazar, lalenin Avrupa macerasının XVII. asırda IV.Mehmed zamanında lâle-i frengi adıyla Osmanlı topraklarında devam ettiğini belirtmiştir (Baytop, 1987).

Lâle Devri sadrazamlarından Nevşehirli İbrahim Paşa’nın eğlence ve zevke olan tutkunluğu, aynı dönemde padişah III.Ahmed’in artarak devam eden lâle merakı sosyal devlet anlayışı ile beraber toplumu da etkileyen bir gelenek ya da daha doğru bir ifadeyle ‘moda’ haline gelmiştir. İstanbul şehrinin sembolü haline gelen lale döneme adını vermiş, ahalinin zevkine hitap eden, hislerini okşayan nadide bir bitki olarak kabul edilmiştir. Bu dönemdeki lale çılgınlığı o kadar coşkulu bir hal almış ki, yüzlerce çeşit lalenin, lale soğanının adını veya türünü ezberden söyleyebilecek lale delileri türemiştir. On iki yıl süren Lâle Devri, Patrona Halil’in başkaldırısıyla sona erse de lale çılgınlığı ve hayranlığı bir süre daha devam etmiş, sonraları sona ermiştir. Ancak günümüzde bile lale çiçeğinin birçok park, bahçe ve bağda süsleme sanatı olarak kullanıldığı aşikardır.

Divan şiirinde önceleri yabani oluşu, taşralığı, kırlarda yetişmesi gibi özelliklerinden dolayı çaresizliği ve utangaçlığı yönüyle ele alınan lâle sonraki süreçte bahçeye geliş mutluluk yaşatan bir çiçek olmuştur. Hatta harflerinin anagram taşıması

ebced hesabı yapanları sevindirmiş, Allah lafzı ile lâle kelimesinin aynı sayı değerini taşıması dolayısıyla süsleme sanatında ve şiirde yerini almıştır.

Klasik Türk şiirinde dikensiz olması, parlak rengi, kokusuz olması, ortasında yani göbeğinde tek yaprak olması yönleriyle ele alınmıştır. Kırmızı renkli lale, sevgilinin dudağı, yanağı ve yüzüdür. Lalenin ortasındaki siyahlık aşığın derman istemediği derdi ve yarasıdır. Lale mevsim ve tabiat anlatımlarında lâlezârlar, gülistânlar ve çemenzârlar özelinde ele alınmıştır. Kasidelerin nesib bölümlerinde, gazellerde, bahariyye, bayramiyye, nevrûziyye, şitâiyye, berfiyye ve temmûziyyelerde işlenmiştir. Lâleler benzetme unsuru oluşu ve mecazlarla ele alınışı yönüyle ziynet eşyaları, şems, insanoğlu, mürşid, maşuk, kevkeb, hizmetkar, mızrak, yara-bere, bezm, câm, kandîl vs. sözcük ve kavramlar ile birlikte birtakım semantik bağlantılarla ele alınmıştır. Lâle çiçeğinin Divan şiirindeki esas görevi ve işlevi; maşuk, mahbub, gelin, hizmetkar gibi şahıs kadrosu; sevilenin yüzü, lebleri; sevenin siması, eşki, kanları, yarası gibi bedensel tarafları; câm, piyale, kadeh, mey, bâde gibi nesneler; şems, meh, kevkeb/necm gibi semavi unsurlar ve kalb, gönül, umut, keder, eza, nazım gibi somut olmayan kavramlarla farklı durumlar vasıtasıyla bağlantı kurulması ile gerçekleşebilir.

Nergis çiçeğinin kullanıldığı ve bize bahar mevsimini hatırlattığı bu beyitte şair Avnî, sevgiliye seslenir. Sevgilinin sarı yün ipekli elbise giydiğini ve su sebeple çehresinin giderek kızardığını ve böylelikle nergis çiçeğinin içindeki kırmızı laleye benzediğini vurgulamıştır:

Sarı dibâ giyip kızdıkça rûyin tâb-ı sahbâdan

Gözüm nergislik içre lâle-i hamrâya benzersin

Y.A.(K)291/3

Bir parlak yüzlü dilber için onun kanlı şarap içip oturduğunu belirten şair, şafağın elbisesinin neden lale renkli olduğunu bilememektedir.

Bir âfitâb için o da mey-hûn nişestedir
Bilmem niçin libas-ı şafâk lâle-fâmdır.

Y.A.(Nazm-1 Perişan-27

Şair bu beyitte lale bahçesine ateşli hasretin kıvılcımlarının düştüğünü dile getirmektedir. Gül bahçesinin ise gayret ateşinin aleviyle tutuştuğunu vurgulamaktadır:

Lâle-zâra şerer-i dâğ-ı tahassür düştü
Şûle-i âteş-i gayretle tutuştu gülşen

Y.A.(M) Güft ü Gû-14

O gül yanaklı sevgili, kırmızı şarabın etkisiyle mest olunca, tecelli bahçesinin lalesi kanla dolar:

Lâle-i bâğ-ı tecelli hûn ile lebrîz olur
Germî-i sahbâdan oldukça o gül-ruhsar mest

Y.A.(G)32-4

Şair, ilkbahardan ayrı olduğu için hasrete düşmüş, gözbebeklerinin karardığını ve gözlerinin lale gibi yandığını belirtmiştir:

O nev-baharı fîrakam ki oldu hasret ile
Sevâd merdûmeğim dag-ı lale didelerim

E.V.(G)86-12

Sevgiliye hitap edilen ve sevgiliye methiyeler dizilen bu murabbada şair, onun gül bahçesinin en vakur çiçeği olduğunu ifade eder. Gül mevsimi yani ilkbahar, sevgilinin gül yüzüyle ve onun muhteşem rengiyle iftihar etmiş, lale bahçeleri onun aşkıyla yanıp tutuşmuştur. Hal böyleyken aşık için bahar mevsiminin bir şey ifade

etmediği, onu asıl ilgilendirenin sevgili olduğu ve sevgilinin güzelliğinin zaten bir bahar mevsimini yaşattığı dile getirilmiştir:

Sen ne gülşensin eyâ ziba-yı gülzar-ı vakar
 Mevsim-i gül rûy-ı renginünle eyler iftihar
 Sûziş-i ‘aşkunla yanmış hep derûn-ı lale-zar
 Nev-baharı n’eyleyem gülzâr-ı hüsnün nev-bahar
 E.V.(Mr) 33-1

Sevgiliye sitem edilen bu beyitte şair, sevgilinin bahar günlerinde bir kez olsun bağa/bahçeye gelmediğini, gelmesi halinde aşığın sinesinin yanacağını ve lalelerin aşkla açacağını ifade etmiştir:

Bahar eyyamıdır bir kerre cânâ ‘azm-i bag olsun
 Açılson laleler aşkınla sinem dag dag olsun
 L.H.(G)91-1

Şair, sevgiliye duyduğu hasret ve bu duygunun verdiği yakıcı ateşle gül bahçesini yakabileceğini ve burada sümbülün, karanfilin, lalenin ya da gülün bu yakıcı ah’la yok olabileceğini belirtmektedir.

Ne sümbül ü ne karanfil kalır ne lale ne gül
 İderse ahım eser gülşenim olur sûzân
 Ş.H.21-(Bah)13

Menekşenin, ümitsizliğin ifratından hercai olması sebebiyle kurtulması üzerine, sümbülün perişan olduğunu belirten şair, lalenin tek başına acınası bir duruma düştüğünü ifade etmiştir.

Benefşe çıkdu hercâyı deyü ifrât-ı ye'sinden
Olup sünbül perişân lale yek-ser dâğ-dâr oldu

Ş.H.22/(K)/8

Yüreğinin bir yangın yeri olduğunu belirten şair, dünyanın da sünbül ve lale gibi yanmasını ve perişan bir hale düşmesini arzulamıştır.

Eser-i ateş-i sinemle bütün dünyanın
Sünbül ü lalesi suzan u perişan olsun

Ş.H.(T.B.)/1-6

Şair, mehtap şenliğinin meclisinin akıllıyı sarhoş ettiğini; zira bu gece lalenin kadeh, çiğ tanesinin ise şarap olduğunu dile getirir.

Mest etdi hûşî bezm-i çerâgân-ı mâhtâb
Lâle piyâle jâle mey-i nâbdır bu şeb

Ş.A.H.(G.)5-3,s.114.

Sevgilinin baharının süsünün, lale mi yoksa gül tarafından mı dağıldığını merak eden şair, çaresiz olan bülbülün feryadının da bu işte payının olup olmayacağını sual eder.

Lale mi gül mi aceb zîb-i baharın taglar
Yoksa efganı mı bî-çare hezarın taglar

Ş.H.(G.)Râ/55-1

Şair, nazende sevgiliye seslenir ve sinesinin laleazar gibi yangın yeri olduğunu, sevgilinin aşkıyla fıgan ettikçe bülbülün utandığını ifade eder. Bahar mevsimin yaşandığı ve gül vaktinin olduğu günlerde şair, gonca ağızlı sevgili ile muhabbet etmek ister:

Buyur ey nahl-i ‘işve mevsim-i geşt ü güzâr oldı
 Seninçün sahn-ı sinem dağlarla lale-zar oldı
 Ben itdikçe figan aşkınla bülbül şerm-sar oldı
 Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahar oldı

Ş.H.(Ş)/4-1

Bu matlada, lalelerin açıldığı ve köyün bir gül bahçesine döndüğü ifade edilmiş ama şairin yanmış yüreği için bunun bir anlam ifade etmediği, sadece dağın üzerinde bir gül bahçesi olduğu dile getirilmiştir:

Açıldı laleler zinet-dih-i gülzar-ı bag oldı
 Bana dağ-ı derunı neyleyim tag üsti bag oldı

Ş.H.(Mat).18

1.4.1.3. Sümbül

Soğanlı bitkilerden biri olan sümbül (sümbül), Latince Hyacinthus ismiyle bilinen, mis kokulu bir çiçektir. Baharın ilk zamanlarında açtığı bilinen, sıcak iklimin soğuk bitkisi. Türkiye’de endemik olarak yabani yetişen bir türdür. “Arapça Ishır-ı Mekkî, Sümbül-i Hindî adlarıyla bilinen sümbül; Türkçede Hindi sümbülü, Mekke ayrığı diye anılır. Sümbülün Mekkî, Mısırî ve Afrikî olmak üzere üç çeşidi vardır. Bu üç çeşit; Rûmî, Hindî ve cebelî olarak da bilinir. İbn-i Baytar’a göre en iyi cins sümbül, kızıl renkli ve güzel kokulu olandır ve Antalya’da yetişir” (Karaköse, 2006: 357).

Sümbül bitkisi Türkiye coğrafyasında Akdeniz, Güney ve Ege bölgelerimizde rakım bakımından yüksek olan ormanlarda ya da kapalı olmayan sahalarda varlığını sürdürdüğü gibi parklarda ve bahçelerde de yetişebilen bir çiçektir. Sümbül, mikrop öldüren bir niteliğe sahip, soğanı ve çiçekli kısmı farklı nitelikte olan, yaraların iyileşmesi için merhem amacıyla kullanılan çok yönlü bir çiçektir. Sümbülün eskiden Bel Soğukluğu (Gonore), Sarılık (Hepatit) hastalıklarına karşı alternatif ilaç olarak kullanıldığı ve iştahsızlık problemine de iyi geldiği bilinmektedir.

Sümbül çiçeği, Divan şiirinde lâle ve gülden sonra en çok tercih edilen çiçektir. Şiirde genellikle sevgilinin saçlarına teşbih edilmiş ve onun benzetileni olmuştur.

Sümbül redifli kasidelerde, nesib bölümlerinde, mesnevilerde ele alınan sümbül şairlere ilham vermiş ve çeşitli hayallere konu olmuştur. “ Bakî ve Nev’î’nin sümbül redifli kasidelerinde, Divan şairlerinin sümbülle ilgili aşağı yukarı bütün tasavvurları bulunabilir... Bâkî sümbül kasidesine, onun başına elmaslarla süslenmiş bir taç koyup çemen ülkesinin tahtına oturduğunu, Nev’î ise bahar sultanının emrine uyduğunu ve gülşen sayfasına bir tuğra çektiğini söyleyerek başlar. İkinci beyitte Bâkî’nin külahını yana yıkmış ve gömleğinin düğmelerini çözmüş bıçkın bir delikanlıya benzettiği sümbül, Nev’î’de elinde mızrak, başında miğferle, kış askerinin saflarını darmadağın eder. Üçüncü beyitte Bâkî’nin sümbülü bahçeyi bir baştan bir başa süsleyerek kıvırcık saçlı bir güzele döndürür. Nev’î’nin sümbülü ise kesesini ters çevirerek çiy tanelerinden cömertçe saçır” (Ayvazoğlu, 2012: 172). Sümbül sevgilinin Klasik Türk şiirinde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bâkî,

Lebleri mül saçları sümbül yanağı berg-i gül
 Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dersen işte sen
 Bâkî Divanı G 380/2

Dudakları mül (şarap) , saçları sümbül, yanağı gül yaprağı ; yasemin göğüslü, hoş yürüyüşlü servi dersen, işte o tarif ettiğim sensin sözleriyle şair, sevgiliyi tasvir eder.

Klasik Türk şiirinde, sümbül çiçeği şairlerin dikkatini çeken önemli çiçeklerden biridir. Sümbülün, koku bakımından hoş ve güzel oluşu; perişan, kıvırcık ve dalgalı görüntüsü; siyahi ya da lacivert bir renk cümbüşü içindeki hali ve açıldığı zaman dilimi bakımından bahar mevsimini hatırlatması vs. yönleriyle ele alınmıştır. Sümbül, Divan şiirinde maşukun saçları için kullanılan bir benzetme unsuru olması özelliğiyle de önem arz etmiştir.

Sümbül, güzel kokulu bir çiçek olması yönüyle sevgiliye benzetilmiştir. Sevgilinin zülfü, kâkülü güzeldir. Kokusu cezbedicidir. Müşğîn, anberîn gibi kelimeler sevgilinin kıvırcık ve güzel saçlarının kokusunu ifade eden kelimelerdir.

Şair, aşağıdaki beyitte sümbül ve nergisi ahıyla soluyup, dünya düzeninin yeşilliğini bozacağını düşünmektedir.

Sünbül ü nergisi ahımla solup dünyanın
İntizâm-ı çemenistanı perişan olsun

Ş.H.(Mer)16-8

Sevgilinin dağınık, dalgalı, kimi zaman kıvrıcık ve perişan saçları aynı özelliklere sahip olan sünbüle benzetilmiştir. Çîn, perîşân, târumâr vs. sözcükler bu benzerliği ifade eden kavramlardır.

Menekşenin, ümitsizliğin ifratından hercayı olması sebebiyle kurtulması üzerine, sünbülün perişan olduğunu belirten şair, lalenin tek başına acınası bir duruma düştüğünü ifade etmiştir.

Benefşe çıkdu hercâyı deyü ifrât-ı ye'sinden
Olup sünbül perîşân lale yek-ser dâğ-dâr oldu

Ş.H.22/(K)/8

Kakülün taze sünbülünü anıp kan ağlayarak aşkın gözünde gecenin bittiğini belirten şair, sevgilinin bundan duyduğu safanın neden bitmediğini sorar:

Yâd edip kan ağlamaktan kâkülün ter-sünbülün
Çeşm-i âşıkta biter gece safâ bitmez mi ya

N.(Nev-zemin)-2,s.102

Yüreğinin bir yangın yeri olduğunu belirten şair, dünyanın da sünbül ve lale gibi yanmasını ve perişan bir hale düşmesini arzulamıştır:

Eser-i ateş-i sinemle bütün dünyanın
Sünbül ü lalesi suzan u perişan olsun

Ş.H.(T.B.)/1-6

Aşağıdaki şarkıda şair, sevgilinin fidan boyunu gül bahçesine arz ederek yürümesini ister. Bu sayede, kan emici gözleriyle nergisin onu göreceğini ve hasedle sararacağını belirtir. Öte yandan aşık, sevgiliden omzuna düşen saçlarını dağıtmasını istemiştir, böylelikle şebboy ve şebnem, bunu miktarıyla fark edecektir. Gül vaktinin ve bahar mevsiminin yaşandığı günlerde aşık, gonca ağızlı sevgilinin artık kelam etmesini ve kendisiyle muhabbet etmesini ister:

Sakın serv-i sehî-veş gülşene ‘arz eyle reftârın
 Sararsın reşk ile görsün de nergis çeşm-i hûn-hârın
 Tagıt gîsûni bilsin sünbül ü şeb-bu da mikdarın
 Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahar oldu

Ş.H.(Ş.)4-2

Sünbülün siyaha yakın/kara, koyu lacivert, mavi rengine olması sebebiyle olumsuz ve kötü karaktere sahip bir kişiyi, olguyu ya da durumu semblize ettiği görülür. Kılıç, ok ve miğfer gibi savaş aletlerine benzetilen sümbülün bu savaşçı/kavgacı kimli onun bitkisel özellikleri ile ilgilidir. Bir başka husus ise sümbülün rengi dolayısıyla kafirlik, Hristiyanlık ve iman/Müslümanlık arasında dikkat çekici bir bağlantı kurmasıdır.

Şair, kafir ile Müslümanı; iyi ile kötüyü öğrenmek için sünbüle müsamaha gösterilmemesi gerektiğini belirtir:

Didi sünbüllere gök sarmayın siz
 Bilelim kâfir ile müslümânı

Tokatlı Kânî(K) 42/ 45.

1.4.1.4. Nergis

Soğanlı bir bitki olan bu çiçek, Nergisgiller familyasından olup Narcissus cinsi bitki türlerinin ortak adıdır. İlkbaharda, özellikle Mart ayında yetişen nergisin taç yaprakları, beyaz veya sarının tonları şeklindedir. İspanya ve Portekiz gibi akdeniz ikliminin egemen olduğu yerlerde bolca yetişen nergisin Avrupa, Amerika, Kuzey

Afrika gibi ülkelerde tarımı yapılabilmektedir. Ülkemizde ise Ege bölgesinde, özellikle Karaburun yöresinde yetiştirilmektedir.

Nergis çiçeğinin herkesçe bilinen mitolojik ve efsanevi bir öyküsü vardır. Öyküye göre “Narsis (ya da Narkissos), ırmak ilahı Kephissos ile arındırıcı suların bekçi perisi Liriope’nin oğlu olarak doğar. Bir kâhin, ebeveynine Narsis’in dünyada, kendi yüzünü görmediği sürece yaşayacağını bildirir. Kendine aşık olanlara aldırmayıp, onları karşılıksız bırakan ve çok güzel bir peri kızı olan Ekho, bir gün avlanan bir avcı görür. Narkissos adındaki bu avcı çok yakışıklıdır. Ekho bu genç avcıya ilk görüşte aşık olur. Ancak Narkissos bu sevgiye karşılık vermeyerek, peri kızının yanından uzaklaşır. Ekho bu durum karşısında günden güne eriyerek, kara sevdâ ile içine kapanarak ölür. Bütün vücudundan arta kalan kemikleri kayalara, sesi ise bu kayalarda ‘eko’ dediğimiz yankılara dönüşür. Olimpos dağında yaşayan tanrılar bu duruma çok kızar ve Narkissos’u cezalandırmaya karar verirler. Günlerden bir gün av izindeki Narkissos susamış ve bitkin bir şekilde bir nehir kenarına gelir. Buradan su içmek için eğildiğinde, suya yansıyan yüzü ve vücudunun güzelliğini görür. O da daha önce fark edemediği bu güzellik karşısında adeta büyülenir. Yerinden kalkamaz, kendine âşık olmuştur. O ana dek kimseyi sevmeyi kadar sevmiştir kendi görüntüsünü. O şekilde orada ne su içilebilir, ne de yemek yenebilir, aynı Ekho gibi Narkissos da günden güne erimeye başlar ve orada sadece kendini seyrederek ömrünü tüketir. Bu seyirden kendisini bir türlü alamayan Narsis gitgide hissizleşir, dünya yaşamına gözlerini yumar ve bulunduğu yere kök salarak açılmış bir çiçeğe dönüşür. Bu çiçek, güneş gibi, sarı göbekli, beyaz yapraklı, çevresine güzel kokular yayan bir çiçektir (nergis çiçekleri). Ölümünden sonra Styx nehrinin sularına katılır. Bu hikâyenin bir de başka yorumu vardır, Narsis’in ölümünden sonra bakarlar göl de arkasından ağlamakta, biri ona sorar, “seninle bu kadar vakit geçiren Narsis’i kaybettiğin için mi ağlıyorsun?” der, göl de cevap verir: “Ben Narsis’in gözlerinde kendi yansımamı görüyordum, onu kaybettiğime ağlıyorum”

Divan şiirinde nergis biçimi ve rengi açısından görme organına teşbih edildiği için sevgilinin gözü ile sanatsal bir bağlamda ele alınmıştır. Klasik Türk şiirinde en çok insan uzuvlarıyla ilişkilendirilmiştir. Detaylı bir incelemeye gidildiğinde ise gözün, diğer organlar ve unsurlar içinden bariz bir şekilde ön plana çıktığı görülecektir. Kişi kadrosundan hastalıklı, matiz, meczup, sevdalı; nesneler arasından câm, piyale, kadeh, zer, sim; göksel unsurlar arasından da necm/kevkeb’in öteki unsurlara oranla öne çıktığı

ifade edilebilir. Buna ek olarak, nergis çiçeğinin somut olmayan kavramlarla ilişkilendirilmediği de söylenebilir.

Şair, kalbin alevinin goncayı yaktığını dile getirmiş, bülbülün inlemesinin nergis çiçeğini uykusuz bıraktığını belirtmiştir:

Şule-i kalb edip goncayı keşf-suzan
Nale-i bülbül eder nergisi şimdi bîdâr

A.S.(G.)59-4

Şair, bu beyitte baharın fazilet ve irfan ayı olduğunu belirtmiş ve sultanü’ş-şuârâ’nın bir mısrasını örnek göstermiştir: “Nergisler gül bahçesinin yapraklarını altın yaldızlı eylesin.”

Bahâr-ı fazl ü irfândır be kavî-i Bâkî merhâm
“Zeref-şân eylesin nergisler evrâ âk-ı gülistânı”

Y.A.5-(Kas)/52

Nergis çiçeğinin kullanıldığı ve bize bahar mevsimini hatırlattığı bu beyitte şair Avnî, sevgiliye seslenir. Sevgilinin sarı yün ipekli elbise giydiğini ve su sebeple çehresinin giderek kızardığını ve böylelikle nergis çiçeğinin içindeki kırmızı laleye benzediğini vurgulamıştır:

Sarı dibâ giyip kızdıkça rûyin tâb-ı sahbâdan
Gözüm nergislik içre lâle-i hamrâya benzersin

Y.A.(K)291/3

Bu murabbada çiçekler ve bahar ilişkisi sevgili bağlamında ele alınmıştır. Sünbül, gül yanaklı sevgilinin yüzüne döküldükçe, bülbül baharı ve çiçekleri çağırıştır. Aşık (bülbül), güle(sevgili) bunun mahiyetini sorunca sevgili nazlı bir şekilde ve gözlerini süzerek ‘fulya’ cevabını verir:

Perçem-i gül-i ruhsara döküldükçe çü sünbül
 Çağırır a baharlar a çiçekler deyü bülbül
 Bûy-ı rûh-ı alun mu nedir bu dedim ol gül
 Naz ile süzüp nergis-i çeşmin dedi fulya

E.V.(Mr)10-3

Şair, sünbül ve nergisi ahıyla soluyup, dünya düzeninin yeşilliğini bozacağını düşünmektedir:

Sünbül ü nergisi ahımla solup dünyanın
 İntizâm-ı çemenistanı perişan olsun

Ş.H.16.(Mer.)-8,

Şair, erguvan şarabıyla büyüdüğünü ve geliştiğini belirten şair, bu yüzden nergisin dilberin gözleri gibi şehla baktığını ifade etmiştir:

Meger neşv ü nemâ bulmuş şarâb-ı ergavân ile
 Anınçun çeşm-i dilber gibi nergis pür-humâr oldı

Ş.H.22-(K)6,

Aşağıdaki şarkıda şair, sevgilinin fidan boyunu gül bahçesine arz ederek yürümesini ister. Bu sayede, kan emici gözleriyle nergisin onu göreceğini ve hasedle sararacağını belirtir. Öte yandan aşık, sevgiliden omzuna düşen saçlarını dağıtmasını istemiştir, böylelikle şebboy ve şebnem, bunu miktarıyla fark edecektir. Gül vaktinin ve bahar mevsiminin yaşandığı günlerde aşık, gonca ağızlı sevgilinin artık kelam etmesini ve kendisiyle muhabbet etmesini ister:

Sakin serv-i sehî-veş gülşene ‘arz eyle reftârın
 Sararsın reşk ile görsün de nergis çeşm-i hûn-hârın
 Tagıt gîsûni bilsin sünbül ü şeb-bu da mikdarın
 Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahar oldu

Ş.H.(Ş.)4-2

1.4.1.5. Yâsemin

Zeytingiller (Oleaceae) ailesine ait olan, hoş kokulu her zaman yeşil ve tonlarındaki bu bitki dağınık ve seyrek bir habitüse sahiptir. Sıcaklığa iyi dayanabilen ancak sıfırın altındaki derecelerde karşı hassas olan yasemin (jasminium) ülkemizde Marmara bölgesinde doğal olarak bulunur.

Hindistan’ın Aşk Tanrısı Kama figürlerinde kullanılan bu çiçeklerin ilahi umut anlamına geldiği bilinir. Ayrıca Hintli kızlar evlenirken saçlarına bu çiçekleri taç yapmışlardır. Buradaki amaç evliliğin sonsuza dek sürmesine olan kutsal inançtır. Yine Hint efsanelerinden birinde yasemin çiçeğinin öyküsüne şöyle yer verilir: Güneş tanrısı Surya-Deva’ya bir prenses umutsuzca aşık olur; fakat bu aşkı karşılık bulmaz. Karşılıksız aşkından divane olan, harap ve bitap düşen prenses ölüme yürür. Yakılır ve küllerinin saçıldığı her toprak parçasında yaseminler biter. Prensesin kalbini kıran, onu üzen ve aşkına karşılık vermeyen Güneş Tanrısı olduğundan yasemin çiçeği, sadece gece boyunca ve şafak atana kadar hayat gösterir ve kokusunu yayar. Afrodizyak etkisine sahip olan yasemin aşk, romantizm, sevgi ve birleşme ile anılır. Yaseminin duyguları zirveye çıkaran yoğun bir etkisi vardır.

Klasik Türk şiirinde semen, yâsemin, yâsemen şeklinde anılan bu çiçeğin sevgilinin saçı, yüzü, yanağı ve bedeni ile ilişkilendirilerek ele alındığı bilinir.

Şair, sevgilinin temiz kalbinin yasemine benzediğini söylemenin güç olduğunu vurgular. Aslında yaseminin o gül ağacından olabileceğini; yani sevgiliye benzeyebileceğini belirtir:

Diyemem sine-i berrakı semenden gibidir
 Yasemen belki o gül-nahl-i semen-ten gibidir

E.V.(G)42-2

Şair, sevgilinin teninin yasemin ve menekşe gibi olduğunu ve sinesinin yasemin yaprağıyla yan yana gelecek kadar güzel olduğunu belirtmiştir:

Bakun hem-çün benefşe yasemen oldu teni güya
O dem ki sinesi berg-i semenle yan-be-yan geldi

E.V.(G.)130-3

Bahar mevsiminin gelişiyile gül bahçelerinin açıldığını ve çölü çimenlerin, yeşilliğin kapladığını söyleyen şair, sevgiliyi bu güzel yerlere davet eder. Sevgili gelecek, fesleğen onun kakülünü izleyecek ve ihya olacaktır. Ayrıca yaseminin de açılmasının sevgilinin sinesini izlemesiyle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır:

Sineni görsün açılsın yasemen
Perçemün kılsın temâşâ fesleğen
Kapladi sahrayı ezhar-ı çemen
Gül açıl açıldı gülzâr-ı bahar

E.V.(Mr.)38-3

Şair, bir buz çiçeği olarak nitelendirdiği kartopunun, yasemini bahçede yerle bir olduğunu görmesi durumunda donup kalacağını belirtmiştir:

Aceb mi buz çiçeği kar topı donup kalsa
Görünce yasemeni bağda hâk ile yek-sân

Ş.H.21-(Bah)-5

Şair, yürek avlusunun yeşilliği, sümbülü ve yasemininin sevgili olduğunu dile getirmiştir:

Sahn-ı dilde çemenim sensin efendim sensin
Sünbül ü yaseminim sensin efendim sensin

Ş.H (G.)Mim/149-1

Bu şarkıda şair, gül bahçesinin nazlı gülü olan sevgiliye seslenir. Onun nazlı davranışlarının elbisesini giyinmesini ister. Bu esnada onun çayıra teşrifıyla menekşe ve yaseminin ayaklarını öpeceğini ifade etmiştir:

Olsun ihyâ gel kudümünle çemen
Ayağın öpsün benefşe yasemen
Oturup ihram-ı istiğnaya sen
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz

Ş.H.(Ş.)2

Yasemin yaprağının sevgilinin billur bedenine ezelden beri gömlek olduğunu söyleyen şair, işveli sevgilisinin uykusuz olduğunu ve kendisi serpilip yatarken dikkat edilmesini ister. Bu şarkıda şair, yasemin çiçeğinin yaprağını söz sanatında kullanmış ve mevsimsel unsur olarak baharı okuyucuya hatırlatmıştır:

Cism-i billûrına berg-i yasemen
Tâ ezel olmuş boyunca pirehen
Dikkat eyle serpilüp yatur iken
Kaldı bu şeb şive-kârım uykusuz

Ş.H.(Ş).10/3

Birçok güzel yaseminin dilberin göğsü gibi olduğunu iddia eden şair, şebboyun genç güzellerin omzuna dökülen saçlarına benzediğini vurgulamıştır:

Ne ra'nâ yasemenler sine-i dilber gibi amma
Hele pek benziyor şeb-bû da gîsû-yı cüvânana

L.H.4-(Bah).-3

1.4.1.6. Menekşe

Menekşegiller (Violaceae) familyasına bağlı Viola cinsini oluşturan türlerin ortak adıdır. Yaprakları kalp şeklini andırır. Bahar ve yaz mevsimlerinde bol çiçek açan menekşenin kendi rengi dışında mavi, sarı, beyaz veya pembe renginde türleri vardır.

Efsaneye göre Anadolu'nun ana tanrıçası Kibele, kendi tapınağının bakımını Frigyalı çoban Attis'e emanet eder. Tanrıça, onun bakir kalması yönünde bir şart koyar; aksi durumda toprak bakımını başkasına devredecektir. Attis bu şartı kabul etse de verdiği sözden dönmesi uzun sürmez. Bir faniye aşık olan Attis evliliğe adım atar. Düğün esnasında Kibele'yi gören Frigyalı Attis, verdiği sözden dönmenin vicdan azabına kapılır ve bu durumu kendisine yediremez. Erkeklik uzvunu keser. Attis'in toprağa akan kanlarından menekşeler biter. Bu öykünün çeşitli varyantları mevcut olmakla birlikte menekşe çiçeği motifi tümünde de ortaktır.

Divan şiirinde benefşe, menevşe gibi sözcüklerle bilinen menekşe çiçeği koyu renkli oluşu, şekli (boyun eğriliği) ve kokusu bakımından şiir malzemesi yapılmıştır. Menekşenin boyun eğmesi ile aşığın sevgili yüzünden cefa çekip sızlaması ve acı çekmesi arasında anlam ilişkisi ve benzetme ilgisi kurulmuştur. Âşık, maşuktan ilgi görmez, azar ıstır ve intizar eder. Âşığın bu ahvâli, yani bedensel ve duygusal anlamda zayıf oluşu ile menekşenin boyun eğriliği arasındaki sanatsal ilgi dikkate değerdir. Menekşenin sevgili için kullanılan benzetme unsurlarından biri de koyu renkli oluşudur. Bu noktadan yola çıkan Klasik Türk şairleri sevgilinin saçını (zülf), benini ve ayva tüylerini renk ve koyuluk itibarıyla menekşeye benzetmişlerdir. Mevsimsel açıdan bakıldığında ise menekşe çiçeğinin bahar ve yaz aylarında gül bahçelerindeki önemli unsurlardan biri olduğu görülür. Havaaların güzel olduğu bu zamanlarda sevgili, âşık, rakib, rint gibi Divan şiirinin en önemli karakterleri ortaya çıkar ve kendilerine biçilen rolleri oynarlar.

Şair, menekşenin gül bahçesindeki her yeri mesken ettiğini ve aşığın gizli yarasına sevgilinin hiç şefkat göstermediğini dile getirmiştir:

Benefşe itmede her câ-yı mesken tarh-ı gülşende

Katı hercâyı dilber rahmı yok mı dag-ı pinhana

L.H.4.-(Bah.)-6

Şair, burada Hz.Peygamber'e hitaben, onun baştan ayağa kadar güzellik bahçesi olduğunu ve Peygamber'in olmaması durumunda sümbül, menekşe ve şebboyun arkadaş olamayacağını dile getirir:

Hem-ser olamaz sümbül ü şeb-bü vü benefşe
Ser-ta-be kadem bağ-ı letafetsin

Ş.H.(Na't-ı Resul)-12

Menekşenin, ümitsizliğin ifratından hercayı olması sebebiyle kurtulması üzerine, sümbülün perişan olduğunu belirten şair, lalenin tek başına acınası bir duruma düştüğünü ifade etmiştir:

Benefşe çıkdu hercayı diyü ifrat-ı ye'sinden
Olup sümbül perişan lale yek-ser dağ-dar oldu

Ş.H.22/(K)/8

Bu şarkıda şair, gül bahçesinin nazlı gülü olan sevgiliye seslenir. Onun nazlı davranışlarının elbisesini giyinmesini ister. Bu esnada onun çayıra teşrifiyle menekşe ve yaseminin ayaklarını öpeceğini ifade etmiştir:

Olsun ihyâ gel kudümünle çemen
Ayağın öpsün benefşe yasemen
Oturup ihram-ı istiğnaya sen
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz

Ş.H.(Ş.)2

1.4.1.7. Karanfil

Beyaz, pembe ya da kırmızı renkli olan bu bitkiler, Karanfilgiller familyasının Dianthus cinsinden ensiz, sivri ve karşılıklı yapraklara sahip olan katmerli ve hoş kokulu bir çiçektir. Ilıman iklimleri seven bu bitkiler, genel itibariyle seralarda yetiştirilen narin çiçeklerdir. Öksürüğü kestiği ve balgam söktürücü özelliğinin olduğu herkesçe bilinir. İsmail Parlatır, karanfili şu şekilde tanımlar: Hint coğrafyasından

getirtilen baharat türünden kuyruklu bir tane ve Karanfilgiller familyasından neşet olan ve kokusu bahara benzetilen bir çiçek (Parlatır 2006: 845).

Nazım Hikmet Polat, karanfil bitkisinin güzel kokulu olması yönüyle bağ ve bahçelerde yetiştirilen endemik ve nadir bir çiçek olduğunu belirtmiştir. Karanfil çiçeği yetiştiriciliğinin amatör ya da profesyonelce yapıldığını dile getiren yazar, Pîrî Paşazâde Seyit Cemâlî Bey'in gülpembe, yek-âl gibi karanfil türlerini elde ettiğini, bu şahsın yanı sıra Hekimbaşı Salih'in de karanfil yetiştirme meraklısı olduğunu ifade etmiştir (Polat 2001: 155-6).

Yunan mitolojisinde Artemis özelinde karanfilden bahsedilir. Hikayeye göre Artemis ava çıktığı bir günde başarısız bir zaman geçirir ve eli boş döner. Ormanda flüt çalan genç bir adama rastlar. Çobanın çıkardığı sesin hayvanları kaçırdığını düşünen Apollon'un kız kardeşi Artemis, hiddetlenir ve çobanın gözlerini oyup yere atar. Sonraları çobana verdiği cezanın haksızca olduğunu düşünen tanrıça pişman olur. Öfkesinin kurbanı olmuştur. Artık yapacağı herhangi bir şey yoktur. Çobanın gözlerinin düştüğü yerde kan kırmızısı iki karanfil açar. O günden bu yana kırmızı karanfil dökülen masum kanları, haksızlığı, pişmanlığı, iyiliği ve güzelliği simgeler.

Klasik Türk şiirinde karanfil insan vücudu, uzuvları (zülf, yüz, yara, göz) ve şahıslarla (aşık, maşuk, padişah) çeşitli benzetme yolları kurmuştur. Bunların dışında karanfilin kıyafetlere nakşedildiğini ve ağız kokusunu yenmek için yendiğini görmekteyiz. Kirpik mazmunu karanfille birlikte düşünüldüğünde, kirpiğin aşığın yaralanan gönlüne karanfil nakşettiği tasavvur edilir.

Şair, sevgiliye duyduğu hasret ve bu duygunun verdiği yakıcı ateşle gül bahçesini yakabileceğini ve burada sümbülün, karanfilin, lalenin ya da gülün bu yakıcı ah'la yok olabileceğini belirtmektedir:

Ne sümbül ü ne karanfil kalır ne lale ne gül

İderse ahım eser gülşenim olur sûzân

Ş.H.21-(Bah-)13

Karanfilin sinesinin yasemin aşkıyla yırtıldığını belirten şair, her an taze olana meyl etmede isteksiz olduğunu ifade etmiştir:

Karanfûl yasemen aşkıyla sîne çak çak itdi
Ya her dem tâzeye meyl itmede bî-ihtiyar oldı
Ş.H.22-(Kas.)-14

1.4.1.8. Şebboy

Sarı ve turuncunun çeşitli tonlarındaki hoş kokularıyla bilinen bir süs bitkisidir. Turpgiller familyasından olan bu bitki adını Farsça şeb-bû (gece kokusu) sözcük grubundan alır. Karanlık ve bulutlu gecelerde ya da karanlık gündüzlerde kokuları artan şebboyaların ana yurdu Akdeniz Havzası olarak nitelendirilir.

Geceleri açması ve karanlıktan kaçınmaması yönüyle bilinen şebboy, Divan şiirinde sevgilinin zülfüyle birlikte ele alınmıştır. Zülûf dışında, sevgilinin beni ve gözlerine de teşbih edilmiştir. Karanlık ve gece kavramları tabiat olayları olmanın ötesinde insani hassasiyetlerin de ifade vasıtası olmuştur. Sırrı kimseye açmama yönüyle şebboyalar, dervişlere ve sûfilere benzetilirken, gizliden iş çevirmek, fesat karıştırmak gibi taraflarıyla da hırslılara teşbih edilmiştir.

Şair, burada Hz.Peygamber'e hitaben, onun baştan ayağa kadar güzellik bahçesi olduğunu ve Peygamber'in olmaması durumunda sünbül, menekşe ve şebboyun arkadaş olamayacağını dile getirir:

Hem-ser olamaz sünbül ü şeb-bü vü benefşe
Ser-ta-be kadem bağ-ı letafetsin
Ş.H.(Na't-ı Resul)-12

Şair, şebboy ve ayçiçeği bitkilerinin geceleri ay ışığına karşı sefa sürdüklerini ve akasma çiçeğinin yollara saçıldığını ifade etmiştir:

İder şeb-bû ile ay çiçeği gice safâ meh-tab
Görünce ful-bahri yollar üzre hep nisâr oldı

Ş.H.22.(K)-9,

Yukarıdaki şarkıda şair, sevgilinin fidan boyunu gül bahçesine arz ederek yürümesini ister. Bu sayede, kan emici gözleriyle nergisin onu göreceğini ve hasedle sararacağını belirtir. Öte yandan aşık, sevgiliden omzuna düşen saçlarını dağıtmasını istemiştir, böylelikle şebboy ve şebnem, bunu miktarıyla fark edecektir. Gül vaktinin ve bahar mevsiminin yaşandığı günlerde aşık, gonca ağızlı sevgilinin artık kelam etmesini ve kendisiyle muhabbet etmesini ister.

Sakın serv-i sehî-veş gülşene ‘arz eyle reftârın
Sararsın reşk ile görsün de nergis çeşm-i hûn-hârın
Tagıt gîsûni bilsin sünbül ü şeb-bu da mikdarın
Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahar oldı

Ş.H.(Ş.)4-2

Birçok güzel yaseminin dilberin göğsü gibi olduğunu iddia eden şair, şebboyun genç güzellerin omzuna dökülen saçlarına benzediğini vurgulamıştır.

Ne ra’nâ yasemenler sine-i dilber gibi amma
Hele pek benziyor şeb-bû da gîsû-yı cüvânana

L.H.4-(Bah).-3

1.4.1.9. Erguvan

Baklagiller ailesinden olan (*cercis siliquastrum*) bu bitki on metreye kadar uzayabilen, tek gövdeli ve çalı görünümündeki bir çiçektir. Nisan ile Mayıs arasında kısa bir süreliğine de olsa mor ve pembe çiçekler açan erguvan bahar mevsimini muştular.

Erguvan, ülkemizde sevilen ve kendisine önem verilen bir ağaççıktır. Asırlarca İstanbul ve Bursa gibi kentlerin bahar aylarındaki sembolü olmuştur. Bursa’da XIV.

yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar uzanan erguvan mevsiminde Anadolu erenlerinden Emir Sultan adına erguvan şenlikleri düzenlenmiştir. Ayrıca Osmanlı sultanlarından I.Mahmud'un ergavan, ıhlamur ve ahlat ağaçlarını çok sevdiğini ve bu ağaçların dikilmesi hususunda derman bile buyurduğu söylenir.

Mitoloji, efsane, kadim inanış ve anlatılarda erguvandan bahsedilmiştir. Güç simgesi sayılan mor renk kolay kolay elde edilemediğinden, Bizans döneminde sadece imparator için “mor renkli kıyafet giyebilir” izni verilmiştir. Hristiyan kültüründe erguvanın trajik bir hikayesi anlatılır. İsa/Mesih'in havarilerinden olan Yahuda “Son Akşam Yemeğinden” sonra İsa peygamberi bir miktar gümüş karşılığında ihbar eder. Yahuda'nın ihaneti, kendisine büyük bir pişmanlık ve vicdan azabı yaşatır. Havari Yahuda kısa süre sonra kendisini erguvan ağacına asmak suretiyle intihar eder. Erguvan ağacı “hain” Yahuda'nın yaptıklarını sineye çekemez. Önceleri pembe (ya da beyaz olarak da geçer) olan erguvan, utancından kızarır ve morarır. Bu sebeple Hristiyan Batı terminolojisinde erguvan ağacına Judas tree (Yahuda ağacı) denmiştir.

Halk nazarında sembol haline gelen ve oldukça değer gören erguvan, mitolojik anlatılarda da yerini alır. Yunan mitolojisindeki Medusa'ya benzerliği ile bilinen, Anadolu efsanelerindeki çift başlı yılan Şahmerân'ın gelecek zamanlardan birinde ve muhtemelen erguvan mevsiminde ordusuyla beraber yeryüzüne çıkacağı söylencelerde dile getirilmiştir.

Klasik Türk şiirinde erguvan, ergavan, ercuvani diye bilinen bu çiçek rengi itibariyle şiire konu edinmiştir. Gül, lale, sümbül gibi çiçeklere oranla kullanım sıklığının az olduğu görülür. Sevgili ile ilgili benzetmeler tasavvur ve tahayyül edilirken bahar mevsimi ve bu mevsimdeki bahçelerde yer alan çiçekler ve bitkiler teşbih unsuru sayılmıştır. Ancak erguvanın bu çerçevede arka planda kaldığı görülür. XIX. yüzyıl Klasik Türk şiirinin kendisini tekrar eden anlatım biçimi, imge ve imaj dünyası düşünüldüğünde ise erguvan ağacına daha az yer verildiği görülür. Erguvan kavramı renk itibariyle şarap ve kadehle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca erguvan şarabının varlığına dikkat çekilmiştir.

Şair, erguvan şarabıyla büyüdüğünü ve geliştiğini belirten şair, bu yüzden nergisin dilberin gözleri gibi şehla baktığını ifade etmiştir:

Meger neşv ü nema bulmuş şarab-ı ergavan ile
Anınçün çeşm-i dilber gib nergis pür-humar oldu

Ş.H.22-(K)6

Sakinin, işret meclisini erguvan şarabıyla donattığını belirten şair, bu mevsimde nazlanacak bir yerin olmadığına dikkat çeker:

Donatdı bezmi mey-i ergavân ile saki
Buyur mahall-i sitigna değil bu mevsim aman

Ş.H.21-(Bah)22

1.4.1.10. Zambak

Liliaceae familyasının (zambakgiller) lilium cinsinden olan bu soğanlı bitki, bahçe ve süs çiçeği olarak kullanılır. Beyaz, alacalı, düz renk, çilli ve ebruli renkleri vardır. Mayıs veya yaz aylarında çiçeklenen bu bitkilerin yaprakları sonbahara kadar kurumaz.

İlk zambakların, Zeus'un eşi Hera'dan, Herkül'ü emzirirken göğsünden yere düşen katrelerden neşet olduğu rivayet edilir. Roma/Pagan söylencelerinde, denizin köpüklerinden doğan Venüs'ün zambağı gördüğü ve onu kıskandığı anlatılır. Dişilik organına benzeyen görüntüsü nedeniyle zambağı lanetlediği söylenir. Zambağın, kadınlığın sembolü olduğu düşünülür. Minos'un tanrıçası Brotamartis Adem'in ilk eşi Lilith, Zeus'un karısı Hera, İsa/Mesih'in Magdalena'sı sonraları BakireMeryem...

Yavuz Bayram, zambak çiçeğinin çağrışım alanının oldukça zengin olmasına rağmen, Divan şiirinde kullanım oranının az olduğunu tespit etmiştir. Şiirde beyazlık ve zariflik gibi özellikleri ile ele alınan zambağın semantik örgüsü, Musa, endam, kamet, boy, yara, yed-i beyza, yanak, yüz, arzuhal, şem' vs. gibi sözcük ve benzetme unsurları ile ele alındığını savunmuştur (Bayram, 2001).

Şair, şakayıkın parıltısının ve renginin yerli yerinde olduğunu ve olgunlaştığını gören zambağın, kıskançlık krizlerine girdiği, aklının ve fikrinin darmadağın olduğunu ifade etmektedir.

Şakayıkda görünce revnâk u rengi kemalinde
Hasedle zambakın hep akl u fikri târ u mâr oldu

Ş.H.22-(Bah)12

1.4.1.11. Gonca

Çiçeğin açmamış hali veya onu daha sonra oluşturacak olan tomurcuk anlamına gelen goncanın Klasik Türk şiirindeki kullanımı sevgilinin güzellik unsurları ile ilgilidir. Küçük ve kapalı oluşu gibi yönleriyle hayal ve tasavvur malzemesi yapılmıştır. Sevgilinin ağzı (dehen) açılmamış çiçek olan gonca gibidir. Sevgilinin nazende olması, ilgi göstermeye kapalı olması, konuşmayı istememesi ya da dil bilmemesi gibi aşığı yıpratıcı ve ona ceza çektiren yönleriyle sanatsal münasebet kurulur. Goncanın tomurcuk hali ile sevgilinin bedensel özellikleri arasında da bağlantı vardır. Sevgilinin tıfl-ı nâzenîn oluşu ve fiziki olarak küçük görünmesi goncaya teşbih edilmiştir.

Divan şiirinde dış dünyaya ait tablolar renkli ve canlı hülyalar anlatılırken çiçeklerin büyüklü hazinesinden yararlanılmıştır. Dizelerin şekillenmesi ve sözcüklerin renklendirmesiyle karşımıza canlı manzaralar çıkar. Goncanın kırmızı yahut pembe rengi; yani reel dünyaya ait olan tarafı, güleryüzlü sevgilinin dudaklarına ve yanaklarına, dolayısıyla kişiye ait bir benzetme unsuruna evrilmiştir. Tabiata ait olan renklerin, çiçeklerin ve diğer unsurların Divan şiirinde sevgilinin güzellik nesneleri için kullanımı artık alışılmış bir bağdaştırma örneği sayılabilir.

Şair, iffet bağının goncası olarak gördüğü sevgilisine seslenir ve onun utançla kızarmasından ar duygusu olan kişinin utanacağını belirtir:

Gonce-i gül-bâg-ı iffetsin ki şerm-âlûd olur
Sevdiğim şahs-ı hayâ reng-i hicabından senin

H.A.H.(G.)2.-s.100

Şair, sevgilinin gül gömlekli gonca ağzılı; servi boylu ve gözlerinin ışıltı olduğunu belirtmektedir.

Benim gül pîrehan gonca dehânım,
Benim serv-i cinânım hûr-i aynım.

M.B.D. s.59.

Şair, gayesinin sevgilinin o gül yanağını elde etmek olduğunu ifade etmiş, yoksa gözyaşları kirpiklerinde gül bitirse de bir kıymetinin olmadığını dile getirmiştir:

Garâz o gül-ruhunu yohsa feyz-i sirişk
Müjemde gonca bitürse ina gözümde değil

K.İ.M.(G.)4.-s.80

Gönüle kanaat yurdunun bahçesinin Cem diyarı olduğunu söyleyen şair, kanaat kumaşının gonca (deseni) kıymetli taşlarla süslü bir altın tâc olduğunu ifade etmiştir:

Dile iklim-i Cem'dir gülşen-i me'vâ-yı istignâ
Murassâ tâc-ı zerdır gonca-i zîbâ-yı istignâ

L.G.(G.)1-,s.46

Şair, sevgilinin kırmızı dudağına benzeyen sözlerinin, fikirlerinin gül bahçesindeki gonca olduğunu ifade etmiştir:

Vasf-ı la'lindeki rengîn-suhanem

Gonca-i gülşen-i efkârımdır

Ş.A.H.(G).8-2, s.120

Şair, bülbülü çayırda ağlayarak ve ellerle nazlı bir şekilde gülüşüp gezdiğini gördüğünü dile getirmiştir:

Gördüm çemende bülbülü nâlân olup gezer
Ellerle gonca naz ile handan olup gezer

Ş.H.(G.)Râ/51-1

1.4.1.12. Sûsen

Çeşitli renkleri olan süsen, Nisan ve Haziran ayları arasında açan hoş kokulu ve güzel çiçekleri olan bir bitkidir. Birçok kaynakta “iris çiçeği” olarak geçer.

Yunan mitolojisindeki gök kuşağı tanrıçası; zarafeti, görkemi ve hoş kokusuyla hükümdarların ve ailelerinin sembolü olan çiçek renkleri ve çizgileri bakımından önem arz eden bir bitkidir. Süsen çiçeğinin 1100’lü yıllarda Floransa’nın amblemi, 1200’lerde de Fransızlar’ın asalet ve dini sembolü olarak kullanılmıştır.

Divan şiirinde ucuna doğru giderek sivrilen, keskin ve ebat olarak uzun görünümlü yemyeşil yapraklarıyla kendisine yer bulan süsen, şairlerce hançer, kılıç gibi keskinlik ve sivrilik bakımından ün kazanan eşyalar ile dil, nefer/asker vs. unsurlar arasında benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Süsen çiçeğinin çağrışım alanını tamamlayan öteki unsurlar ise dilber, şesşper, hizmetkar, tas ve kadeh gibi kelimelerdir.

1.4.2. Bitkiler

1.4.2.1. Meyve ve Sebze

Klasik Türk edebiyatının en önemli öğelerinden olan şiirin, yazılması emek ve çalışma isteyen zor bir zanaat olduğu ortadadır. Sanatçı, bu zor ama kadim zanaatı icra ederken yaşadığı çevreyi ve üzerinde hayat bulduğu tabiatı merkeze alır. Tabiatın hayatla, eşyayla ve insanlarla ilgili tüm unsurları Divan şairince, birlikte düşünülür. Ele alınan unsurlar, imajlar, imge ve mazmunlar sosyal hayatın içindeki medeni ve insani daireyle birlikte ele alınır. Daha önceki konularımızda mevsimleri, mevsimlerle ilgili müstakil unsurları ve tabiatı ele almıştık. Bu konu başlığı altında tabiatta var olan ve Divan şiirine yansıyan meyve-sebze bahsini ele alacağız.

Meyve, bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan ve tohumları taşıyan organdır. Ağaçların yenilecek türden ürünü ve yemiş olarak da bilinir. Sebze ise genellikle çiğ olarak (yeşil) pişirilip yenen, kuru olarak da kullanılan bitkiler ve bitki taneleridir.

İnsanlığın var oluşundan bu yana doğanın hizmete sunduğu nimetlerden olan bu yiyecekler birincil besin kaynaklarından biridir. Henüz medeniyet bile kuramayan tarih öncesi çağ insanının çok önem verdiği, kutsadığı, totem yaptığı meyve ve sebzeler insanoğlunun medeniyet kurmasından sonra yiyecek kültürünün temelini oluşturan besinlerdir. Eski medeniyetlerin ve tarıma dayalı toplulukların devamını sağlayan hayati unsurlardan olan meyve ve sebzeler, tanrılar ve insanlar arasında tapınma aracı ve kültü olmuştur. İnsanlar çokça değer verdikleri, meyve ve sebzelerin tanrılar tarafından verildiğine inanmıştır. Örneğin; Eski Yunanistan'da bolluk ve bereket tanrıçası Demeter, bağbozumu tanrısı Dionysos, Eski Roma'da hasat tanrısı Ops ve bu tanrının kocası, aynı zamanda tarım işlerinin koruyucusu olan Saturnus buna örnek verilebilir.

Meyveler ve sebzeler insanın yaşam gücünün önemli bir parçasıdır. Hayat verici, düzenleyici bu yiyeceklerin eski inanışlarda, kötü karakterli olanlarının da var olduğuna inanılmıştır. Dokunulması ve yenmesi yasaklanan meyvelerden bazıları tabulaştırılmıştır. Adem ile Havva'nın Cennet'ten kovulmasına yol açan meyve ve Yunan mitolojisindeki Lotus meyvesi gibi yiyeceklerin tehlikeli olduğuna inanılmıştır.

Meyve ve sebzelerin böyle önemli bir etkisinin oluşu Klasik Türk şiirine de konu edinmiştir. Şairlerin meyvelere bakış açıları sanatsal benzetmeler üzerine kuruludur. Mîve, bâr, semer, meyve adları altında birçok yemişin mevzu bahis edildiği Divan şiirinde meyve ve sebzeler, somut ve soyut unsurlarla birlikte düşünülmüştür. “Klâsik Türk şiirinde meyvelerle ilgili benzetmeler büyük oranda sevgilinin, her biri birer güzellik unsuru olan uzuvlarıyla ilişkili olarak yapılmış; bu bağlamda meyvelerin bilhassa “şekil, renk, tat, koku, parlaklık” vb. özelliklerinden yararlanılmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri olan aşağıdaki beyitte İbn-i Kemâl, saçını misk kokulu salkım, yanağını kırmızı la'lden elma; dudaklarını tâze hurma, bûsesini ise tâze şeftaliye benzettiği güzeli, âdeta bir meyve bahçesi şeklinde tasvir eder (Deniz, 2006: 580). “Klâsik şiirde, aralarında ayva/eyvâ, nar/enâr, sîb/elma, şeftâli/ şeftâlû ve turunç/nârencin de bulunduğu birçok çeşidinin ayrıca redif olarak tercih edildiği meyveye, şiirlerde aynı zamanda belli bir çabanın sonunda elde edilen ürün anlamında kullanıldığından, çoğunlukla ‘saâdet semeri, mîve-i safâ, bâr-ı ümmîd, mîve-i bâğ-ı cihân, murat meyvesi’ vb. kelime ve tamlamalarla birlikte yer verilir. Bilindiği üzere, oluşmadan önce çiçek hâlinde olduğundan meyvenin aynı zamanda ‘berg ü bâr’ şeklinde yaprakla birlikte anıldığı; ‘nârven, servi, söğüt’ vb. ağaçların ise ayrıca

meyvesiz oluşları üzerinde durulduğu görülür. (Sefercioğlu 1990: 414; Kurnaz 1996a: 550; Sefercioğlu 2008: 322).

Fasl-ı bahâr olunca kabak ,enginar sat
Yazın soğuk hoşâb ile dondurma,kar sat

Güz mevsiminde taze yetişmiş hıyar sat
Kış vakti var fatîr,boza,sahleb,bahar sat

E.V.(Nihân-ı Kazâ)-25

1.4.2.2. Ağaç

Ağaç kelimesi Farsça “dıraht” ve Arapça “şecere” şeklinde bilinir. Somut ve sembolik bir anlamda ağaç yaşamın, canlılığın ya da varlığın bir bütün olarak ele alındığı bir nesnedir. Dünya üzerindeki birçok inanış, kültür,efsane ve mitolojide varlık sahası bulunan ağaç nefes alma, bitmeyen hayat ve güç gibi anlamları karşılar. Türk mitolojisinde evrenin başlangıcı ve hayatın özeti kabul edilen “gök ağacı/hayat ağacı”; İslami terminolojideki “tûbâ ağacı” önemli unsurlardır.

Divan şiirinde ağaç, sevgilinin boyu ile güzellik unsurlarından “âşık-sevgili, fidan, yaprak” vs. arasında ilgi kurulmuştur. Beyitlerde ağaç kelimesi olduğu gibi geçmemiş, ağacın türleri ile diğer unsurlar arasında ilişki kurulmuştur. Özellikle servi/selvi ağacı sevgilinin ince, uzun ve güzel endamı için ele alınmış, Arap alfabesindeki elif harfi ile beraber ortak bir şiir malzemesi yapılmıştır.

Tasavvufî mahiyet düşünüldüğünde Klasik Türk şiirinde ağacın kullanım amacı farklılık göstermiştir. Tasavvufta yaratılan dünya, bir ağaç olarak belirtilmiş, yeryüzü (arş) bu alem ağacının zemini olarak gösterilmiştir:

Bu dıraht-ı âlemün zemini arşdur şöyle bil
Pençesidür kürsi vü sâk oldılar yedi semâ

Gaybî (K) 1-152

Kar yüzünden ağaçların beyaz birer deve dönüştüğünü ifade eden şair, muhabbeti artıran bu rütbenin akıllı talan ettiğini belirtmiştir:

Serviler berf ile hep dîv-i sefide dönmüş

Aklı tarac eder ol rütbe mehabet-efzâ

E.V.(K.)17-18/6

Sevgilinin mekanlarından ve gezinti yerlerinden biri olan gül bahçesinde onu işveyle dolaşmaya çağıran şair, bahar günlerinin geldiğini, kendisinin bu gül bahçesinde deliler gibi (Mecnun) dizgin edildiğini ve elleri bağlanmış bir halde sevgiliyi temaşa etmeye sürgün edildiğini dile getirmiştir:

Nev-bahar eyyamı geldi ey gül-i bag-ı meram

Hâtır-ı mecnunla gülşende bana atf-ı licam

Hep temâşâya nihâlân oldu saf-beste kıyam

Seyre çık gülzâran serviler gibi eyle hıram

E.V.(Mr.)78-1

Şair, tarihinin meyve veren bir ağaca dönüştüğünü ve kendisinin yücelik dolu gül bahçesinin aşkına bir ağaç diktiğini belirtmiştir:

Oldu tarihim dıraht-ı mîve-dâr

Dikdi ‘izzet gülşen-i ‘aşka nihâl

K.İ.M.(T.-M.)-5

Şair, sevgilinin gül gömlekli gonca ağızlı; servi boylu ve gözlerinin ışığı olduğunu belirtmektedir:

Benim gül pîrehen gonca dehânım,
Benim serv-i cinânım hûr-i aynım.

M.B. s.59.

Şair, akarsuların aşıkların gözyaşları gibi coştüğünü ifade etmiş, dudaklardan ayrı olan serviye sevgililerin boyuna benzetmiştir:

Akarsular sirişk-i ‘âşıkân-âsâ hurûş itdi
Leb-i cûda görünce servi benzer kadd-i hûbana

L.H.4-(Bah)-2

1.5. BAHAR-MEKAN İLİŞKİSİ

Son kitap Kur’ân-ı Kerîm incelendiğinde Yaratıcı’nın kainata bütüncül olarak baktığını, her varlıkta ve yaratılarda ilahi belirtilerin olduğunu görürüz. “Doğu da Batı da Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zatı) oradadır.” (2/115) ayetinde belirtildiği gibi yer kürenin tamamı, tüm unsurlarıyla beraber Allah’ın tasarrufundadır. Üzeinde yaşadığımız alemin yoktan var eden ve en mükemmel şekilde insanın hizmetine sunan Allah, tabiat olmadan insanın olamayacağını ve bu varlığın insana her suretle etki ettiğini buyurmuştur. Çevrenin, tabiat unsurlarının insan yararına yaratılması ve insan-çevre ilişkisi denge-uyum gibi olması gereken etik bir zemine dayanır. Çünkü “Sizi topraktan inşa eden ve size orayı imar etme yeteneği bahşeden O’dur.” (11/61) ayeti yeryüzünün korunması ve düzeltilmesi görevini insana ait bir sorumluluk olarak belirtir.

Allah’ın; yarattığı evrende, varlıkta ve eşyada tecelli ettiği düşüncesi gereği insanın yaşadığı çevreye dikkat etmesi icab eder. Her şeye kendi varlığının özelliğini veren Yaradan, eşyayı en güzel biçimde yaratmıştır.

Çünkü sen ayine-i kevne tecelli eylediği
Öz cemaîlüfî çeşm-i aşıkdan temaşâ eylediği

Avnî/(K)

Sen varlık aynasına yansydın; sonra kendini bu aşığın gözünden (aynadaki görüntüden) seyrettin.

Klasik Türk şiirinin sanatkarı manzumesini oluştururken yaşadığı dünyaya, tabiata, tabiattaki muhteşem nizama ve eşyaya kayıtsız kalmamış, etrafında gözlemlediği tüm varlık unsurlarını dil ve şiir malzemesi olarak kullanmıştır. Şair, birey olarak yaşadığı çevreyi en ince ayrıntısıyla hayal dünyasında zenginleştirerek ve ona muhayyel bir form vererek kullanmıştır. Âşık-sevgili, âşık-rakip ve âşık-sevgili-rakip gibi şiir kahramanları fiziki, psikolojik ve bilhassa edebi yönleriyle tabiatın içinde ele alınmıştır. Gül yüzlü sevgilinin hayatını sürdürdüğü yerler genellikle bitkilerle alakalı olarak isimlendirilir. Bunlar, gülistan, gülzar, bağ, bostan, bahçe, lalezar, vesair yerlerdir. Bunlar, genel itibarıyla Firdevs cennetleri kadar iyi ve güzel düşünülür.

1.5.1. Klasik Türk Şiirinde Sevgilinin Yaşadığı Mekanlar

1.5.1.1. Gülistân, Gülzâr, Gülşen

Bahar mevsiminin en güzel zamanlarında işret meclisleri kurulur, sohbetler yapılır ve hoşça vakit geçirilir. Gül bahçesinde serv-i hırâmân dolanır. Sevgili envai çeşit çiçek arasında arz-ı endâm ederken, âşık onun yüzünün güzelliğine hayran olur ve bu hal üzere acı çeker, intizar eder. Saba rüzgarı goncaların yüzünü gül suyu ile yıkar. Hava, baharda gülzara amber dökünce sahraya misk tozları dökülür. Güneş, semanın gül bahçesinde içki meclisleri kurmuştur. Gülşen insanın gam ve kederini ortadan kaldıran güzel bir yerdir. Rintler şarabın etkisiyle mayhoştur ve mehtaba karşı sefa sürmektedir.

Aşağıdaki beyitte şair, zamanı geldiğinde kederin soğukluğuna yüreğin azm ettiğini dile getirmiş, başka bir zaman yaklaştığında da en güzel gül bahçelerinde bahar mevsiminin vuku bulacağını belirtmiştir.

Bir zaman olur zemistân-ı gama dil ‘azm eder

Bir zaman olur bahar-ı gülşen-i rıdvân gelir

A.S.(G.)43-6

Şair, bahar mevsiminin geldiğini, safa rüzgarının estiğini ve bu güzel günlerde, gül bahçelerinde güllerin açtığını dile getirmektedir:

Geldi eyyam-ı bahar esdi safalı rüzgar
Gülşen-i dehrde ‘arz eyledi güller ruhsar

A.S.(G.)59-1

Şair Avnî, aşağıdaki beyitte vücuda getirilmiş bu gül bahçesinde, ıslak tüm yaprakların bir nehir kenarında bereketli bir tecelli alanına yönlendirildiğini belirtmektedir. Yaprak, gül bahçesi, akarsu gibi kelimelerin mevsim olarak baharı çağrıştırdığı ortadadır:

Her reg-i berg-i teri bu gülşen-i icâdda
Cûybâr-ı feyz-i isticlâya mecrâ eyledin

Y.A.(Mün.)-18

Bahar mevsimini çağrıştıran birçok unsuru bir arada bulunduran bu beyitte şair, nefis rüzgarlarının esip çimenleri canlandırdığını ve gül bahçesinin bereketinin, bahar mevsiminin bereketinin mahşerine evrildiğini dile getirmiştir:

Yine enfâs-ı nesim eyleyip ihyâ-yı çemen
Mahşer-i feyz-i bahar oldu feyzâ-yı gülşen

Y.A.(Güft ü Gû)-1

Şair, kavuşmaların gülbahçesindeki bülbüle ve olgunlaşmanın bostanındaki papağana seslenir ve üzüntüsünü dile getirir:

Söyle ey bülbül-i gülzâr-ı visâl,
Söyle ey tûtî-i bûstân-u kemâl.

M.B.(Âsârü'l -Müşâtak ve Esrârü'l –Uşşâk) s.127

Şair bu beyitte lale bahçesine ateşli hasretin kıvılcımlarının düştüğünü dile getirmektedir. Gül bahçesinin ise gayret ateşinin aleviyle tutuştuğunu vurgulamaktadır:

Lâle-zâra şerer-i dâğ-ı tahassür düştü

Şûle-i âteş-i gayretle tutuştu gülşen

Y.A.(Güft ü Gû)-14

Şair, bu beyitte baharın fazilet ve irfan ayı olduğunu belirtmiş ve sultanü’ş-şuârâ’nın bir mısrasını örnek göstermiştir: “Nergisler gül bahçesinin yapraklarını altın yaldızlı eylesin.”

Bahâr-ı fazl ü irfândır be kavî-i Bâkî merhâm

“Zeref-şân eylesin nergisler evrâk-ı gülistânı”

Y.A.5-(Kas)/52

Tasavvufî yaşantı olmaksızın hiç kimse fenâya ulaşamaz. Fenâ olmaksızın Allah Teâlâ hakkıyla hissedilemez. Fenâ halinde her şey, Hakk’a vuslatı engellemeye çalışır. Ancak sâlik, yolundan dönmemekte kararlı olmalıdır. Hakk’a vâsıl olmaktan başka amacı olmayan sâlikin kararlılığı hep merak edilir. Can bedende hapis olmuş esirdir. Bu sebeple sâlikin dileği âlemi seyretmektir.

Yâd ile bekâ gülşenini eyledi seyrân,

Seyrân ile hayrân olup ol mâil-i dîdâr.

M.B.(G) s.31.

Ney ve keman gül bahçesinin bülbülüyle arkadaş olunca, aynı kederli şarkıyı söyleyenlerin dışarı çıkmasını isteyen şair, sevgiliye yani güzellerin şahına, gül mevsimi bitmeden gönüle rahatlık veren yerde ay ışığına karşı sefa sürmesi gerektiğini haykırır:

‘Andelib-i gülşene dem-saz olup nây ü keman
 Evce çıksın nağme-i âvâze-i hânende-gam
 Geçmeden gül mevsimi ey şâh-ı hûbân-ı zaman
 Böylece cay-ı dil-güşada eyle zevk-ı mah-tab

E.V.(Mr).20-2

Şair, gül bahçesindeki kavuşmaya ermesi durumunda bülbül gibi seherlerde ah u zâr edeceğini vurgulamıştır.

Gülşen-i vasla erem dersin eğer Müştâk sen,
 Âh u zâr eyle seherlerde misal-i andelîp

M.B.D.s.9.

Gül bahçesinin çöldeki bir akarsu yatağına kurulduğunu belirten şair, bahar mevsiminin insanda bir açıklık yarattığını ifade eder. Şarabın etkisiyle henüz sersemlemeyen rintlerin gülü ellerine aldıklarını ve gönüle rahatlık veren bu yerde ay ışığına karşı sefa sürdüklerini dile getirmiştir:

Sahn-ı gülşen sâha-i sahra kenar-ı cûy-bar
 Tab’-ı insana güşâyış bahş eder vakt-i bahar
 Gül gibi alıp ele rindan cam-ı bi-humar
 Böyle cây-ı dil-güşâda eyle zevk-ı mâh-tâb

E.V.(Mr.) 20-3

Sevgiliye hitap edilen ve sevgiliye methiyeler dizilen bu murabbada şair, onun gül bahçesinin en vakur çiçeği olduğunu ifade eder. Gül mevsimi yani ilkbahar, sevgilinin gül yüzüyle ve onun muhteşem rengiyle iftihar etmiş, lale bahçeleri onun aşkıyla yanıp tutuşmuştur. Hal böyleyken aşık için bahar mevsiminin bir şey ifade etmediği, onu asıl ilgilendirenin sevgili olduğu ve sevgilinin güzelliğinin zaten bir bahar mevsimini yaşattığı dile getirilmiştir:

Sen ne gülşensin eyâ ziba-yı gülzar-ı vakar
 Mevsim-i gül rûy-ı renginünle eyler iftihar
 Sûziş-i 'aşkunla yanmış hep derûn-ı lale-zar
 Nev-baharı n'eyleyem gülzâr-ı hüsnün nev-bahar

E.V.(Mr.)33-1

Sevgilinin mekanlarından ve gezinti yerlerinden biri olan gül bahçesinde onu işveyle dolaşmaya çağıran şair, bahar günlerinin geldiğini, kendisinin bu gül bahçesinde deliler gibi (Mecnun) dizgin edildiğini ve elleri bağlanmış bir halde sevgiliyi temaşa etmeye sürgün edildiğini dile getirmiştir:

Nev-bahar eyyamı geldi ey gül-i bag-ı meram
 Hâtır-ı mecnunla gülşende bana atf-ı licam
 Hep temâşâya nihâlân oldu saf-beste kıyam
 Seyre çık gülzâran serviler gibi eyle hıram

E.V.(Mr.)78-1

Şair, bu murabbada ümitsiz oluşundan dem vurur. Çimenlikte gezip dolaşırken yine bir nazende güle (sevgiliye) kapılmıştır. Aşık, yorulduğunu, dinlenmesi gerektiğini dile getirmiş ve artık o kibirli ve acı çektiren nazlı sevgiliyi gül bahçesine gelmesi için çaresizce çağırmaktadır:

Gülgeşt-i safâ eyler iken sahn-ı çemende
 Oldum yine bir nahl-i gül-i nâza figende
 Ârâm edemem gayrı sabır kalmadı bende
 Gel gülşene ey körpe nihâl-i gül-i nahvet

E.V.(Mr.)147-1

Şair, aşağıdaki manzumede Yaradan'a seslenir ve O'nun aşığın temiz karakterini mucizeler söyleyen papağana çevirdiğini; ayrıca övülmüş olan gül bahçesinde sözlerini, bülbülün inleyen nağmelerine dönüştürdüğünü dile getirmiştir.

Îlâhî tab-ı pâkim tûtî-'i mu'ciz eda ettin,
Gülistân-ı senâda sözlerim bülbül nevâ ettin.

M.B.(Mün.) s.46.

Sevgilinin güle benzeyen yüzünün gülbahçesini andırdığını ifade eden şair, narçiçeğinin kırmızılığının kırmızı Bedehşânı (yakut taşı) hatırlattığını belirtir:

Gül-berg-i rûyu verd-i gülistanı andırır
Gül-nar-ı la'l-i la'l-i Bedehşanı andırır

E.V.(G.)48-1

Şair, gül bahçesinin olduğu ama yârin olmadığı; bülbülün olmadığı ama gül bahçesinin olduğu bu durumdan yakınmaktadır:

Neyleyim gül-sitanı yârim yok
Gülşenim var ise hezârım yok

K.İ.M.(Gülşen-i Aşk)/99

Aşağıdaki beyitte şair, gül bahçesindeki eğlence meclisinin büyüklükten ve şereften yoksun olması durumunda, neşeli günlerin lezzetsiz geçeceğini ifade etmiştir.

Bezm-i gülşen kalırsa izzetsiz
Geçer eyyâm-ı neşe lezzetsiz

K.İ.M.(Gülşen-i Aşk)/104

Şair, gülşene gidilen yolun başkalarına ait olduğunu ve gidilen yolların tehlikeli olduğunu anlatmak ve bundan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

Reh-i gülşen tarik-i dîger imiş
 Gidilen yol mahûf yerler imiş
 K.İ.M.(Gülşen-i Aşk)/152

Şair, tarihinin meyve veren bir ağaca dönüştüğünü ve kendisinin yücelik dolu gül bahçesinin aşkına bir ağaç diktiğini belirtmiştir:

Oldu tarihim dıraht-ı mîve-dâr
 Dikdi ‘izzet gülşen-i ‘aşka nihâl
 K.İ.M.(T.-M.)-5

Şair, menekşenin gül bahçesindeki her yeri mesken ettiğini ve aşkın gizli yarasına sevgilinin hiç şefkat göstermediğini dile getirmiştir:

Benefşe itmede her câ-yı mesken tarh-ı gülşende
 Katı hercâyî dilber rahmı yok mı dag-ı pinhana
 L.H.4.-(Bah.)-6

Şair, “hâne-i kalbim” terkininde de görüldüğü üzere her mısra da sevgilisine hitap etmektedir. Sevgilinin kendisini köle yapmasını, iyilik yapıp adımlarıyla evini şenlendirmesini, güneş gibi evini aydınlatmasını isteyen şair, sevgilinin olmadığı o ayrılık gecelerinde derdinin giderek arttığını ifade etmektedir:

Bahar eyyamı geldi gülşen eyle hane-i kalbim
 Eger âbâd idersen de eyle hane-i kalbim
 Mürüvvet kıl kudümünle şen eyle hane-i kalbim
 Gelüp ey afitabım rûşen eyle hane-i kalbim
 Şeb-i hecrindederdin gün-be-gün efzûdur sensiz
 E.V.7-(Tah.)-5

Bir zamanlar feryadının bülbül gibi göklere yağdığını belirten şair, inlemeyi kaderden saydığını dolayısıyla gül bahçesine kabul edildiğini dile getirmiştir:

Bir zaman bülbül gibi feryadım yağdı göklere,
Şol kader kıl nale-i kim gülistan etsin seni

M.B.(G.)Âsâru'l-Müşâtâk ve Esrâru'l-Uşşâk, s.307.

Şair, bahar mevsiminin başladığını, bülbüllerin ızdırapla ötmeye başladığını ve cennetin bu mevsimde gül bahçesini kıskanabileceğini ifade etmektedir. Bilindiği üzere cennet bahçeleri ahirette müminlerin mükafatlarından biri olacağına inanılan bir unsurdur. Bu bahçelerle ilgili Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde tanıtıcı ayetler mevcuttur.

Bahar eyyamı geldi başladı bülbüller efgana
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana

L.H.4-(Bah)-1

Şair, bahar mevsiminin gelişile gül bahçelerinin imar edildiğini ve dünyanın cennet gibi çiçeklerle doluştüğünü ifade etmektedir:

Bahar irişdi yine oldu gülşen abadan
Cihan donandı şükufeyle oldu misl-i cinan

Ş.H.21-(Bah)-1

Şair, sevgiliye duyduğu hasret ve bu duygunun verdiği yakıcı ateşle gül bahçesini yakabileceğini ve burada sümbülün, karanfilin, lalenin ya da gülün bu yakıcı ah'la yok olabileceğini belirtmektedir:

Ne sünbül ü ne karanfil kalır ne lale ne gül
İderse ahım eser gülşenim olur sûzân

Ş.H.21-(Bah)-13

Şair, kışın geldiğini, gül bahçesinin solduğunu, bağın renksiz ve kokusuz kaldığını dile getirmiş, ayrıca gülün yerini dikenin aldığını ve bülbülün yuvasına karganın yerleştiğini ifade etmiştir:

Erdi dey gülzâr soldu reng ü budan kaldı bağ
Gül yerin hâr aldı bülbül âşiyânın tuttu zag

N.(G.)1.-s.126

Bu beyitte şair, sevgiliye seslenir. Aşkın, onun yanağının güneşinin baharını aydınlatan bir ışıktır. Aşğın gönül yarasının her gülünü de bir gül bahçesine çevirir.

Aşk kim mihr-i ruhun kılmış bahâr-efrûz-ı şevk
Her gül-i dâğ-ı derûnum bir gülistân eylemiş

L.G.(G)2-s.92

Şair, sevgilinin ayrılığın kanlı yarasını değil; ümidinin gül bahçesinde feyz lalesini açtırdığını dile getirmiştir:

Dâğ-ı hûn-güşte-i hicran değil sinemde
Açtı gülzâr-ı ümidimde kazâ lâle-i feyz

H.A.H.(Nâ-tamâm G.)-2-s.128

Aşağıdaki şarkıda şair, sevgilinin fidan boyunu gül bahçesine arz ederek yürümesini ister. Bu sayede, kan emici gözleriyle nergisin onu göreceğini ve hasedle sararacağını belirtir. Öte yandan aşık, sevgiliden omzuna düşen saçlarını dağıtmasını istemiştir, böylelikle şebboy ve şebnem, bunu miktarıyla fark edecektir. Gül vaktinin ve

bahar mevsiminin yaşandığı günlerde aşık, gonca ağızlı sevgilinin artık kelam etmesini ve kendisiyle muhabbet etmesini ister.

Sakın serv-i sehî-veş gülşene ‘arz eyle reftârın
 Sararsın reşk ile görsün de nergis çeşm-i hûn-hârın
 Tagıt gîsûni bilsin sünbül ü şeb-bu da mikdarın
 Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı baharoldı
 Ş.H.(Ş.)4-2

1.5.1.2. Bağ, Bostan

Bağ, bostan ya da bahçe gibi açık mekanlar tabiatla ilgili değişikliklerin yaşandığı, mevsimsel etkilerin hissedilir derecede görüldüğü benzetme unsurlarıdır. Bahar mevsiminde bağ ve bahçelerde gözlemlenebilen değişiklikler gerçek anlamının dışında şiir malzemesi yapılmıştır. Bahar mevsiminde bağ ve bostanda seyrana çıkılır. İşret ve sohbet meclisleri kurulur. Gonca, lale, gül, benefşe, şebboy, nergis gibi çiçeklerle beraber bülbül, tûti gibi kuşların var olduğu bağ ve bahçede, akarsu ve ırmak kenarlarında sevgili serinlemektedir. “Bostan diğerlerine nazaran şairlerin pek ilgi göstermedikleri bir unsurdur. Üzerindeki nebatların çeşitliliği ve güzelliği sebebiyle cihan (dünya, dehr); yanağının çemenzâr ve Mushaf, gülün Fatihâ, reyhanın hatt olarak tasavvuru sebebiyle, bu yazıları yazan kalem veya hattat, hat kelimesinin çizgi, dolayısıyla yol ve ayva tüyü anlamı sebebiyle yanak; emelin tohuma benzetilmesi ve meyve olarak düşünülen insan arzu ve isteklerinin sona ermesi sebebiyle ömür olarak hayal edilir” (Devellioğlu, 1993: 112).

Nidâ sanatının kullanıldığı bu beyitte sevgilinin kalp gözünün açılması ve cennet bahçesinden mevsimi temaşa etmesi istenir. Zira her gonca gülün seherde açıldığı gerçeği söz konusudur:

Aç basiret çeşmin ey can mevsimin seyranına
 Bag-ı cennetden seherde açılır her gönçe gül
 A.S.(G.)104-6

İlkbahar mevsiminin geldiğini, dost bağındaki güllerin açıldığını ve gülün isteği üzere bülbüllerin boyun eğdiklerini anlatan Adile Sultan, bahar ve çiçek ilişkisini gül-bülbül zemini üzerine oturtmuştur:

Nev-bahar oldu açıldı dost bağı gülleri
Gül muradı üzre gayrı ram ederler bülbülleri

A.S.(G.)165-1

Bu beyitte şair, şebnemin (çiy tanesi) güzellik bağından bir istekte bulunması halinde, çağılayan bulutlarının haşre kadar inci ve cevher yağdıracağını dile getirmiştir:

Haşre dek dürr ü Güher yağdırır ebr-i hârân
Bağ-ı lütfundan eğer alsa hevâ bir şebnem

Y.A.(K)8-41

Şair, en büyük sevgiliye seslenir ve onsuz cennet bahçesinin yeşilliğinin ayak basılan bir bahçe/bağ olacağını belirtmiş ve büyüklüğün ve cömertliğin kaynağı olan Allah'ın rızasını kazanmanın esas gaye olduğunu ve bu durumun cennet-i Firdevs'e girmekten evla olduğunu dile getirmiştir:

Sebze-i bâğ-ı irem sensiz olur bâğ-ı kadem,
Sensin ey kân-i kerem Firdevs-i a'lâdan garaz

M.B.(K) s.35.

Şair, sevgiliye söz verdiği gibi bağın ve yeşilliğin bereketle dolduğunu ve mübarek, cennet yeşili ipek elbiseyi giydiğini dile getirmiştir:

Ahdünde geydi bag ü çemen-zar feyz
Cennet yeşili câme-i kemhâ mübareki

E.V.(K.)19-20/31

Sevgilinin mekanlarından ve gezinti yerlerinden biri olan gül bahçesinde onu işveyle dolaşmaya çağıran şair, bahar günlerinin geldiğini, kendisinin bu gül bahçesinde deliler gibi (Mecnun) dizgin edildiğini ve elleri bağlanmış bir halde sevgiliyi temaşa etmeye sürgün edildiğini dile getirmiştir:

Nev-bahar eyyamı geldi ey gül-i bag-ı meram
Hâtır-ı mecnunla gülşende bana atf-ı licam
Hep temâşâyâ nihâlân oldu saf-beste kıyam
Seyre çık gülzâran serviler gibi eyle hıram

E.V.(Mr.)78-1

Sevgiliye sitem edilen bu beyitte şair, sevgilinin bahar günlerinde bir kez olsun bağa/bahçeye gelmediğini, gelmesi halinde aşığın sinisinin yanacağını ve lalelerin aşkla açacağını ifade etmiştir:

Bahar eyyamıdır bir kerre cânâ ‘azm-i bag olsun
Açılsun laleler aşkınla sinem dag dag olsun

L.H.(G.)91-1

Şair, güllerin sultanının ansızın teşrif etmesinin yakın olduğunu ve o şahın tuğunun kır bahçesine dikildiğini ve dolayısıyla sevgilinin istediğini elde ettiğini dile getirmiştir.

Tekarrüb idicek teşrifi sultân-ı gülün nâ-gâh
Dikildi tûğ-ı şâhi bâg-ı sahrâ kâm-kâr oldu

Ş.H.22-(K.)/3

Şair burada, ruhların ortaya çıkış bahçesinde birer gül olduğunu ve sevgilinin gül bahçesi kadar güzelliğine aşık olanların ise birer bülbül kesildiğini vurgulamıştır:

Ruhların bag-ı tecelliyyâtda güldür güzel
 Gülsitân-ı hüsnüne ‘uşşak bülbüldür güzel
 Ş.H.(G.)-Lam/112-1

Bahar mevsimini çağrıştıran çokça kelimenin kullanıldığı bu beyitte Şeref Hanım, sevgiliye hitap eder. “Yüreğinin bahçesinin goncası açılsın ve her an bahar olsun” duası ve isteğiyle haykıran şair sevgilinin gül bahçesine gelmesini ve tek amacının çokça yemiş ve meyve olmasını ister:

Açılsın gonca-i bag-ı dilin her dem bahar olsun
 Efendim gülsitan-ı maksadın pür-berg ü bar olsun
 Ş.H.(Kt)-22-1

Bu matlada, lalelerin açıldığı ve köyün bir gül bahçesine döndüğü ifade edilmiş ama şairin yanmış yüreği için bunun bir anlam ifade etmediği, sadece dağın üzerinde bir gül bahçesi olduğu dile getirilmiştir.

Açıldı laleler zinet-dih-i gülzar-ı bag oldı
 Bana dağ-ı derunı neyleyim tag üsti bag oldı
 Ş.H.(Mat).18

1.5.1.3. Lâlezâr

Lâle bahçesi olarak bilinen lâlezâr, bahar mevsimlerinde hafifçe esen bahar yelinin eşliğinde aşk şarkıları söyleyen bülbülün yaralı sinesi ve kanlı gözyaşına teşbih edilmiştir. Gül ve lale mevsimlerinde (bahar) aşık için en önemli şey sevgilinin al al olan yanaklarının güzelliğidir.

Şair aşağıdaki beyitte lale bahçesine ateşli hasretin kıvılcımlarının düştüğünü dile getirmektedir. Gül bahçesinin ise gayret ateşinin aleviyle tutuştuğunu vurgulamaktadır:

Lâle-zâra şerer-i dâğ-ı tahassür düştü
Şûle-i âteş-i gayretle tutuştu gülşen

Y.A.(Güft ü gû)-14

Sevgiliye hitap edilen ve sevgiliye methiyeler dizilen bu murabbada şair, onun gül bahçesinin en vakur çiçeği olduğunu ifade eder. Gül mevsimi yani ilkbahar, sevgilinin gül yüzüyle ve onun muhteşem rengiyle iftihar etmiş, lale bahçeleri onun aşkıyla yanıp tutuşmuştur. Hal böyleyken aşık için bahar mevsiminin bir şey ifade etmediği, onu asıl ilgilendirenin sevgili olduğu ve sevgilinin güzelliğinin zaten bir bahar mevsimini yaşattığı dile getirilmiştir:

Sen ne gülşensin eyâ ziba-yı gülzar-ı vakar
Mevsim-i gül rûy-ı renginünle eyler iftihar
Sûziş-i ‘aşkunla yanmış hep derûn-ı lale-zar
Nev-baharı n’eyleyem gülzâr-ı hüsnün nev-bahar

E.V.(Mr.)33-1

Şair, nazende sevgiliye seslenir ve sinesinin lalezar gibi yangın yeri olduğunu, sevgilinin aşkıyla figan ettikçe bülbülün utandığını ifade eder. Bahar mevsiminin yaşandığı ve gül vaktinin olduğu günlerde şair, gonca ağızlı sevgili ile muhabbet etmek ister:

Buyur ey nahl-i ‘işve mevsim-i geşt ü güzâr oldu
Seninçün sahn-ı sinem dağlarla lale-zar oldu
Ben itdikçe figan aşkınla bülbül şerm-sar oldu
Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bahar oldu

Ş.H.(Ş)/4-1

1.5.1.4. Çemen, Çemen-Zâr

Ağaçların, nebâtın ve ezhârın varlık bulduğu yeşillik alan ve yer anlamlarını ihtiva eden çemenzârda bülbüller öter, âşık ve mâşuklar arz-ı endâm eder, oturur ve muhabbet eder; ırmaklar coşkun ve aşkıdır, kenarında servileri barındırır ve besler.

Aşık sevgilinin arkasında dolaşırken ümitvâr değildir, nâzende sevgili onu yormuştur ve âşık çemende dinlenmeye ve aşkıyla baş başa kalmaya başlamıştır.

Bahar mevsimini çağrıştıran birçok unsuru bir arada bulunduran bu beyitte şair, nefis rüzgarlarının esip çimenleri canlandırıldığını ve gül bahçesinin bereketinin, bahar mevsiminin bereketinin mahşerine evrildiğini dile getirmiştir:

Yine enfâs-ı nesim eyleyip ihyâ-yı çemen

Mahşer-i feyz-i bahar oldu feyzâ-yı gülşen

Y.A.(Güft ü gû)-1

Bu beyitte, bir elmas parlaklığıyla ışıklarını etrafa aksettiren güneşin, yeşillikleri parlaklığıyla donatan bir kraliçe olduğu öne sürülmüştür.

Rîg-i elmâs gibi aks-i ziyâ-yı hurşid

Oldu kaliçe-i sebz-i çemene nakş-efken

Y.A.(Güft ü Gû)/3

Şair, baharın gelişiyile yüreklerde sevdanın yeşerdiğini vurgulamış ve çabucak mütpela bir şekilde çimenliğe gidilmesini istemiştir:

Bahar tazeledi dilde berg-i sevdâyı

Olup fütâde çemenzâra tâze varmalıyız

Dâniş, G.Zâ/274-4

Şair, aşağıdaki murabbada ümitsiz oluşundan dem vurur. Çimenlikte gezip dolaşırken yine bir nazende güle (sevgiliye) kapılmıştır. Aşık, yorulduğunu, dinlenmesi gerektiğini dile getirmiş ve artık o kibirli ve acı çektiren nazlı sevgiliyi gül bahçesine gelmesi için çaresizce çağırmaktadır.

Gölgeşt-i safâ eyler iken sahn-ı çemende
 Oldum yine bir nahl-i gül-i nâza figende
 Ârâm edemem gayrı sabır kalmadı bende
 Gel gülşene ey körpe nihâl-i gül-i nahvet

E.V.(Mr.)147-1

Şair, sünbül ve nergisi ahıyla soluyup, dünya düzeninin yeşilliğini bozacağını düşünmektedir.

Sünbül ü nergisi ahımla solup dünyanın
 İntizâm-ı çemenistanı perişan olsun

Ş.H.16.(Mer.)-8

Sevgilinin (afet), çayırda fidan gibi endamıyla salınmasını arzulayan şair, gül fidanının sevgilinin muhteşem ve biçimli/alımlı boyunu izlemesini ister.

Çemende serv-i sehi-veş salın behey afet
 Nihâl-i gül kad-i mevzunun eylesin seyran

Ş.H.21-(Bah.)-23

Şair, bülbülü çayırda ağlayarak ve ellerle nazlı bir şekilde gülüşüp gezdiğini gördüğünü dile getirmiştir:

Gördüm çemende bülbülü nâlân olup gezer
 Ellerle gonca naz ile handan olup gezer

Ş.H.(G.)Râ/51-1

Şair, yürek avlusunun yeşilliği, sünbülü ve yasemininin sevgili olduğunu dile getirmiştir:

Sahn-ı dilde çemenim sensin efendim sensin
Sünbül ü yaseminim sensin efendim sensin

Ş.H.(G.)Mim/149-1

Şair, sevgiliye sitemde bulunduğu bu beyitte, o güzelin kendisine gonca ağzını açmadığını yani kalam etmediğini vurgulamış ve taze dilli çayır kuşuna bu konuyu şikayet etmiştir:

Açmadı aşka ol gonca dehan nolsun bu
Söyle murg-ı çemen-i taze-zaban nolsun bu

Ş.H.(G.)Vav/182-1

Aşağıdaki şarkıda şair, gül bahçesinin nazlı gülü olan sevgiliye seslenir. Onun nazlı davranışlarının elbisesini giyinmesini ister. Bu esnada onun çayıra teşrifıyla menekşe ve yaseminin ayaklarını öpeceğini ifade etmiştir:

Olsun ihyâ gel kudümünle çemen
Ayağın öpsün benefşe yasemen
Oturup ihram-ı istiğnaya sen
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz

Ş.H.(Ş)-2

Şair, çayırın bülbülününe seslenerek güle herhangi bir şey olmayacağını ve aksine kendi ah'ının aşığı ümitsizliğe sevk edeceğini belirtmiştir:

Eser eylerse ahım gonca-i ümidime eyler
Gülün ey andeliban-ı çemen ber-bâd olur sanma

Ş.H.(G.)Vav/207-4

İKİNCİ BÖLÜM

YAZ MEVSİMİ

Dünya'nın kendi dönüşünün güneşin etrafında döndüğü yörünge ile aynı hizada dönmesinden kaynaklanmasıyla oluşan mevsimlerden biri olan yaz, en sıcak geçen zaman dilimidir. Kuzey Yarım Küre'de en uzun gündüzler yaşanır. Yaz mevsimi Kuzey Yarım Küre'de 21 Haziran-22 Eylül ; Güney Yarım Küre'de 22 Aralık-21 Mart tarihleri arasındadır. Yaz mevsimi Rumi takvime göre 6 Mayıs'ta başlayıp 7 Kasım'a kadar devam eder. Hızır günleri (Hıdırellez) diye de bilinen yaz aylarının toplam gün sayısı 185 gün olarak belirtilmiştir.

2.1. YAZ MEVSİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Klasik Türk şiirinde yaz mevsiminin kullanım alanı ve oranı bahar mevsimiyle kıyaslandığında daha azdır. Bu mevsim ağırlıklı olarak temmuz ayı özelinde incelenmiştir. Özellikle kasidelerin nesib bölümünde kimi şair yaz mevsimini temmuz (temûz) ayından yola çıkarak ele almıştır. “Temmûziyye” olarak adlandırılan bu manzumeler benzetme unsurları, imgeler ve mazmunlar kullanılarak kasidelere alınmıştır. Temmuzun bunalıcı sıcağı , sıcağın kaynağı olan güneş ve bu coğrafik özne ile ilgili benzetmeler; kavramlar, imajlar, kozmik unsurlar, tabiat unsurları ve tabiat unsurları sanatsal bir biçimde ele alınmıştır. İspir, temmuziyelerin yaz mevsiminin özelliklerini işlemesi ile zaman kavramını, bu mevsimdeki pastoral değişiklikleri betimlemesiyle doğayı, zaman ve doğanın ademoğlu üzerindeki olumsuz etkisinin anlatılmasıyla da insanı ele aldığını ifade etmiştir (İspir, 2009: 339).

Yaz mevsimi Klasik Türk şiirinde yaz, say, temmuz, tâb-ı temmuz, eyyâm-ı temmuz, germî, tâb-ı germâ, fasl-ı cahîm, vakt-i germâ gibi isimlerle ifade edilir. Bunun yanı sıra yazla ilgili benzetme unsurları ya da bu mevsimi çağrıştıran diğer kelime ve kelime gruplarından faydalanılmıştır. Yaz mevsiminin en önemli ve belirgin özelliği olan sıcaklıkla ilgili bazı unsurlar temmuz ayının özelliklerini hatırlatır. Âfitâb, âteş, şu'le-tâb, ahker-i sûzân, mihr, hurşîd, şems gibi kelimeler sıcaklık kaynağı olan güneşi ve onun insan üzerindeki etkisini gözler önüne serer.

Divan şiirinde âşık mâ'şûk arasındaki ilişki yaz mevsimi bağlamında ele alınır. Sevgili, sıcaktan bunaldığı zaman âşiğa ilgi göstermez, ona yüz vermez, sırt çevirir; hatta kızar. Güneşin yakıcılığının son bulmasını isteyen sevgili ferâha (serinliğe) erişmek ister. Sıcaktan bunalan, bikan sevgiliyle ilgili teşbih unsurları (ter, rûhsar, ten, nâz, germî) ile ilişkilendirilir. Tüm olumsuz durumlara rağmen yine de Divan şairi

güneşin aydınlığı, parlaklığı, rengi ile sevgilinin güzelliği arasında ilgi kurmaktan vazgeçmez.

2.2. YAZ MEVSİMİ İLE İLGİLİ BENZETME UNSURLARI

2.2.1. Güneş

Divan şiirinde güneş sevgilinin güzelliğini tasvir etmek için kullanılan unsurlardan biridir. Kimi zaman sevgili güneşe benzetilir kimi zaman da güneş, mübalağalı ve istiareli bir anlatımın malzemesi olan ve sevgili karşısında sönük kalan bir varlıktır. Çıplak gözle güneşe baktığımızda nasıl ki gözlerimiz kamaşıyorsa, âşık ya da herhangi biri sevgiliye çıplak gözle bakamaz, sadece ayna tutarak güzelliğin yansımaları görebilir. Güneşin karanlığı aydınlatması gibi sevgili de aşkın karanlık yüzünü aydınlatır. Aşık, sevgilinin yüzünü göremezse güneş tutulması bile yaşanabilir.

Âlemin gözlerinin ne zaman bu şekilde sevindiğini merak eden şair, aynı zamanda istekli güneşin hangi ara böyle doğduğunu sormaktadır:

Ne zaman böyle karar oldu uyûn-i âlem
Ne zaman böyle tulû' eyledi hurşid-i merâm

Y.A.(K)/12-10

Bu beyitte şair, sevgiliye seslenir. Aşkın, onun yanağının güneşinin baharını aydınlatan bir ışıktır. Aşkın gönül yarasının her gülünü de bir gül bahçesine çevirir:

Aşk kim mihr-i ruhun kılmış bahâr-efrûz-ı şevk
Her gül-i dâğ-ı derûnum bir gülistân eylemiş

L.G.(G)2-s.92

Aşağıdaki beyitte, bir elmas parlaklığıyla ışıklarını etrafa aksettiren güneşin, yeşillikleri parlaklığıyla donatan bir kraliçe olduğu öne sürülmüştür:

Rîg-i elmâs gibi aks-i ziyâ-yı hurşid
Oldu kalîçe-i sebz-i çemene nakş-efken

Y.A.(Güft ü Gû)/3

Şair, sevgilinin insanı esir alan/av durumuna düşüren güzel yüzüne bakan aşığı, parıldayan ay ışığını ve güneşi istemeyeceğini dile getirir.

Ruhsâr-ı dil şikârına her kim nazar kılur,
Mah-ı münir ü mihr-i dırahşanı istemez

M.B.(G.)s.33

Güneş karın lahtını (onu eriterek) açsa, felek açış esnasında meydana gelen nağme sesi işitirdi.

Güneş açsa berfin dehî dahmesin
Felek gûş ederdi lâkin nağmesin

K.İ.M.(M)-Sıfat-ı Sermâ-12.

Âteş-gede mesnevisinden alınan aşağıdaki beyitte güneşin aciz bir etkisi olduğu öne sürülmüş ve bu durum semenderin ateşte yanma(ma)sına benzetilmiştir.

Hurşid ki sun’-ı kemterindir.

Âteşte yanar semenderindir

Y.A.(M)Ateş-Gede/11

Dünyayı aydınlatan o güneşe Mevlâ’nın verdiği parlaklığın, gökyüzünü aydınlatan bir ay parlaklığı olduğu gerçeği dile getirilmiştir:

O hurşid-i cihan-tenvire bir fer verdi kim Mevla
Sipih-i şana nur-ı veçhi mâh-ı tâb-dâr oldu

E.V.(K)/23-12

Bu beyitte, mavi renkli gökyüzünün her gün bir güneşe düştüğünü vurgulayan şair, aşırı kıvılcımdan dolayı kalbin dumanının kapkara olduğunu ifade etmektedir:

Her gün bir âfitâba düşer çarh-ı kebûd-fâm,
Olur siyah dūd-i dil pür şirardan.

M.B.(G)s.66

Şair, “hâne-i kalbim” terkininde de görüldüğü üzere her mısra da sevgilisine hitap etmektedir. Sevgilinin kendisini köle yapmasını, iyilik yapıp adımlarıyla evini şenlendirmesini, güneş gibi evini aydınlatmasını isteyen şair, sevgilinin olmadığı o ayrılık gecelerinde derdinin giderek arttığını ifade etmektedir.

Bahar eyyamı geldi gülşen eyle hane-i kalbim
Eger âbâd idersen de eyle hane-i kalbim
Mürüvvet kıl kudümünle şen eyle hane-i kalbim
Gelüp ey afitabım rûşen eyle hane-i kalbim
Şeb-i hecrinde derdin gün-be-gün efzûddur sensiz

E.V.7-(Tah.)-5

Şair, yanak görünmesinin sebebinin ayı söyletmek mi; yoksa asıl amacın, can evinin inlemesini sağlamak mı olduğunu öğrenmek amacıyla istifhama başvurmuştur:

Cilve-i mihr-i ruhunla mâhı söyletmek midir
Yoksa kasdın nâle-i cân-gâhı söyletmek midir

H.A.H.(Nâ-tamâm G.)-1-s.126

2.2.2. Kuşlar

Yaz mevsiminde, sıcak iklimden etkilenen sadece sevgili ya da âşık değildir. Hayvanlar aleminde sıcaklıktan etkilenmeleri yönüyle kuşlar, şiire dahil edilmiştir. Keklik serinleyecek yer ararken katalın avı olur; kara rengi nedeniyle sıcaklardan çokça etkilenen karga da sıcaklığın derecesi arttıkça papağan gibi kırmızı olur.

Bu beyitte, gözlerinden eritilmiş halde ateşin aktığını dile getiren şair, su kaynağının onu kuş sandığını anlatmıştır.

Dîdesinden akardı nâr-ı müzâb

Anı murgan sanırdı menba’-ı âb

K.İ.M.(Gülşen-i Aşk)/212

2.2.3. Semender

Zooloji terminolojisinde; semendergillerden olan, birçok türü bulunan, genellikle kuytu, karanlık ve nemli yerlerde yaşayan; ağır hareket eden, uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu ve kertenkeleyi andıran bir hayvandır. Semenderin ateşte yanmadığına, ateşe atıldığında ateşi söndürdüğüne inanılır. Yaz mevsiminin yakıcı sıcaklığına dayanabilen bu havyan, Klasik Türk şiirinde aşkın ve ıstırapın sembolü olarak bilinir.

Âteş-gede mesnevisinden alına bu beyitte güneşin aciz bir etkisi olduğu öne sürülmüş ve bu durum semenderin ateşte yanma(ma)sına benzetilmiştir.

Hurşid ki sun’-ı kemterihdir.

Âteşte yanar semenderindir

Y.A.(M)Ateş-Gede/11.

2.2.4. Yed-i Beyzâ

Tevrat ve Kur’ân-ı Kerîm’e göre, Hz.Mûsâ’nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucizedir. Tevrat’a göre Tanrı, Musa’nın yılanı dönüşen asasıyla sonra elini koynuna sokmasını emreder. Musa denileni yapar, elini koynuna sokar ve çıkarır. Elinin kar gibi beyaz lekelerle kaplı olduğunu görür. Tanrı, elini tekrar koynuna

sokmasını ister; Musa emredileni yaptıktan sonra, eli eski haline döner. Kur’ân’a göre Hz. Musa, Firâvûn’un yanına giderek Allah’ın elçisi olduğunu ve İsrailoğullarını serbest bırakmasını istediğini söyler. Firavun, elçi olduğuna dair mucize görmek isteyince Musa asasını yere bırakır ve asa yılanı dönüşür, daha sonra da ellerini yukarı kaldırır ve görülür ki elleri bembeyazdır. (Arâf, 7/104-108)

Yed-i beyzâ şiirimizde “sâhib-i yed-i beyzâ, Mûsî-i İmrân, yed-i beyzâ” gibi terkiplerle anılır. Güneş, parlaklık ve aydınlık vasıflarıyla yed-i beyzâyâ benzetilir. Sevgilinin beyaz elleri ve kolları, padişahın güç belirtisi sayılan kolları ve elleri yed-i beyzâ ile ilişkilendirilir. Tasavvfta yed-, beyzâ Allah’ın mutlak ve sonsuz nuru için kullanılmış, Halvetîler de yedi esmâ ile yed-i beyza arasında bağlantı kurmuşlardır.

2.2.5. Gül Suyu

Güllerin damıtılması yoluyla elde edilen gül suyuna verilen isimdir. Aşkın gözyaşlarına, sevgilinin gül yüzüne ve yanağına benzetilen gülâb, yaz mevsiminde sıcaklar dolayısıyla insanlarda boncuk boncuk akan terlere de teşbih edilmiştir.

Nehirler, gül suyundan oluşmaya başlamış, hava ve gökyüzü misk kokusuyla karışmış ve yeryüzü renklenmiştir:

Cûylar cûy-i gülâb oldu hevâ müşk-i âmiz

Âsuman tabla-i attâr u zemin anber-fâm

Y.A.(K)12-7

Bu murabbada şair, bahar günlerinin geldiğini ve taze güllerin açıldığını belirtmiş, sevgilinin teşrif etmesi durumunda, mey ve neyin hazır ve kayığın bekliyor olduğunu ve parlayan ay ışığının altında muhabbet edebileceklerini dile getirmiştir.

Eyyâm-ı bahar oldu açıldı gül-i şâd-âb

Sen dahı açılmaz mısın ey gonca-i âdâb

Hazır mey ü ney işte kayık muntazır ahabb

Mehtâb edelim bu gece ey mâh-ı felek-tâb

E.V.(Mr.)19-1

2.3. YAZ MEVSİMİ VE MEKAN İLİŞKİSİ

2.3.1. Yeryüzü

Yeryüzü, yaz mevsiminde sıcaklığa teslim olmuştur. Sevgili çemende dolanırken yorgun düşmüştür. Otlar kurumuş, çiçekler bahardaki tazelik ve güzelliklerini kaybetmişlerdir.

Şair, aşağıdaki murabbada ümitsiz oluşundan dem vurur. Çimenlikte gezip dolaşırken yine bir nazende güle (sevgiliye) kapılmıştır. Aşık, yorulduğunu, dinlenmesi gerektiğini dile getirmiş ve artık o kibirli ve acı çektiren nazlı sevgiliyi gül bahçesine gelmesi için çaresizce çağırmaktadır.

Gülgeşt-i safâ eyler iken sahn-ı çemende
Oldum yine bir nahl-i gül-i nâza figende
Ârâm edemem gayrı sabır kalmadı bende
Gel gülşene ey körpe nihal-i gül-i nahvet

E.V.(Mr.)147-1

2.3.2. Cehennem

Kutsal kitap Kur'an'da, Allah yolunda iman etmeyenlerin, müşriklerin ve günahkârların cezasını çekeceği yer olarak belirtilen cehennem için İslami terminolojide birkaç farklı adlandırma mevcuttur. Bunlar haviye, nâr, hutâme, cahîm, sekar şeklindedir. Divan şiirinde daha çok tamu, cahîm, duzah gibi kelimelerle kullanılan cehennem, yakma özelliğiyle ele alınmıştır. Aşık, ayrılık acısı çektiği için yanıp tutuşur. Öte yandan, yaz mevsiminde kavurucu sıcakların yer küreyi esaret alması olayı ile cehennemin yakıcı özelliği arasında alaka kurulmuştur.

Hicran cehennemi şairin yüreğini parçalarken, safa cennetini arzulamanın nasıl bir duygu olduğunu bilememektedir:

O dil-hırâş-ı azâb-ı cahîm-i hicrânım
Ki arzu-yı behişt-i safâ nedir bilmem

H.A.H.(G.)4.-s.106

Cehennem'in, sevgiliden ayrılmanın ateşi gibi tesir etmesi durumunda, mahşer yerindekilerin-ağlayan aşıklar gibi- mahvolacağı ifade edilmektedir.

Eylese te'sir dûzah nâr-ı hicrânın gibi
Ehl-i mahşer mahv olur uşşâk-ı nâlânın gibi
L.G.D.(G.)1-s.132.

2.3.3. Tandır

Anadolunun birçok yerinde var olan, yere çukur kazmak suretiyle elde edilen küçük fırına verilen isimdir. Günümüzde de kullanılan tandır fırını, eskiden bu yana evlerde, mutfaklarda ya da evin dışında bir yerde muhafaza edilir. “Divan şiirinde, gökyüzündeki yıldızlar, ay ve güneş tandırda pişirilen unsurlardır. Ayrıca tandır şekli yönüyle gök kubbeye teşbih edilmiştir (Tolasa, 2001).

Ayrılığın sıcaklığının dinmesi için şair, ateşi söndürmek ister ve sakinin elinin ayağının kartopuna dönmesini arzular. Sevgilinin teşrifini duyan ağyarın buz gibi donması ise bir diğer istektir. İşret meclisini ısıtmak ve kış mevsimini bahara çevirmek için şair, gül yüzlü sevgiliyi davet etmektedir:

Tennûr-ı firakı kapayım ateşi sönsün
Sâkinin eli ayağı kartopına dönsün
Teşrifini ağyar işidüb buz gibi tonsun
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem şekl-i bahar eyleyelim vakt-i şitâyı
Ş.H.(Ş)11-2

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONBAHAR MEVSİMİ

3.1. SONBAHARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yaz ile kış arasındaki mevsim olan sonbahar, Kuzey Yarım Küre’de Eylül, Ekim ve Kasım; Güney Yarım Küre’de ise Mart, Nisan ve Mayıs aylarına denk gelir. Gündüzlerin kısalıp gecelerin uzamaya başladığı bu mevsimde güneş erkenden veda eder; verdiği sıcaklık ve parlaklık azdır ; bol yağmurlu, rüzgarlı, serin günler başlar; yani bir nevi kış mevsiminin habercisi sayılır.

Sonbahar mevsimi Divan şiirinde daha çok “hazan” kelimesi ile kullanılır. Bahar mevsimine nazaran daha az tercih edilmiştir. Bu tercihin nedenlerinden biri Divan şiirinin hazandan kaçma psikolojisidir. Hazanın solgun rengi, sevdiğine kavuşamayan aşkı hatırlattığı için, şair hazanı istemez. Yaprakların sararması, çimenliklerin ve yeşilliklerin solması ayrılığı ve ölümü hatırlatır. Aynı zamanda bahar mevsiminde gelen doğa güzelliklerinin yok olmaya başladığını gören şairler, dünyanın geçici bir yer olduğunu hatırlarlar. Hazanın tüm olumsuzluklarına karşın şairler, şiirlerinde az da olsa hazana yer verirler. Çeşitli mecazlar, semboller ve benzetmelerle bu mevsimi konu edinirler.

Klasik Türk şiirinde sonbahar, bâd-ı hazân ve berg-i hazân gibi terkiplerle anılır. Solmuş yapraklar aşığın soluk benzi gibidir. Cemal Kurnaz, bu tarz bir benzerliğin direkt olarak hazan mevsimi ile kurulduğunu belirtir. Aşığın sonbahar yaprakları gibi inleyerek titrediğine değinen yazar, bergi hazanın Efrasiyap (Alp Er Tonga) veya Karun’un hazineleri biçiminde düşünüldüğünü ifade etmiştir. Methedilen kişinin, çoğu nesneyi sonbahar yaprağına dönüştürecek gücü olduğunu vurgulayan Kurnaz, gözyaşında yıldızların yansımaları gören şairin, berg-i hazanın ırmağa salındığını zannettiğini dile getirmiştir. Ona göre hazan sözcüğü bir şeyin sonu, daha doğrusu ölüm düşüncesini belirtmek için kullanılan bir benzetme unsurudur. Zira sonbahar mevsiminde bülbüller artık ötmez ve bu hâl, bazı hayal unsurlarıyla beraber verilmiştir (Kurnaz, 1996: 486).

Şair, hazan mevsiminde yaşanan yok oluş ile padişahın övgüsü arasında bağlantı kurar. Mevsimsel etki sebebiyle yaprakların sararması, dağıtılması yahut yok olması şair için sorun değildir; çünkü padişahın güzel yüzünün gülistanı hâlâ taze ve güzeldir.

Şiirimizde hazanla ilgili unsurlardan biri de hazan yeli anlamına gelen bâd-ı hazân kelimesidir. Bâd-ı hazân, sonbahar mevsiminde esen serin rüzgar olup ölüm ve ayrılık anlamlarına gelir. Hazan yeli aşğın yüzünü berg-i hazâna dönüştürür. Zirâ bu yelin tahrip etme, zarar verme gibi nitelikleri vardır. Bâd-ı hazanın sert eserek yaprakları önüne katması, dağıtması veya süpürmesi kaderin insanı alıp götürmesine teşbih edilmiştir.

Divan şiirinde, hazan mevsimi ile ilgili unsurları kasidelerin nesib bölümlerinde, gazellerde ya da müstakil olarak hazâniyelerde bulabiliriz. Hazan mevsimi bağ, bahçe ve sahn-ı bostanlardaki yıkıcı etkileriyle ele alınır. Bununla beraber gülşen, bostan, çemen, berg, çemenzâr, gülizâr gibi unsurların yanında rüzgar, yağmur ve birtakım renk ögeleri, (bilhassa sarı ve tonları) var olan realitenin izlenimlerini betimlemek için kullanılmıştır.

Hazan ve hazanla ilgili tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda, Klasik Türk şiirinde bu mevsimin ve etkilerinin arka plana itildiği görülse de yine de hazana kayıtsız kalınmamıştır. Bahar mevsimi ile ilgili zıtlık oluşturmak ve bahara özlem duymak, ölüm, ayrılık ve yaşlılık gibi temaları işlemek, öteki mevsimsel ögeleri ele alınıp imaj oluşturmak vs. hususlarda hazan mevsimi ve etkileri değerlendirilmiştir.

3.2. SONBAHARLA İLGİLİ BENZETME UNSURLARI

3.2.1. Hazan Sevgili/ Hazan-Âşık İlişkisi

Şairin yanan yüreği, hazanın hüsnüyle ve soğukluğun hicretiyle perişan haldedir; ancak bahara kavuşursa şair, yüreğini sevgiliye açacak, perişan halini düzeltecek ve aşkla süsleyecektir:

Hazan-ı hüsn ile pejmürdedir sermâ-yı hicretle

Dil-i zârım bahar-ı vaslıla cânâ dil-ârâ et

A.S.(G)18-4

Şair, ayrılık (kaygı) mevsiminin zamanının gelse de, güle benzeyen kadehin (hâlâ insana) sevinç korkusu vereceğini dile getirmektedir:

Gül-i peymâne verir bûy-ı neşât
Gelse de fazl-ı hazan-ı kürbet

Ş.A.H.(G)6-2, s.116

Mısıraya yazıklar olsun sitemiyle başlayan şair, ilkbahar zamanının kederin son zamanı gibi geçtiğini ve kargaşa vesilesi olan inlemenin zamanının geldiğini dile getirmiştir:

Geçti hazân-ı gamla dem-i nev-bahâr hayf
Geldi zamân-ı nâle-i şûriş-medâr hayf

H.A.H.(G.)1.-s.96

Âtîf adlı şaire yapılan bu tahmiste şair Dâniş, hazan mevsimi yaşanırken işret meclisinde veya gül bahçesinde yapılmaması gerekenleri sıralar. Ona göre, şarabın neş'esiyle kafa ağırken, sonsuzluk meclisine kalp tenezzül etmemelidir. Kayıtların silsilesi her zaman bağlanmışken, arzulu olan gülün açıklığa tahammülü yoktur:

Bezm-i fenâya eyleme ey dil tenezzülü
Mevkûf-ı ser-girânî iken neşve-i mülû
Hep herm ü serde beste kuyûd-ı teselsülü
Yokdur güşâyîşe gül-i kâmın tahammülü
Bu gülşenin netice-i kârı hazan iken

Dâniş, 2-(Th-G- Atîf,)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIŞ MEVSİMİ

4.1. KIŞ MEVSİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Mevsimlerin en soğuk ve sert olanı olarak bilinen kış mevsimi, Kuzey Yarım Küre’de Aralık, Ocak ve Şubat aylarında yaşanır. Ülkemizin birçok tarafında etkisini gösteren kış mevsimi Zemherî, Don ayı, Çileler ayı gibi isimlerle bilinir.

Klasik Türk şiirinde, kasidelerin nesib kısmında ya da divanlarda, müstakil olarak “berfiyye” ve “şitâiyyelerde” anlatılan kış mevsimi, çeşitli mesnevilerde ise “sıfat-ı şitâ”, “sıfat-ı sermâ” gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Şair, kışı anlatan manzumelerde var olan manzarayı, mevsimsel etkileri, olumlu ya da olumsuz durumları estetik bir biçimde ele almıştır. Bazen realist bir yaklaşımla tasvirlerle sunan şair, tanık olduklarını hayal dünyasının imbiğinden geçirerek sergilemiştir. Anlatımını güçlendirmek ve ona zenginlik katmak için teşhis, hüsn-i talil, istiâre, mübalağa gibi söz sanatlarından faydalanan Divan şâiri, kışın güzelliğini ya da kötü taraflarını bu şekilde ele almıştır.

4.2. KIŞ MEVSİMİ İLE İLGİLİ BENZETME UNSURLARI

Klasik Türk edebiyatında kış mevsimini anlatan manzumelere “şitâiyye” denmiştir. Arapça şitâ (kış) kelimesinden türetilen bu kelime “kışla ilgili” anlamı taşır. Bu mevsimin soğuk oluşundan ve sosyal hayata etkilerinden bahseden bu şiirler, tabiatın şiire yansımalarının en güzel örneklerindendir. Türk edebiyatında Nev’î, Nefî, Nedîm, Enderunlu Fâzıl, İzzet Molla gibi şairler bu türün güzel örneklerini vermişlerdir. Kış mevsimi ile bahar ya da yaz mevsiminin tezaadından yararlanan şairler, soğuk-sıcak, karanlık-aydınlık gibi hayal unsurlarını kullanmışlardır.

SIFAT-I SERMÂ

1-Karardı felek zülf-i bahtım gibi

Küre-bend olub kâr-ı sahtim gibi

(Felek bahtımın zülfü gibi kararıp, zorlaşan işlerim gibi çözülmez bir yumak oldu.)

2-Müsâvî idi mihre rûz u şebi

Düşünde görürdü felek kevkebi

(Gece ve gündüzü aydınlık olma bakımından birbirine eşitti. Felek yıldızları ancak rüyasında görebildi.)

3-Felek görmedi iki aydur mehi

Mahrem anurdu rebî'î gehi

Gökler iki aydır ayı görmüyor. Bazen de ilkbaharı kendine haram (görünmesi yasak) sayardı.

4-Siyeh rûz edüb mâtem-i âfitâb

Felek kara geydi degildür sehâb

Siyah (karanlık) günler güneşe kavuşamadıkları için matem tutuyorlar. Gökler kara giydiler, görünenler bulut değildir.

5-Kararmışdı fikrimde reng-i sefid

Hele kar yagub oldu levni bedîd

Fikrimde beyaz renk kararıp siyah renk oldu. Ancak kar yağdığında beyazın rengi ortaya çıkabildi.

6-Siyâh câm içinde şerâb-ı beyâz

Aceb midür ol neş'esi inkıbâz

Yağan kar, siyah renkli kadeh içerisinde beyaz şaraba benziyordu. Dolayısıyla insanlara pek fazla neşe vermez.

7-Dolu eyledi câm-ı çerhi şikest

Verir rahne gâhice bâlâya pest

Dolu yağdı ve feleğin kadehini kırdı. Bazen de alt taraf üst tarafı parçalardı.

8-Şihâb-ı felek etse azm-i zemîn

Olurdu döküb lebrîz-i âhenîn

Gökte çakar şimşekler yere gelmek istese, dudaklarındaki demir parçacıklarını dökerdi.

9-Düşerdi soğukdan başına mîh-i bâm

Ciğer-gâha işler idi sîh-i bâm

Soğuktan başına saçaklardaki çivi gibi olan buzlar düşerdi bu saçaklardan düşen şiş gibi buzlar insanın ciğerine işlerdi.

10-Kar içre gören Keçecizâdeyi

Demez mi şaşırılmış felek âdeyi

Keçecizade'yi karın içinde gören şaşırır ve felek adetini değiştirmiş der.

11-Şerer sıcrasa külhân-ı nârdan

Dökerdi akîde gibi kardan

Ocaktan bir ateş parçası sıcrayıp karın üstüne düşse, ağdalanarak dökülen akide şekeri gibi, şeker dökerdi

12-Güneş açsa berfin dehî dahmesin

Felek gûş ederdi lâkin nağmesin

Güneş karın lahtini (onu eriterek) açsa, felek açış esnasında meydana gelen nağme sesi işitirdi.

4.3. KIŞ MEVSİMİ VE MEKAN İLİŞKİSİ

Bu mevsimde soğuk havanın etkisiyle yeryüzü buzla ve karla kaplıdır. Yeryüzü kristal ve billur bir ayna gibidir. Dağlar, ovalar ve denizler karla kaplıdır. Yasemin ve papatya çiçekleri gibi karlar etrafa savrulur. Gülistandaki güllerden, bahçelerdeki sümbüllerden, menekşelerden eser kalmamış, serv-i hıraman köşesine çekilmiştir. Bâd-ı sabâ şiddetlenir, eser ve gürlür. Artık sevgilinin kokusunu getiren de yoktur. Bahardaki narinlik, zariflik ve letafet yerini ölüme ve cefaya bırakmıştır.

İnsanları sokakta görmenin mümkün olmadığı kış mevsimlerinde, meclisler eski havasından uzaktır. Dışarıda aç köpekler dolanır. İnsanlar kış karşısında ürkek ve korkaktır.

Eger başını sokar kollarını pîr ü cüvân
Ururlar arkasına şiddet ile sanki ‘asâ

Enîn ü nâle vü efgân ile sabâha degin
Kilâb-ı şehrüñ olur mutribân-ı bezm-i belâ
(Çavuşoğlu, 1977: s.110-112)

Tüm olumsuzluklara rağmen güzel vakit geçirme endişesine sahip olan insanlar dışarıdaki yaşama ayak uydururlar. Avlanan, kayan, kartopu ve çevgan oynayanlar, çetin geçen kış şartlarında bir nebze olsun eğlenmenin tadına varmış olurlar. Kahvehaneler, evler ve meclisler gibi kapalı mekanlarda ise sohbetler düzenlenmiş ve bu sohbetlerde sıcak ve samimi bir hava yakalanmıştır.

Şair, bir buz çiçeği olarak nitelendirdiği kartopunun, yasemini bahçede yerle bir olduğunu görmesi durumunda donup kalacağını belirtmiştir.

Aceb mi buz çiçeği kar topı donup kalsa
Görünce yasemeni bağda hâk ile yek-sân

Ş.H.21-(Bah)-5

Bir bahariyeden aldığımız yukarıdaki beyitte şair, kartopunun tüm çiçeklere sonbaharın hallerini anlatmak ve ifşa etmek için bir tercüman görevi gördüğünü belirtmiştir:

Bütün ezhara hâlât-ı hazanı itmeğe ifşa
Gelüp kartopı güya terceman-ı ruzgar oldu

Ş.H.22-(Bah.)-16

Şair, kış mevsimi gelmeden önce yani yaz mevsiminin yaşadığı zamanlarda dostlarla muhabbetinin çok sıcak olduğunu; kış mevsiminin gelip çatmasından sonra aralarına soğukluğun girdiğini ifade etmiştir:

Germ idi ülfetimiz sayf ile geldikde şitâ
Girdi mabeynimize oldu bürudet peydâ

E.V.(K)17-18/1

Geleneksel kültür ve inançlarla ilgili ifadelerin de toplumsal hayatı yansıttığını savunan Akarca'ya göre şitâiyelerdeki cemrelerin düşmesi hadisesi, nazar inancı, bozuk para dağıtılması, kıymetli eşyaların pamuklar içinde muhafaza edilmesi gibi batıl inanışlar ve ananeler; kıyafet tercihi, giyim kuşam bu duruma örnek gösterilebilir (Akarca, 2003).

Şair, beyinlerinde bu tarz bir soğukluğun devam etmesi halinde, kışın kederinin kendilerini aleme rüsva edeceğini belirtmiştir:

Beynimizde bu soğukluk kalır ise böyle
Selc-i gam aleme eyler bizi elbet rüsva

E.V.(K)17-18/10

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğu dünyasının mistik ve romantik havasını şiir sanatına taşıyan, bütün dokusu ve kokusuna kadar şairâne olan Klasik Türk şiiri; düşünme gücünü ve basiretini harekete geçirerek büyük bir renk cümbüşü içinde, orijinal bir imgeler dünyası ve mazmun oluşturmuştur.

Yaklaşık olarak yedi asrı aşkın bir sürede kendisine bir hareket alanı bulan Klasik şiir, içinden çıktığı kültür ve medeniyetin unsurlarını bize sunmakla beraber, kendine has bir biçim ve içerik de geliştirmiştir.

Osmanlı şâiri, bir takım estetik zevk ve unsurlarını zirveye taşımakla birlikte, hitap ettiği kitleye derin bir hikmet ve düşünce alanı da bırakmıştır.

Klasik Türk şiiri sahasında ortaya ürün koyan edipler, sanatlarını icrâ ederken etrafını çepeçevre saran tabiattan ve yaşadığı sosyal çevre ve zamandan etkilenirler. İlhamını aldıkları eşyayı ve değerleri estetik bir malzeme olarak kullanırlar. Şairler, hayatını geçirdikleri zaman dilimini ve buna bağlı olan unsurları sanat gerecine kolaylıkla dönüştürebilirler.

Şairlerin ilham malzemelerinden biri olan “mevsim” mefhumunu kullandığımız bu tezimizde XIX. yüzyıl Klasik Türk şiirindeki divan veya diğer türdeki manzum eserlerden yola çıkarak mevsim temalı mazumelerin kullanım oranını, biçimini ve ele alınış tarzını inceledik.

Yüzyıl ile ilgili genel bir değerlendirme yaptıktan sonra sırasıyla bahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimini ele aldık. Daha sonra mevsimleri hatırlatan veya çağrıştıran diğer unsurları incelemeye çalıştık.

Bilindiği gibi Osmanlı şiir sanatı imge ve imajlarla örülü, zengin bir malzemeye ve duyguya sahip bir alandır. Şair, duygu dünyasında irdelemek istediği bir kavramı, şiir estetiğinin imbiğinden geçirir ve onu mazmunların büyüğü dünyasına emanet eder. Dolayısıyla şairin anlatmak istediği konu sözgelimi bahar ise, bu kavramı direkt olarak ortaya koymayı tercih edebileceği gibi, bunu söz sanatlarının yardımıyla sezdirme yoluna da gidebilir. Ayrıca imge dünyasında anlatmak istediği şey’i, onu çağrıştıran veya hatırlatan kelime, terkip ve kavramlarla da anlatmayı tercih edebilir. Bu amaçla, biz de tezimizde mevsimlerle ilgili olan verilere ulaşabilmek için gerçek ve

mecaz her türlü kelime ve kavramı ele almayı uygun bulduk. Bir örnekle somutlaştırmak gerekirse; “gül” kelimesinin geçtiği bir beyti, baharı çağrıştıran bir unsur olabilir düşüncesiyle ele aldık. Zira bu çiçeğin başka bir mevsimde ortaya çıkması söz konusu olamaz. Bahar mevsimi gelir ve güneşin sıcaklığıyla beraber toğrağın altından yavaş yavaş filizlenmeye ve çiçek açmaya başlar.

Bahar mevsimi, şairler için coşkun ve heyecanın zirvede olduğu bir zaman dilimidir denilebilir. Şairler, baharın insan psikolojisi üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi, baharın insana kattığı neşeyi anlatmış; gezmenin, tozmanın, eğlenmenin, zevk ve sefa sürmenin bir eğlence kaynağı olduğunu dile getirmişlerdir.

Bahar kelimesinin şiirsel kullanım sıklığı herkesçe bilinen bir husustur. Baharı övmek, onun inceliklerinden ve özelliklerinden bahsetmek özellikle kasidelerin nesib kısmında karşımıza çokça çıkmaktadır. Tabiatın kendisini tazelemesi, eğlence meclislerinin kurulması ve sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşmanın derecesinin artması gibi hususlar baharın özelliklerinden bazılarıdır.

Klasik şairler, ortaya çıktığı ilk andan itibaren sahip olduğu kadim ve zengin kelime hazinesiyle bize bunları inceleme ve irdeleme imkanı tanımaktadırlar.

Bu çalışmamızda, “Bahar Mevsiminin Genel Özellikleri” başlığı altında, bahar mevsiminin tanımına ve baharın takvimsel sürecine değindik. Bu mevsimin Divan edebiyatında nevrûz, rebi, mevsim-i gül, fasl-ı gül, fasl-ı bahâr evvel bahâr şeklinde adlandırıldığını gördük.

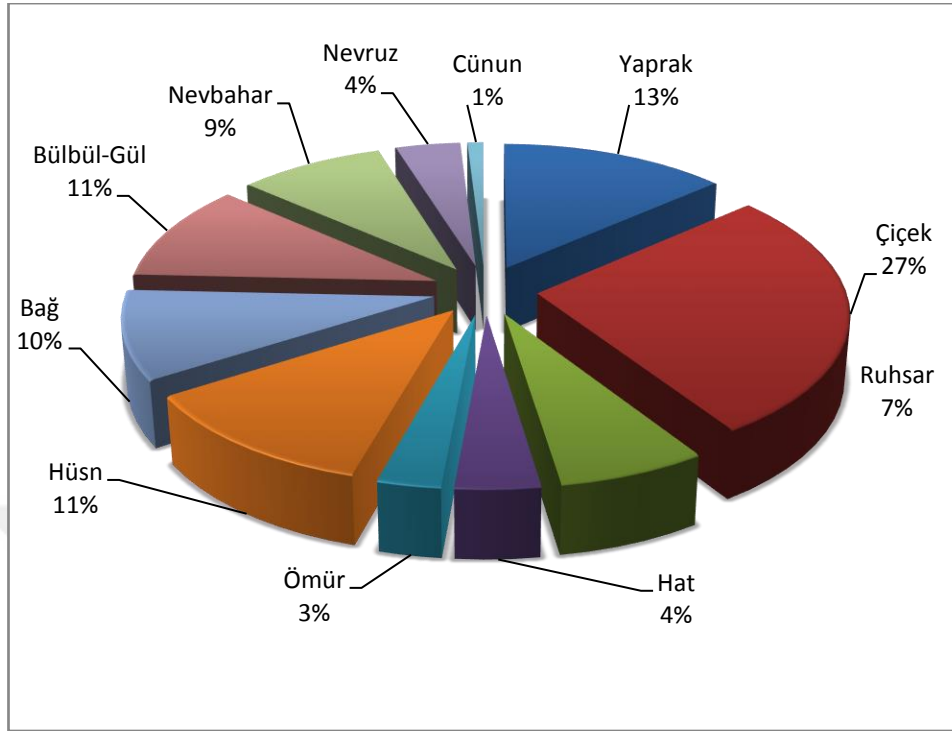
“Bahar ve Yaprak” başlığı altında Bahâr’ın “yaprak” manasını aldığı örneklerin, teşbîh, tevriye ve istiare sanatlarıyla süslü olduğunu ve bu gibi örneklerde şairlerin, çeşitli çağrışımlardan yararlanarak “bahâr”ı yaprak anlamıyla öne çıkardıklarını fark ettik. Yaprak ile ilgili olarak yüzyıl eserlerinden 10 beyit/bent tespit ettik. “Bahar-Çiçek” konu başlığında Klasik Türk şiirinde “bahâr” kelimesinin “yaprak” manasının yanı sıra “çiçek” anlamıyla da kendisine yer bulduğuna, özellikle gül, karanfil, sümbül lâle vb. çiçeklerle süslenen “bahar” mevsiminin, kelime anlamı itibarıyla “çiçeği” de karşıladığına tanık olduk. Bu başlık altında 21 adet beyit/bent olduğunu tespit ettik. “Bahar-Yüz/Ruhsar” başlığında, kelimenin benzetme ilişkisine girdiği güzellik unsurlarından birinin “yüz/yanak” olduğunu düşündük. Zira, klasik şairler, bazen sevgilinin yüzünü tazelik, parlaklık ve üzerindeki ayva tüyleri sebebiyle

yaprağa teşbih ederler. Bu gibi teşbihlerde genellikle “yaprak” anlamındaki “berg” kelimesi tercih edilse de, bazen “bahâr”ın “berg” yerini aldığı örnekler vardır. Bu başlık altında araştırma konumuzu ilgilendiren ve yüzyıl manzum eserlerinden bulabildiğimiz 5 adet beyit/bent tespit ettik. Diğer konu başlıkları olan “Bahar-Ömür”de 2; “Bahar-Hat/Ayva Tüyleri”nde 3; “Bahar-Hüsn”de 6; “Bahar-Bağ”da 7; “Bahar-Hazan”da 2 ve “Bülbül-Gül Bağlamında Bahar”da 8 beyit veya bent tespit ettik. “Nev-bahar” konu başlığı altında bu kavramın tanımını yaptık ve kullanım alanlarını işledik. “Nev-bahar-Çiçek” konu başlığı ile ilgili 2; “Nev-bahar-Bülbül” konu başlığı ile ilgili de 4 beyit/bentin olduğunu gördük.

“Nevruz” başlığında öncelikle bu kelimenin tanımını yaptık ve kavramın tarihi seyrine bir göz attık. Türk toplumu ve diğer halklar için bunun bir bayram niteliğinde olduğunu gördük. Klasik Türk şiirinde, bayram, sevinme, neşe, yenilenme, ümit ve coşkunluk ifadeleriyle yer alan Nevruz’da mutlaka bağ ve bahçede dolaşmaların olduğunu ve zemheriden sonra gelen nevrûzun bir kurtuluş müjdecisi olduğunu anladık. “Nevruz-Sevgili” konu başlığı ile ilgili 1; “Nevruz-Bayram” ile ilgili de 2 beyit tespit ettik.

“Bir Cünûn Eyyâmı Olarak Bahar” konu başlığı altında, Klasik Türk şiirinde şairlerin, bir tarafta bahar mevsimi ile ilgili pozitif hislerinden bahsederken diğer taraftan bahar mevsimi yaklaştığı için sevdalıklarının, deliliklerinin, rezilliklerinin arttığından bahsettiklerini ve bu mevsimin cünun (delirme, çılgınlık) vakti olduğunu söylediklerini irdeledik. Bu konu başlığı ile ilgili örnek olması açısından 1 adet beyit tespit ettik.

İncelediğimiz divanlarda veya diğer manzumelerde baharla ilgili 74 adet beyit ve bente ulaştık. Bunların (yaklaşık olarak) %14’ü Bahar-Yaprak, %28’i Bahar-Çiçek, %7’si Bahar-Yüz/Ruhsar, %4’ü Bahar-Hat/Ayva Tüyleri, %3’ü Bahar-Ömür, %9’u Bahar-Hüsn, %10’u Bahar-Bağ, %3’ü Bahar-Hüsn, %11’i Bülbül-Gül Bağlamında Bahar, %3’ü Nevbahar-Çiçek, %6’sı Nevbahar-Bülbül, %1’i Nevrûz-Sevgili, %3’ü Nevrûz-Bayram, %1’i Cünûn Eyyâmı Olarak Bahar, şeklindedir.

Tablo 4.1: Bahar Mevsimi

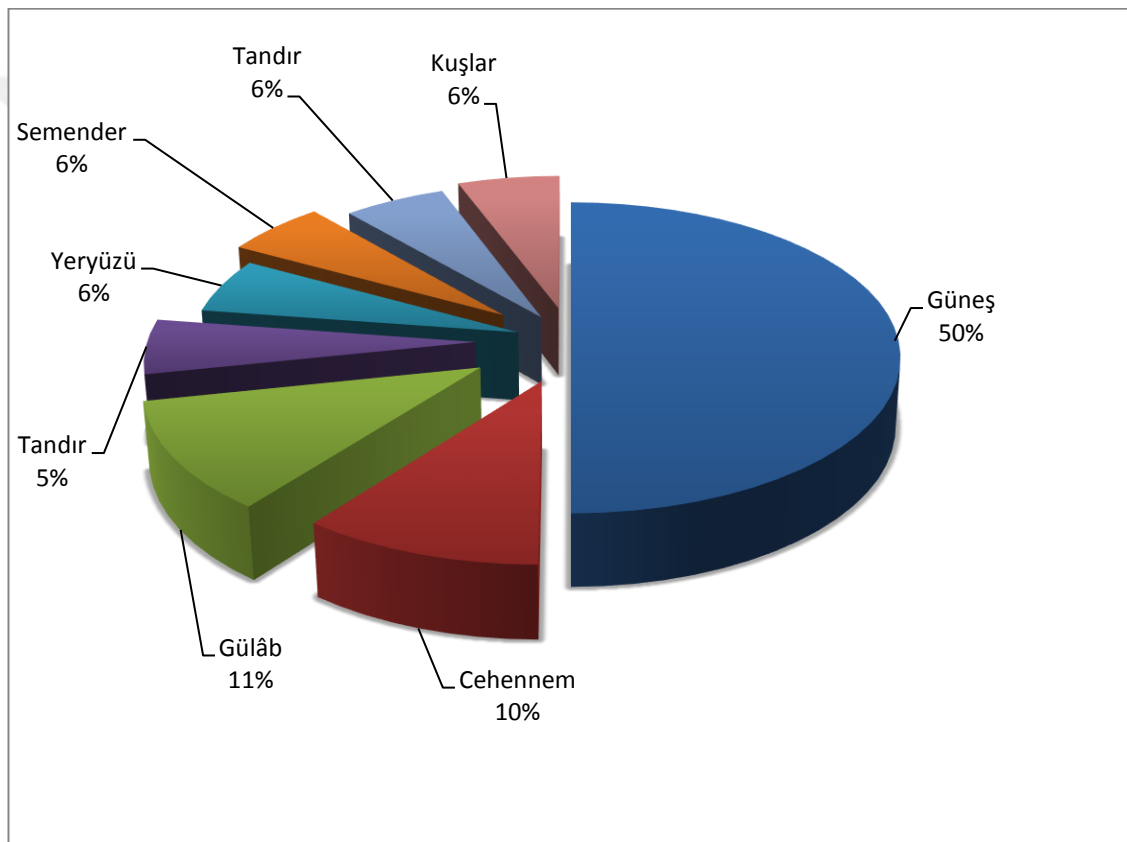
Temmuziyye olarak da bilinen yaz mevsiminin, şairlerce pek ragbet görmediği ortadadır. Buna sebep olarak yaz mevsimi ile ilgili mazmunların azlığı, bu mevsimin özelliği olan sıcaklık ve kuraklıkla ilgili olarak benzetme unsurunu şairlerce ortaya koyma güçlüğü vs. gösterilebilir. Klasik Türk şairi ilhamını aldığı doğanın güzel yanlarını ve özelliklerini anlatmayı yeğler. Şair, kasvetli günleri, soğuk geceleri veya puslu havaları sevmez. Divan şairinin romantizmle dolu dünyası buna müsaade etmez ve bahara meyli bu sebeptendir. Melankoli, santimentalizm, kaçış psikolojisi, ölümü arzulama vs. psikolojik durumlar veya duyumsamalar Türk şiirinin başka dönemlerdeki edebi cereyanların özelliğidir.

Çalışmamızda “Yaz Mevsimi” konu başlığı altında bu mevsimle ilgili tanım ve genel değerlendirme yaptık. “Yaz Mevsimi İle İlgili Unsurlar” başlığı altında “Güneş/Mihr/Hurşid” alt maddesi ile ilgili, XIX.yüzyıla ait 9 beyit/bent tespit ettik. Güneş, Klasik şiirde genel itibariyle ışıık, ziya, nur, parlaklık gibi özellikleriyle yer almakta ve bu meziyetlerin sevgiliye ait olduğu ve onun güzelliğinin derecesini artırdığı görülmektedir. Sıcaklığı veya kavurucu nitelikleri sebebiyle, yani temel ve terim anlamıyla Klasik şiirimizde yer alma oranı çok az olan güneşin bir benzetme unsuru görevi gördüğü anlaşılmaktadır.

“Yeryüzü” konu başlığı ile ilgili 1 beyit, “Kuşlar” ile ilgili 1 beyit; “Yaz Mevsimi ile İlgili Benzetme Unsurları” konu başlığı altında “Cehennem” ile ilgili 2, “Semender” ile ilgili 1, “Gülâb” ile ilgili 2 ve “Tennûr”la ilgili 1 beyit tespit ettik.

Yaz mevsimi ile ilgili toplamda 17 adet beyit/bent tespit ettiğimiz bu çalışmamızda toplamın %53’ü “Güneş/Mihr/Hurşid”, %11’ni “Cehennem”, %12’sini “Gülâb”, %6’sar oranla “Tandır”, “Yeryüzü”, “Semender” ve “Kuşlar” oluşturur.

Tablo 4.2: Yaz Mevsimi

Sonbahar/Hazan mevsimi bahara tezat oluşturan ve insanı ister istemez hüznə gark eden bir zaman dilimidir. Bu mevsimde yaprakların sararması, doğanın solması ve kış mevsiminin yaklaşması söz konusudur. Klasik şiirde olumsuz özellikleri olsa da hazanla ilgili sınırlı sayıda beyit söz konusudur. İhtiyarlık ve son yolculuğu çağrıştıran sonbahar, Klasik Türk şiirinde bazen zülfüne, sakalına aklar düşen bir ademoğlu olarak düşünülür. Güzellik veya hüsnün sona ermesi yaşlılık göstergesidir. Bahar mevsimi gençliğin, hazan mevsimi ise güzelliğin ve gençleşmenin yitip gittiği mevsimdir. Fakat

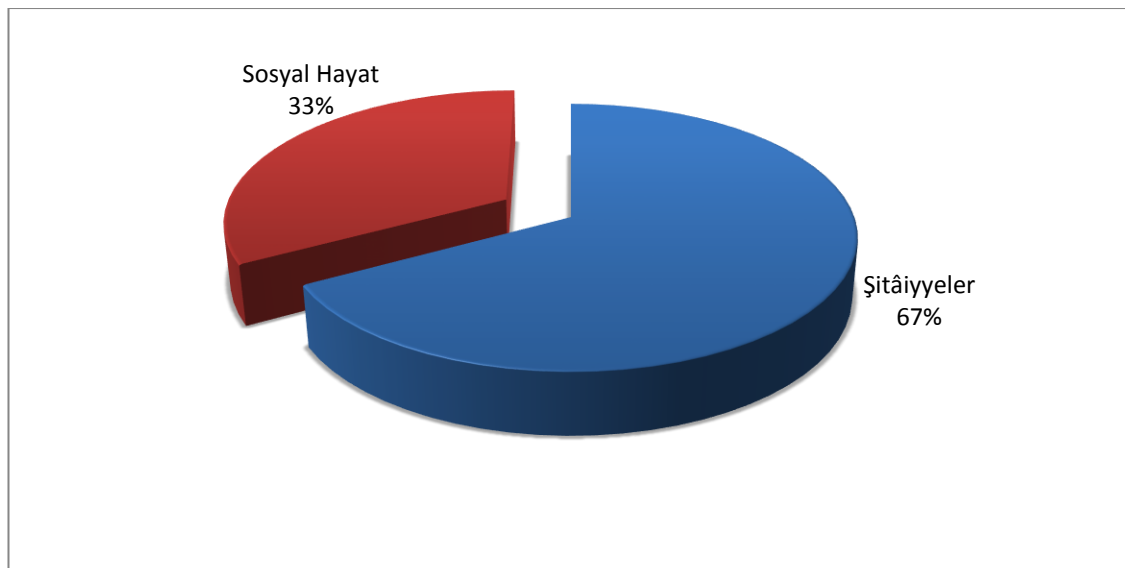
her sonbaharın bir baharı olduğu halde, güzelliğin taze baharı olmaz. Güzelliği yitip giden ma'sûkun âşığına kavuşması, hazan mevsiminde görülen ve kendisine itibar edilmeyen bir rüyaya benzer. Bazen birçok negatif özelliklerine karşın, hazanın bazı ürünlerin hasat edildiği mevsim olması hasebiyle kendine özgü bir bolluğa ve berekete sahip olduğu fikri de eserlerde ele alınır.

Hazan mevsimi ile ilgili sınırlı sayıda beyte ulaşabildik. “Hazan-Sevgili-Âşık” konu başlığı ile ilgili 4 adet beyit tespit edebildik.

Kış mevsimi, Klasik şiirde eziyetini ve hükümranlığını kullanarak yeryüzüne hakim olmuştur. Zamanın sultanı olan şitâ, yeri geldiğinde merhamet gösterici; yeri geldiğinde de zülmedici bir hüviyettir. Elbette daha çok cefa çektiren konumunda olup, korkutucu ve baskındır. Çünkü bu mevsim geldiğinde her şeyi yok eder. Eğlence ve geşt ü güzâr bir önceki mevsimlere oranla azalır. Kış mevsiminde bazı işret meclislerinde helva sohbetleri yapılır, kışın zalimliğine aldırış edilmeden kartopu oynanır.

Bu çalışmamızda kış mevsimi/şitâ ile ilgili 18 beyit tespit ettik. Bunların (yaklaşık olarak) %67'si Kış Mevsimi ve Şitâiyyeler, %33'ü Kış mevsimindeki Sosyal Hayat Manzaraları ile ilgilidir.

Tablo 4.3: Kış Mevsimi

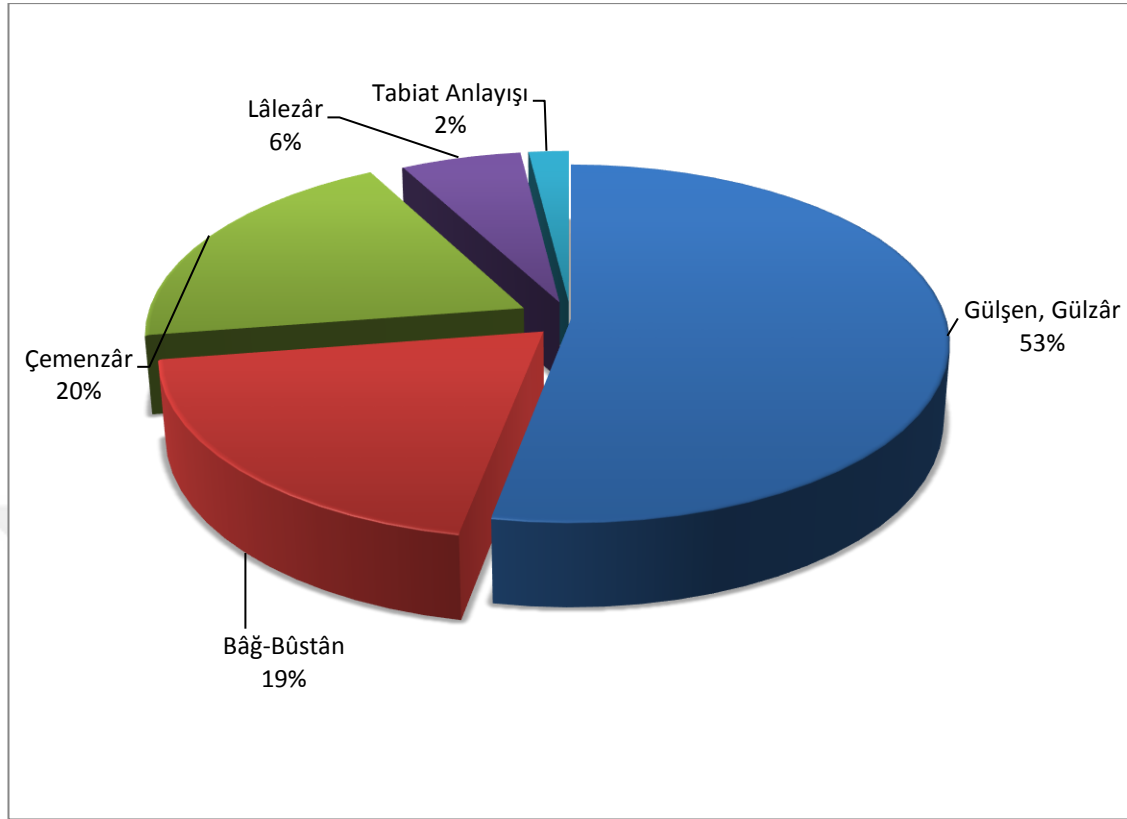

Bahar ve Mekan konu başlığı altında bazı alt maddelere değindik. Bu noktada Klasik şiirin çevre anlayışı ile İslam'daki tabiat anlayışının gerçek ya da mecaz anlamda örtüşmesi konusuna değindik.

Klasik şiirde çevre değindirmesi ile kast edilen husus, aslında sevgilinin ve âşığın aşk yaşadığı yerlerdir. İşret meclislerinin kurulduğu, envâi türden çiçeğin yer aldığı, sema ile arz arasında aşkın (ilahi aşk) tecelli ettiği bu çevrelerde gülistan, çemenistan, laleazar, bostan gibi sevda bahçeleri bulunur.

Biz de bu çalışmamızda “Sevgilinin Yaşadığı Yerler” konu başlığı altında öncelikle “Gülistan, Gülzâr,” alt başlı ile ilgili değerlendirmelerde bulunduk. Gülşenin, bahâr mevsimi ile birlikte ele alındığını, bahârda güllerin açılmasıyla birlikte içki ve sohbet meclislerinin kurulduğunu belirttik. Gül bahçesinin, belirtilen özellikleri sebebiyle, sevgili, yüz, yanak, güzellik, kûy, yardı vücûd, sîne, gönül, kanlı gözyaşı, savaş meydanı v.s. ile benzerlik içinde ele alındığına tanık olduk. Bu konu başlığı ile ilgili 30 beyit/bent tespit ettik.

“Bahar ve Mekan” konu başlığı ile ilgili 56 beyit/bent tespit ettik. Bu toplamın (yaklaşık olarak) %54’ü Gülşen, Gülistan, Gülzâr, %2’si Tabiat Anlayışı, %20’si Bağ-Bostân, %6’sı Lâlezâr, %20’si de Çemenzâr şeklindedir.

Tablo 4.4: Bahar ve Mekân

“Bahar ve Bitkiler” konu başlığında “Ağaç/Servi” alt maddesini irdeledik. Dîvânlarda ağaçların, başta sevgilinin boyu olmak üzere, türlü güzellik unsurları; “âşık, gül, bülbül, çemen, gülzâr, fidan, dal, budak, yaprak, çiçek, meyve/yemiş” vb. ile benzetme ilgisi oluşturduğunu, bilhassa tasavvufî metinlerde soyut kavramların benzetilene olduğunu gördük. Servi/Ağaç/Dıraht konu başlığı ile ilgili 5 beyit/bent tespit ettik. “Çiçekler” konu başlığında sırasıyla “Gül, “Lâle”, “Sünbül”, “Nergis”, “Menekşe”, “Şebboy” “Zambak”, “Yâsemin”, “Karanfil”, “Erguvan” ve “Gonca” adlı çiçekleri ve Klasik şiirdeki kullanım alanlarını beyit ve bentler üzerinden inceledik.

“Gül” konu başlığında bu çiçeğin antropolojik, mitolojik-efsanevi, tipolojik ve dini özelliklerini irdeledik. Gülün, Klasik şiirde rengi, şekli, kokusu, dikenleri ve kısa ömürlü oluşu dolayısıyla birçok teşbih, mecaz ve mazmuna konu olduğuna tanıklık ettik. Gülün, zaman zaman lale ve karanfil gibi dişli rakiplerle galebe etmek mecburiyetinde kalmışsa da, iktidarını her zaman muhafaza etmiş seçkin bir çiçek olduğunu ve bütün çiçeklerin hatta tabiatın bir özeti gibi ve sultanı olduğunu gördük. Gül kelimesi ile ilgili XIX.yüzyıl manzum eserlerinde çalışmamızı ilgilendiren 10

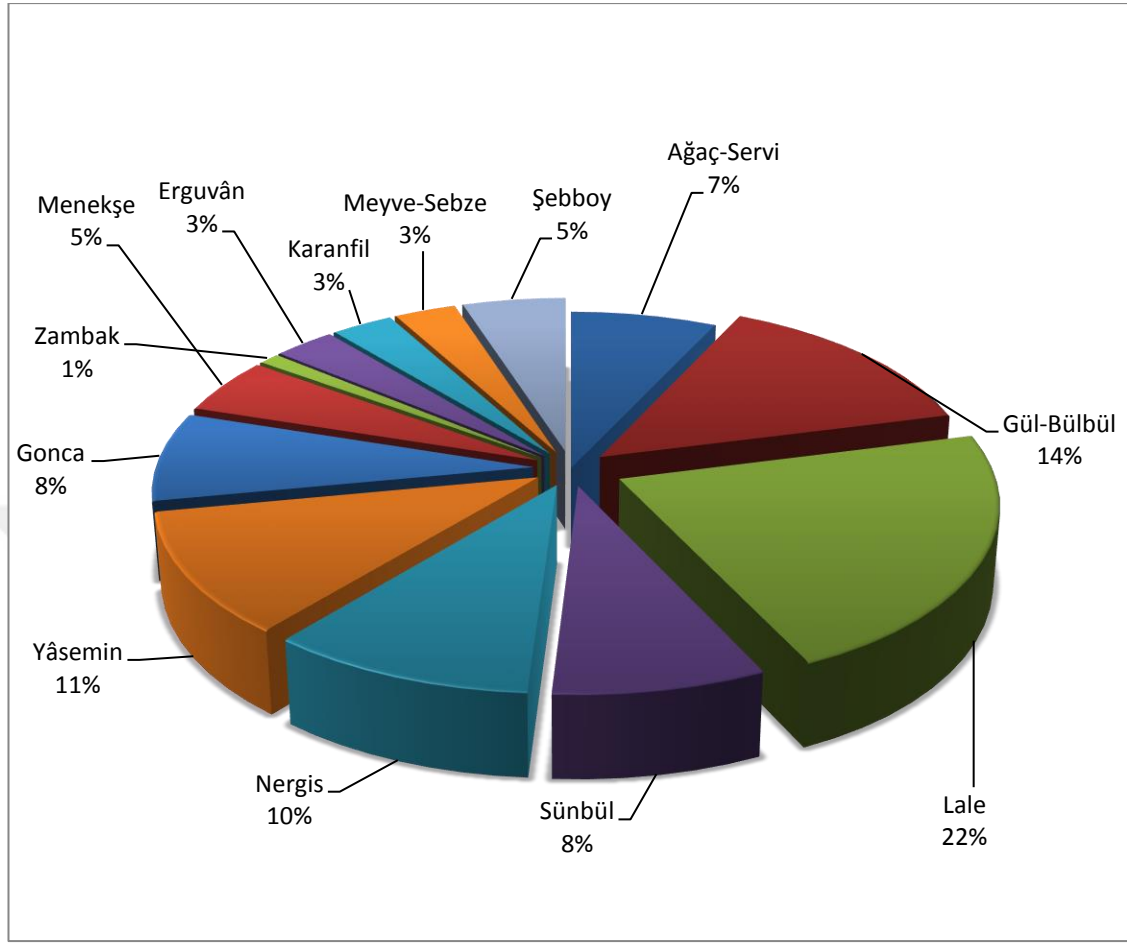
beyit/bent tespit ettik. Tabii bu beyitleri b lb l-g l bağlamında ele almayı uygun gördük.

“Lâle” konu başlığında, öncelikle bu çiçeğin tanımına ve tarihi geleişim seyrine yer verdik. Osmanlı medeniyeti için önemli bir yere sahip olan ve bir devre adını veren lalenin İstanbul macerasına değindik. Klasik edebiyatta önemli bir konumu bulunan ve söz sanatlarının zenginliğiyle özel bir serüven ve benzetme unsuru olma yönünde güzel bir yer alan alan lalenin mısra ve beyitlerde, ortasında sadece bir adet yaprağın olması, dikensiz ve gonca olması, çiçeklerinin parlaklığı, kokusunun olmayışı vs.  zellikleriyle şairlerce, birtakım semantik ilişkileriyle işlendiğine şahit olduk. Lale ile ilgili 16 beyit/bent tespit ettik.

“Sünbül” konu başlığında, bu çiçeğin tanımına, özelliklerine, öteki isimlerine, diğer din, inanış ve kültürlerdeki adlandırılışına ve kullanım alanlarına vs.yer verdik. Edebi bir tür olarak Klasik şiirde çokça kullanıldığını ve redif olarak gazel veya kasidelerde kendisinden faydalanıldığını gördük. Klasik Türk şiirinde, sünbül çiçeği şairlerin dikkatini çeken önemli çiçeklerden biridir. Sünbülün, koku bakımından hoş ve güzel oluşu; perişan, kıvrıcık ve dalgalı görüntüsü; siyahi ya da lacivert bir renk cümbüşü içindeki hali ve açıldığı zaman dilimi bakımından bahar mevsimini hatırlatması vs. yönleriyle ele alındığını diğer araştırmacıların verilerine dayanarak tespit ettik. Sünbül ile ilgili toplamda 6 beyit tespit ettik.

“Nergis” konu başlığı ile ilgili 7, “Yâsemin”le ilgili 8, “Menekşe” ve “şebboy”la alakalı 4, “Karanfil” ve “Erguvan”la ilgili 2, “Gonca” konu başlığıyla bağlantılı 6 ve “Zambak”  i eği ile ilgili de 1 adet beyit/bent tespit ettik.

“Mevsimlerle İlgili Müstakil Unsurlar” konu başlığı ile alakalı 73 adet beyit ve bente ulaştık. Bu toplamın yaklaşık olarak %7’si Ağaç-Servi, %14’  G l-Bülbül, %22’si Lâle, %8’i Sünbül, %10’u Nergis, %11’i Yâsemin, %8’i Gonca, %5’i Menekşe, %1’i Zambak, %3 orana sahip olanları Erguvan, Karanfil, Meyve-Sebze, %5’i şebboy şeklindedir.

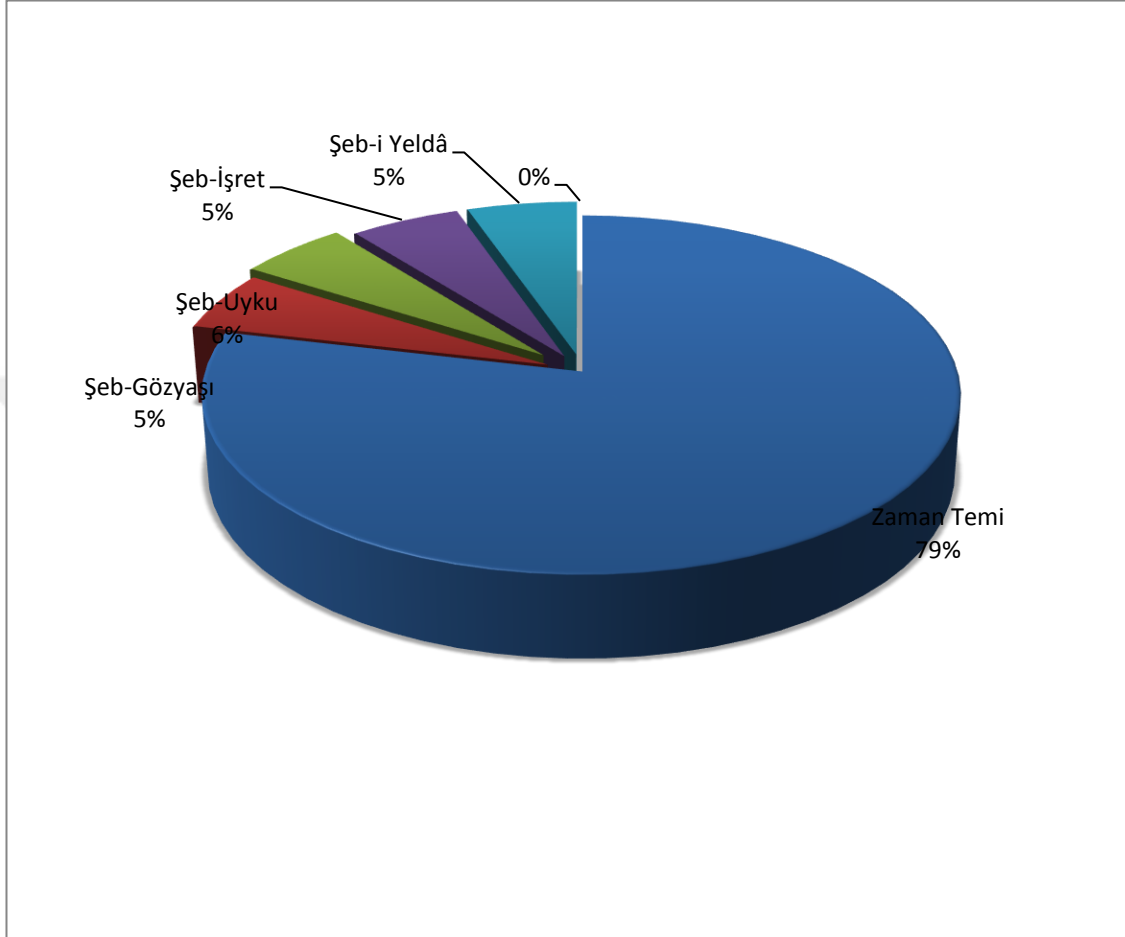
Tablo 4.5: Bahar ve Bitkiler

“Zaman Kavramı” konu başlığında mevsimlerle ilgili olan bazı zaman kavramlarını ele aldık. Şairlerin, şiirlerinde ayı, güneşi, mübarek geceleri, ayları, bayramları da işlediklerini, bunların beyitlerde kamer, meh, mah, mah-ı tâb, meh-tâb, mah-ı nev, hilâl, id, ıyd, kadir gecesi, Muharrem ayı v.b kelimelerle bize mevsimler hakkında bilgi verebilirliğini irdeledik. Zaman temi ile alakalı 14 adet beyit/bent tespit ettik. “Bazı Zaman Unsurları” konu başlığında şeb/akşam adlı zaman kavramını ve seher vaktini inceledik. Şeb-Uyku, Şeb-Gözyaşı, Şeb-İşret ve Şeb-i Yeldâ ile ilgili 1’er beyit, vakt-i seher ile ilgili 6 beyit/bent tespit ettik.

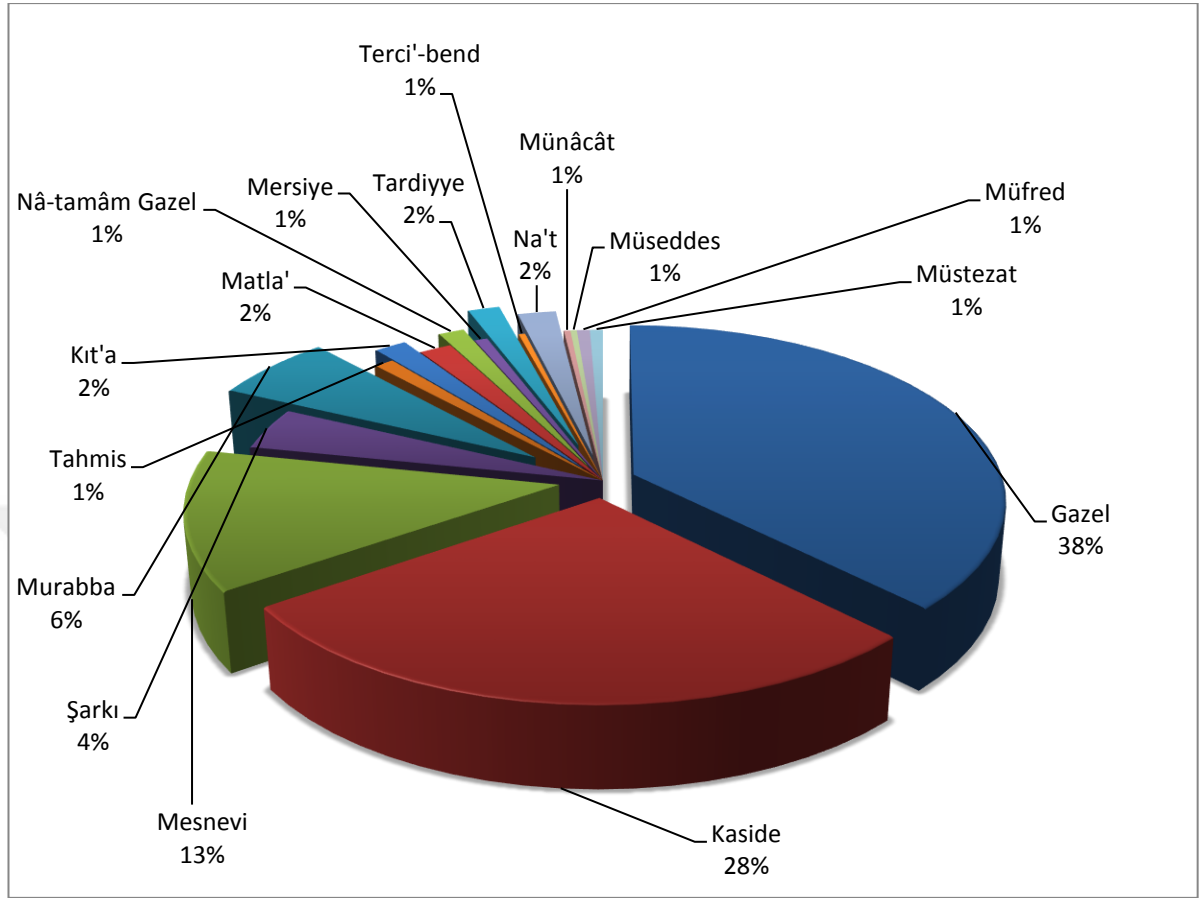
Seher vaktinin tabiat unsuru ve zaman temi olması hasebiyle önemli olduğunu, tan yeri ağarmadan biraz önceki zaman diliminde doğada olup bitenlerin çeşitli canlandırmalarla, teşbih, istiare, abartma, düşsel ve olumlu sebeplerle dile getirildiğini gördük.

Yukarıda saydığımız konu başlıklarının oranı şu şekilde ortaya çıktı: Zaman temi %59, Şeb-Uyku, Şeb-Gözyaşı, Şeb-İşret ve Şeb-i Yeldâ %4.

Tablo 4.6: Zaman Kavramı

İncelediğimiz manzum eserlerde XIX. Yüzyıl Klasik Türk şiirinin birçok nazım biçimine ait beyit ve bentleri ele aldık.

Tablo 4.7: Nazım Şekillerinin Kullanım Oranı

EKLER

Bu bölümde XIX. Yüzyıl Klasik Türk şiirinde, tez konumuza dahil ettiğimiz ve eserlerinden yararlandığımız şairlerimizden birer şiir örneği göstermeyi de uygun bulduk.

ADİLE SULTAN (01.06.1826/ 12.02.1898)

BAHARİYYE

Fasl-ı bahar geldi sümbülle gül açılmış
Bülbül figana gelmiş rengin çemen yetişmiş

Bülbül sada-yı aşka pür eyledi cihanı
Ruhsâr-ı yar çünkü gül üzre ‘aksetmiş

Reftara geldi iki destinde şem’-i fanus
Mestane çeşmi üzere kâkülleri dağılmış

Elbisesi yeşil nur cennet içinde bir hûr
Hüsnü ziyası üzre bir âfitâb örtmüş

Ey dil heman zevk et el verdi vakt-i işret
Çirk-âb-ı cürmü silsin ol bade kevser imiş

Bu cây-ı dil-küşâde ‘uşşak buldu zevkî
Ağyara ‘Âdile hiç bakma şu zevke eriş

Gazel 14

Çıkdı seyrana o dilber bu gece çün mâh-tâb
Âsumân-ı ‘âlem-i bâlâda dogdu âfitâb

Şu’lelendi yandı dag dag sinede yer yer çerâg
Canlara verdi ziyâ hem ‘âleme ol âfitâb

Bu letafetle sen ey çeşm-i çerâg-ı dû cihan
Nâr-ı aşkınla tutup yanmakda mâh u âfitâb

Şöyle mest olmuş ezelden bâde-i aşkınla kim
Haşre dek gerdândır kuyun yolunda âfitâb

Pâkdir her şişe renginden ziyâ-yı tal'âtın
Reng-i ruhsarından eyler şişeler şerm ü hicâb

Ehl-i dil cism olurdu pâre pâre aşk ile
Olmasa zâhir cemâl üzre siyeh nur u nikâb

Hâli hurşidin n'olurdu yâr etse yüzün
Açsa hem etmez tahammül kim olur mest ü hâb

Kible-gehdır Ka'beden efdal cemâlin âşıkâ
'Adile görsün o veçhi lutf ile ref et nikâb

Gazel 15

Görmeyince o yâri gayr-i nikâb
Eksik olmaz gönülde derd ü azab

Neyleyem gam helak etdi beni
Aradan ref olunmayınca hicâb

Deme vasl ile hâbda mesrurum
Nice gire gözüne gam ile hâb

Ya Rab et dilde âteşim teskin
Milk-i dil hasretinle oldu harâb

İki gün zevk müyesser ola dile
Akabinde çeker hezâr 'azâb

Her kim ol serv-kadde meyl eder
Olur 'aşk ateşiyle sîne kebâb

ŞEREF HANIM (1809-1861)

Kasîde-i Bahâriyye der Hakk-ı Müşâriin-ileyh - Berây-ı Âlî Paşa

Açıl ey gonçe-i zîbâ açıl fasl-ı bahar oldu
Hezârın hasret-i dîdâr ile derdi hezâr oldu

Donandı her taraf üşkûfe-i elvan ile yer yer
Yine sun'-ı Cenâb-ı Kird-gârı aşıkâr oldu

Takarrub edicek teşrifî sultân-ı gülün nâ-gâh
Dikildi tûğ-ı şâhî bağ u sahra kânı-kâr oldu

Bahar ordusını sümbül-teber tebşire geldikde
Kurup çadır çiçekle muntazır her kûh-sâr oldu

Bu eyyâm-ı ferah-zâye tahassür çekmeden fulya
Sarardı sureta bir âşık-ı zar u nizâr oldu

Meğer neşv ü nema bulmuş şarâb-ı erguvan ile
Anın'çün çeşm-i dilber gibi nergis pür-humâr oldu

Görüp zülf-i arûsın ziynet ü dârâtını bî-şekk
Civan perçem başa çıktıkda gayet dil-figâr oldu

Benefşe çıkdı her-câyî deyu ifrât-ı ye'sinden
Olup sümbül perişan lâle yek-ser dâğ-dâr oldu

Eder şeb-bû ile ay-çiçeği gece safa, mehtâb
Görince fûl-ı bahrî yollar üzre hep nisâr oldu

Düzüp zerrin kadehle bezmini çark-ı felek güya
Çekildi bir kenâre cümleden sâhib-vakâr oldu

Sarıldı nahl-ı leylâk üzre güya bir çiçekli şal
Bakup serv u sünûber bîd-i reşkiyle çinâr oldu

Şakâyıkda görünce revnak ü rengi kemâlinde
Hasedle zenbakın hep akl u fikri târ u mâr oldu

Bilür erbabı kadrin bak alur göz ile haşhaşa
Ki attâr-ı felekden ehl-i keyfe ber-güzâr oldu

Karanfil yâsemen aşkile sîne çak çak etdi
Ya her dem tazeye meyi etmede bî-ihitiyâr oldu.

Ne kabil misk-i Rûmî ıtr-ı şâhîyle ola hem-bû
Girince araya şimşir bu da'vâ ber-karâr oldu

Bütün ezhâre hâlât-ı hazânı etmeğe ifşa
Gelüp kartopu güya tercemân-ı rûzigâr oldu

Bahâriyye tamam olduysa da ey hâme güya ol
Gazel de söylemek şâirlere çünkim şiar oldu

Yine ey gül-izâr-ı işve vakt-ı âh u zar oldu
Bu da'vâya delîl ü şâhid istersen hezâr oldu

Buyur geşt ü güzâr et cümle ezhârı çemen-zârın
Kudûmın öpmeğe hep dîde dûz-ı intizâr oldu

Görince bülbülün cûş u hürüsün fart-ı gayretle
Benim de seyl-i eşkim ğıbtâ-bahş-ı cûy-bâr oldu

Gelüp bâd-ı sabâ dedi Şeref geç bu hevâlardan
Bu nazmın gerçi evrâk-ı sipihre yadigâr oldu

Ne sarf etdin bahara cevher-i güftârını ancak
Sebeb-i asayiş dünyâyâ bir âlî-tebâr oldu

Edersin medh ol zât-ı şerifi et ki âlemde
Senası mahz-ı farz u her sağar ü her kibar oldu

Bu vasfa Hazret-i Alî Emîn Paşa sezadır kim
Duây-ı devleti vird-i zeban ü her diyar oldu

Makâm-ı âliyi teşrif edel'den zât-ı ülyâsı
Umûr-ı hâriciyye nâzırıyle pür-vakâr oldu

Huzurunda şükûfe şîşesi olmak ümidiyle
Ne rütbe şimdi çeşm-i bülbüle bak i'tibâr oldu

Nesîm-i lutfi Ėâlibdir bahara ehl-i hâcâtın
Nihâl-i maksad u amali hep pür berg ü bâr oldu

Nisâr olmakda gerçi cümleye nakd ü inâyâtın
Senin hakkında ise şad hezâr u bî-şümâr oldu

Düşüp ümmîd-i afv ile der-i ihsanına gönlüm
Bilür cürm ü kusûrın pâ-y-mâl-i i'tizâr oldu

Kerem-kârâ şeref-sadrâ sipihr-i devlete bed-râ
EĞerçi bunda ıtrâ'-ı makâla ibtidâr oldu

Vesîle-cûy idim neşr etdim işte bu bahaneyle
Bütün ezhâr bûy-i midhatinden hisse-dâr oldu

Kıyâs olsa yanında bir içim su gibidir nîsân
Ki cûd u şefkatin baranı bahr-ı bî-kenâr oldu

Umûrında muvaffaksın o rütbe zanneder herkes
Ya Zât-ı Hızır yâ tevfik-i Bari müsteşar oldu

Bekây-ı ömr ü ikbâlindir elbet matlabı halkın
Vücûdın mutlaka dünyâyâ lutf-ı Gird-gâr oldu.

Penâh eden hücûm-ı ceyş-i gamdan olur asude
Der-i Devlet-meâbın bir hısâr-ı üstüvâr oldu

Değil fahriyye yazmak gerçi haddim kendi hakkımda
Bana Zât-ı Şerifin lîk mahz-ı iftihar oldu

Ederken âh ü feryâd endelib efsâne dinlemez
Şeref, başla du'âyâ gayrı vakt-ı İhtisar oldu.

Akîb-i cemrede her sal meymûn fal dendikce
Cihâna feyz-i nevrûzın yeter pertev-nisâr oldu

Riyâz-ı ömr ü câhı haşre-dek her dem bahar olsun
Denildikçe yine vakt-ı safay-ı gül-izâr oldu.

21-Bahâriyye Der-Medh-i Vâlide Sultân

Bahar irişdi yine oldu gülşen âbâdân
Cihan donandı şükûfeyle oldu misl-i cinân

Açıldı gonca vü gül oldu zîver-i 'âlem
Çemende bülbül-i şûrîde eylemez mi figân

Tuyunca sünbül ü şeb-bû cihana nevrurun
Yetişdi müjde-i teşrifin itmeğe i'lân

Kosun nizâ'ı cüvân perçemiyle zülf-i 'ârus
Hezâren ile çıkup oldu hüsn-i yûsuf 'ayân

‘Aceb mi buz çiçeği kar topı tonup kalsa
Görünce yasemeni bağda hâk ile yek-sân

Dil-i hazin ile bir gûşeye çeküp başım
Nizâm u zînet-i kevne olur iken hayran

Benim de cûş u hurûş itdi lücce-i derdim
Virüp tahammüli seyle didüm o demde heman

Neyapdım ey felek Allah için nedir cürmüm
Cihânı gülgürüp itdin heman beni giryân

Sühân-verâna ne cür’etle bugz idersin ‘aceb
Bu rütbe cevre neden ehl-i dil ola şâyân

Değil midir senin ey çarh-ı sifle ma’lûmun
Yegâne şu’ârâ ya’ni Hazret-i Hassan

‘Ale’l-husûs şehen-şâh-ı ‘âlemin hâlâ
Cihan bulmuş iken sayesinde emnü aman

Beni mi gördi gözün zar u bî-karâr idecek
Tokunma tâ bu kadar gönlüm olmasın vîrân

Ne sünbül ü ne karanfil kalur ne lâle ne gül
İderse âhım eser gülşenin olur sûzân

Bu müdde’â-yı felek olmadan hıtâma resîd
Kemâl-i ye’s ile düşdüm yere çü berg-i hâzân

Gelüp sabâ yelerek didi ey şikeste-derdûn
Nedir lâle vü feryâd u âh-ı bî-pâyân

Nedir felekle bu ceng ü cidâl-i bîhûde
Niçün bu rütbe idersin sirişk-i çeşm-i revân

Kudûm-ı Vâlide Sultânı öpmeye oldu
Benefşe boynun egüp yollar üzre ser-gerdân

Hezâr-i dil nola şerm ile itse hâlini ‘arz
Bulur mı çare iden derdini gönülde nihân

O denlû pend-i sabâ gûş-ı câna iitdi eser
Gözüm açıldı göründi cihân bana o zaman

Heman o şevk ile tarh itdi bir gazel dil-i zâr
O gonca-fem eger eylerse rağbetti şâyân

Firâka kalmadı tâkât gel ey meh-i tâbân
Müretteb ‘ayş u tarab muntazır dil-i nâlân

Donatdı bezmi mey-i ergavan ile sâkî
Buyur mahall-i sitignâ değil bu mevsim amân

Çemende serv-i sehî-veş salın behey âfet
Nihâl-i gül kad-i mevzunun eylesin seyrân

Sarardı hasret-i rûyunla nergiisin benzi
Demidir ‘arz-ı cemâl eyle olalım şâdân

Seninle eyleyelim vâsf bir himem-kârı
Senâsın ey meh-i nâz it Şeref’le rûz u şebîn

Kerem-verâ sen o zât-ı firişte-hasletsin
Ne gördi ne görecekdir misâlini devrân

Felekden âhımı al kalmasın dem-i haşra
 Figânım eylemesin ehl-i mahşeri nâlân

Güşâdedir der-i cûdun cihana olsa n olur
 Bu ‘âcızın dahi şâyân-ı şefkat ü ihsân

Gül-merâmım açılmaz ümîd bağında
 Nesim-i merhamet ü lütfun olmaz ise vezân

Bilindi hâl-i garibim du’âya başlayalım
 Ki ‘arz-ı hâl-i perişânım olmasın noksân

Şeh-i güzîn ile zât-ı kerimini dilerim
 Hezâr sayf u şitâya yetişdire Yezdân

LEYLÂ HANIM (?-1847)

Bahâriyye Der-Medh-i Vâlide Sultan

Bahar irişdi yine oldu gülşen âbâdân
Cihan donandı şükûfeyle oldu misl-i cinân

Açıldı gonca vü gül oldu zîver-i ‘âlem
Çemende bülbül-i şûrîde eylemez mi figân

Tuyunca sünbül ü şeb-bû cihâna nev-rûzun
Yetişdi müjde-i teşrifin itmege i’lân

Kosun nizâ’ı cüvân perçemiyle zülf-i ‘ârûs
Hezâren ile çıkup oldu hüsn-i yusuf ‘ayân

‘Aceb mi buz çiçeği kar topı tonup kalsa
Görünce yâsemeni bagda hâk ile yek-sân

Dil-i hazin ile bir gûşeye çeküp başım
Nizâm u zînet-i kevne olur iken hayran

Benim de cûş u hurûş itdi lücce-i derdim
Virüp tahammüli seyle didüm o demde hemân

Ne yaptım ey felek Allah için nedir cürmüm
Cihânı güldürüp itdin heman beni giryân

Sühan-verâna ne cür’etle bugz idersin ‘aceb
Bu rütbe cevre neden ehl-i dil ola şâyân

Degil midir senin ey çarh-ı sifle ma’lûmun
Yegâne-i şu’arâ ya’ni Hazret-i Hassan

‘Ale’l-husûs şehen-şâh-ı ‘âlemin hâlâ
Cihân bulmuş iken sayesinde emn ü emân

Beni mi gördi gözün zâr u bî-karar idecek
Tokunma tâ bu kadar gönlüm olmasın virân

Bahâriyye Der-Sitâyîş-i Hibetullah Sultân-ı ‘Aliyyetü’ş-Şân

Bahâr eyyâmı geldi başladı bülbüller efgâna
N’ola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistâna

Akarsular sirişk-i ‘âşıkân-âsâ hurûş itdi
Leb-i cüdâ görünce servi benzer kadd-i hûbâna

Ne ra’nâ yasemenler benzer laleler güller karanfüller
Muhassal her biri bir zevk bahs itmez mi insana

Veliyyü’n-ni’metim ol sûya teşrif eyleyüp bir şeb
Sürûrından şakâyık kıpkızıl olmuşdı divâne

Benefşe itmede her câyı mesken tarh-ı gülşende
Katı hercâyı dilber rahmı yok mı dâg-ı pinhâna

Bi-hamdillah Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı ‘âlî-şân
Kudûmiyle tarâvet virdi bir kat sünbûlistâna

Dem-â-dem ‘andelib efgân idüp ‘arz eyler ahvâlin
Lisân-ı hâl ile gûyâ Hibetullah Sultana

Perîşân oldu ‘aklım zülf-i hâmeden bir tâze vü ter kim
Gazel tarzında gûyâ benzedi bir verd-i handâna

Nedendir itmez oldu âteşim te’sir cânâna
Yanup yakıldığım gördükçe hayran oldu pervâne

Tutuşdı kalmadı kat'â tenimde mûlarım bir bir
Fetîl-efrûz olunca şem'-i 'aşkı sine-i câna

Der-i kûyunda feryâd eylesem de eyleme ta'yîb
Gedâlar hâlini 'arz eyler elbet şâh-ı devrâna

Görünce çeşmini Allah Allah oldu feryâdım
O kâfir merhamet itmez mi âyâ ehl-i îmâna

Gazel 91

Bahar eyyamıdır bir kerre cana 'azm-i bag olsun
Açılsun lâleler 'aşkınla sînem dâg dâg olsun

Müheyyâ odı bir meclis ne meclisdir behişt-âsâ
Hep erbâb-ı safâ gelsün de ağyara yasag olsun

O şâh-ı kişver-i hüsnün olursa bana ihsanı
Gelüp divâne gönlüm yansun amma pür-çerâg olsun

Dimiş agyâr-ı bed-çihre o şuha bezme gel bir şeb
Bu nâ-hoş sözleri gûş eyleyenlerden ırag olsun

Haber-dâr eyleyin yâri mübarek rûz-ı 'îd oldu
Elin 'uşşâka öpdürmez ise bâri ayag olsun

Gazel 43

Nev-bahâr oldu diyü zevki o dildar itmez
Rahm idüp 'âşıkına seyr-i çemen-zâr etmez

Bende ol derd ü belâ var ki bana yetmiş iken
Bana itdigini ol kâfirin ağyar itmez

Ben ne hâcet ki diyem derdimi bilmez mi tabib
Bilerek haste-i mecrûhına tîmâr etmez

Ben nihâh eyleyemem togrısı rüsvây rakîb
Her gice mahrem olur vaslına hiç ‘âr itmez

Nâvek-i âhım ise mermere itdi te’sîr
Ne kadar ağlasam ol zalime âh kâr itmez

Aşk ile kendüzini gayb ideyazdı Leylâ
Yine bir nîm-nigeh çeşm-i siyeh-kâr itmez

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA (1786-1829)

SİFAT-I SERMÂ

1-Karardı felek zülf-i bahtım gibi
Küre-bend olub kâr-ı sahtim gibi

2-Müsâvî idi mihre rûz u şebi
Düşünde görürdü felek kevkebi

3-Felek görmedi iki aydur mehi
Mahrem anurdu rebî'î gehi

4-Siyeh rûz edüb mâtem-i âfitâb
Felek kara geydi degildür sehâb

5-Kararmışdı fikrimde reng-i sefid
Hele kar yagub oldu levni bedîd

6-Siyâh câm içinde şerâb-ı beyâz
Aceb midür ol neş'esi inkıbâz

7-Dolu eyledi câm-ı çerhi şikest
Verir rahne gâhice bâlâya pest

8-Şihâb-ı felek etse azm-i zemîn
Olurdu döküb lebrîz-i âhenîn

9-Düşerdi soğukdan başına mîh-i bâm
Ciğer-gâha işler idi sîh-i bâm

10-Kar içre gören Keçecizâdeyi
Demez mi şaşırmış felek âdeyi

11-Şerer sıçrasa külhân-ı nârdan
Dökerdi akîde gibi kardan

12-Güneş açsa berfin dehî dahmesin
Felek gûş ederdi lâkin nağmesin (s.130)

ENDERUNLU VÂSIF (1771(?)-1824)

Kaside-i Şitâiyye Der-Sitâyiş

Germ idi ülfetimiz sayf ile geldikde şitâ
Girdi mâbeynimize oldu bürûdet peydâ

Şöyle kızdırış idi beynimiz ‘akd-i ülfet
Teb-i hurşid-i mahabbetle yanardık güyâ

N’eyleyem katdı soguk su yine pişmiş aşâ
Geldi o zât-ı şerife o münâfık sîmâ

Sararıp soldu ‘aceb hastadır ezhâr-ı çemen
Sadme-i berf ile titrer donarak ser-tâ-pâ

Döndü soygun veren abdâla nihâl-i güller
Eli bögrinde kalıp bülbülün eyler hulyâ

Serviler berf ile hep dîv-i sefide döönmüş
‘Aklı tarâc eder ol rütbe mehâbet-efzâ

Zînet-i sebz olarak kaldı hemân bir çemşir
Bir çiçekle yaz olur mu bu meseldir faraza

Tutalım ‘âlemi çemşîr ile pür eyleseler
Yakışır mı yine hiç kel başa çemşir amma

Kasdı kavurdu bizi gerçi kim eyyâm-ı harif
Esdş savurdu şitâ da bizi elbet rüsvâ

Rüzgar olsa müsâ’id bize her dem bârî
Görsek evvelki nüvâzişlerini ahyânen

Görmez olduk katı çokdan beridir nermiyyet
O havalar dem-i sermâ ile hep oldu hebâ

Kandadır şimdi ‘aceb zevk u safâ gülzârı
Kanda gül kanda tarab kanda hezâr-ı şeydâ

Yel eser şimdi yerinde kanı ol demler âh
Nây ü tanbûr ü kemân ile gezerdik zirâ

Hep yalan oldu o gül-geşt-i fezâ-yı gülşen
Ne temâşâ-yı çemen kaldı ne dillerde safâ

Ba’dezin biz de harâbâta varıp yüz turalım
Edelim bâri harâbatı bu yüzden ihyâ

O da bir zevk-ı diger başka bir âlemdir kim
Sâki-i mug-beçeler döndürür elde mînâ

Dahl olur mu hele rindâna sen insaf eyle
Gele âgûşına bin naz ile elde sahbâ

‘Arak-efşân ola ruhsârı perîşân gîsû
Sabr olur mu dayanır mı buna zühd ü riyâ

Meclis âmâde müheyyâ mey-i bâdî-i neşât
‘Îş u nûşa dem olur mu dahı bundan a’lâ

Âteşîn câm ile gayrı varalım korlanalım
Dil-i ‘âşık gibi pür-sûz olalım ser-tâ-pâ

Gehi hum-hânede reşk-âver-i câm-ı bâde
Gâhi de hânede ahab ile zevk-ı halvâ

Geh şikâra cıkalım dâ'ire-i kuhsâra
Diyelim tazıya tut tavşana hem kaç ammâ

Beççe-i tavşanı tavşan kanı bâdeyle hemân
Taş yatur sayd edelim kâm alalım subh u mesâ

Geyelim câme-i rindâneleri şâm ü seher
Dondurur yoksa bizi şiddet-i berd ü sermâ

Bir gazel-bend-i latif ile dedim cânâna
Eyledim ya'ni usuliyle hulûsum îmâ

Sogumak mümkün olur mu bana senden cânâ
Âteş-i 'aşkun ile sîne yanarken hâlâ

Micmer-i kalbe bırakdun yine bir âteş kim
Laht-ı dil pâre-i 'üd oldu yine subh u mesâ

El-hazer sûz-ı derûnumdan amân yaklaşma
Âteşün penbe ile olmaz oyunu zîrâ

Dil kebâb olmuş idi nâr-ı firâkunla velîk
Dona kaldım seni agyâr ile gördüm tenhâ

Bilirim karda gezer de izini göstermez
Dâm-ı tezvîrine aldanma anun murg-âsâ

Kimsenin tarlasına yagmaz olursa yagmur
Sana da neşv ü nemâ vermez o ey nahl-i cefâ

Sel gider kum kalır âhır buna 'âlem derler
Eyleme 'âşık-ı üftâdeni agyâra fedâ

Tâ-be-key bîhude pendün niçe bir tûl-ı emel
O cefâ-cû ile VÂSIF yeter etdün gavga

Ba'dezin medh ü şehen-şâha ser-âgâz eyle
Farz gibi cümleden evvel bu ehemdir zîrâ

Ya'ni ol pâdişeh-i kible-i hâcât-ı enâm
Çâre-sâz-ı zu'afâ melce-i sugrâ kübrâ

Mâlik- mülk-i ümem hhusrev-i seyyâre-haşem
Sâhib-i tîg u 'âlem pâdişeh-i mülk-ârâ

Hatem-i ülke-i himmet Cem ü Dârâ-haşmet
Mâlik-i mülk-i sahâvet şeh-i dîhîm-i 'atâ

Şeref-i nûr-ı seher pertev-i envâr-ı Kadir
Matla'-ı şems ü kamer dâver-i ferhunde-likâ

Sâhib-i tab'-ı fehîm Hazret-i Sultân Selim
Kerem-i Rabb-ı rahîm 'âleme sensin mahzâ

N'ola ser-tâc-ı şehen-şâh-ı cihân-gîr olsan
Efser-âsâ heme baş üzre yerün var şâhâ

İ'tikâdım budur 'âlemde benim sultânım
Bir yere gelse cihânda füsehâ vü bülegâ

Şevket-i yek-demini vasf edemez bir vassâf
Sâ'ib 'Örfi vü Kelîm ebkem olur belki şehâ

Nice ben medhüne şâyân olayım hunkârım
Böyle güftâr-ı perîşânım ile bî-ma'nâ

Arz-ı ihlâs-ı ‘ubûdiyyetim îâmâ yoksa
Kanda ben kanda sitâyîş-geh-i şî’r ü inşâ

Yok bizâ’am ki rakam-rîzî-i evsâfunda
Hâmem işkeste zebân ebkem ü ‘aczim icrâ

‘Afvuna ben kulun ammâ ki yine magrûrem
Husrevâ her ne kadar bilmez isem hüsn-i edâ

Bakma noksanıma şevketli kerâmet-kârım
Bu misil bende hatâ eyler ise şâh ‘atâ

Bilmesem kıssa-i mûr ile Süleyman’ı eger
Cür’et eyler mi idim hîç ‘inâyet-bahşâ

Çün karınca kaderince ede ihdâ-yı hulûs
Bendene şimdi budur bâdî-i cür’et mahzâ

Mûrdan ahkar ü nâçiz ü zâ’îfem gerçi
Ey Süleyman-ı zamân mûnkasem-i kân-ı ‘atâ

Ravza-i saltanatun nahl-i kerem-kârısın
Sâye-i âtîfetünde ederem zevk u safâ

Nice evsâfunu yâd eylemeyim her demde
Farz gibi boynuma borc oldu benim medh ü senâ

Nitekim hikmet-i Bârî ile her sâl-i sa’îd
Çü ta’âkub edeler birbirini sayf u şitâ

Eyleyip hıfz-ı emânında cenâb-ı Mûte’âl
Verd-i maksûduna göstermeye berd ü sermâ

Baş edip cümle murâdâtını dil-hâh üzre
Dilerim ‘ömr-i ‘azîzün kıla efzûn Mevlâ

Î’tidâl üzre geçip pâdişehim eyyâmün
Sadme-i kahr ile makhûr ola her dem a’dâ

Şarkı 164

Koklasam verdi ruhu ey gül-i ter solmaz mı
Bu niyazım sana geçmezse gözüm dolmaz mı
Bûs eden la’l-i lebûn söyle ferah bulmaz mı
Şimdicek öpsem usûliyle ‘aceb olmaz mı

Mû-miyânun alıp aguşa gezerken şöyle
Gerdenün bûs edip emsem n’ola ey meh söyle
Beni ay başına te’hire ne hâcet öyle
Şimdicek öpsem usûliyle ‘aceb olmaz mı

Ben izinsiz sarılıp nâfile söz işidemem
Lâkin öyle kuru va’d ile dönüp boş gidemem
Böyle bir buseye ben ‘ide kadar sabr edemem
Şimdicek öpsem usûliyle ‘aceb olmaz mı

Ben tehi çekmişem ol nahl-i cefânun bârı
Herkes alıp kayığa bu gice gitdi yarın
Yeniden bir dahı ta’cîze ne hâcet yarın
Şimdicek öpsem usûliyle ‘aceb olmaz mı

İşte takvim ey efendim dahı nerde bayram
Bugün et Vâsıf-ı gam-hâra edersen ikrâm
Gerçi sultanıma haddim degül amma ibrâm
Şimdicek öpsem usûliyle ‘aceb olmaz mı

Gazel -83-

Berg-i gül-i terle deheninden teri sildim
 San gülgülî dülbend ile verd-i teri sildim

Çeşmân-ı siyeh-mestini gördükde olup keyf
 Ol neş'e ile birden iki sagarı sildim

Dün hâhiş-i vasl ile sana name yazarken
 Yanlış yazılıp doğrusu birkaç yeri sildim

Üftâde hecrün olalı ey büt-i bî-dâd
 Verdim ne karar âha ne çeşm-i teri sildim

Ta'dâd edemem 'ömrden eyyâm-ı firâkı
 Sıfra çıkarıp cümleten ol günleri sildim

Sen de sitem ü cevri unut ba'dezin ey şûh
 Ben levh-i zamirimde olan muzmeri sildim

Yok gayeti bakdım ki gam-ı 'aşk-ı mecâzun
 Mecmû'a-ı dilden elem-i dilberi sildim

Zagandadır açdım pasını şimdi o şuhun
 Ey çarh-ı cefâ-cû gözü aç hançeri sildim

Medyun idi yüz bûse bana Vâsıf o meh-veş
 Geldikde hatı yüzü alıp defteri sildim

HERSEKLİ ÂRİF HİKMET (1839-1903)

Nâmık Kemâl Bey'le Müşterek

Hikmet- Çeşm-i câdû-nigehin gör ne füsûn etti yine

Kemâl- Gönlümü bâdiyye-peymâ-yı cünûn etti yine

Kemâl - Şîve-i gamzesi yârin ne belâdır yâ Rab

Hikmet - Beni bin cân ile âşüfte-derûn etti yine

Hikmet- Bârekallah zihî cevher-i tîg-ı nigehin

Kemâl- Her mesâm-ı tenimi çeşme-i hûn etti yine

Kemâl- Reş eder şîve-i âhengine sûr-ı mahşer

Hikmet- Nâle-i aşkı gönül perde-birûn etti yine

Hikmet- Hışmile ma'reke-i aşka gelip tîg-be-kef

Kemâl- Gamzesi fîtnede Behrâm-ı zebûn etti yine

Kemâl- Izırabımla düşer lerzişe ibrâm-ı felek

Hikmet- Şevk-ı rûyun beni bî-sabr ü sükûn etti yine

Hikmet- Oldu her mûy-i tenim maşrık-ı sad-mihr-i cünûn

Kemâl- Dâğ-ı sevdâyı gamın şu'le-nümûn etti yine

Kemâl- Hüsnünün feyz-i tecellîsine hayrânım kim

Hikmet- Dil-i pûlâd-eserim âyine-gûn etti yine

Hikmet- Mübtelâ-yı gam eder Hikmet-i nâ-şâdı bile

Kemâl- Nâmık ol şûh elemin şöyle füzûn etti yine

Gazel

Hikmetâ geçmem yine sevda-yı vasl-ı yârdan
 Çâk çâk olsa giribânım da damânım gibi

Derdimi nâlelerim eyledi izhâr sana
 Ben ne hacet ki diyem hâlimi tekrar sana

Mekân bilen sana âlemde lâmekân diyemez
 Gönül müsün ya gönül mü mekânın ey bülbül

Gidersem kabre ger bu renciș-i hicrân ile Hikmet
 Hezârân nâle-i cansûz olur peydâ giyâhımdan

Mekân bilen sana âlemde lâ-mekân diyemez
 Gönül müsün ya gönül mü mekânın ey bülbül

Dem urdu sende meğer sırr-ı nâyı Mevlânâ
 Nedir bu nağme-i hikmet-feşânın ey bülbül

LESKOFÇALI GALİP (1829-1830(?)-1867)

GAZEL

Mest-i aşkım bâde-i serşâr bitsün bitmesün
Ben hamuşum sohbet-i ahyâr bitsün

Nâmurâdidir murâdını tâ ezel bu bağda
Verd-ü hâr-ı devlet-ü idbâr bitsün bitmesün

Eyledim ben hânkah-ı dilde ikmâl-i usul
Gerdiş-i gerdûn-i bed-girdâr bitsün bitmesün

Andelibim bir güle ağyardan âsûde-hâl
Gülşen-i âlemde verd-ü hâr bitsün bitmesün

Na't-ı hüsnün ol bütün nazm eyle Gâlib haşre dek
Vâridât-ı âlem-i efkâr bitsün bitmesün

YENİŞEHİRLİ AVNÎ (1826-1884)

Bile Redifli Gazel

Gelmesün kam-ı dilüi'i lafz-ı temennaya bile
Suret-İ lafza degül mevrid-i ma'naya bile

Reşk o ser-germ-i mey mey-kede-i vahdete kim
Etmeye 'atf-ı nazar nfu-İ tecellaya bile

Kasdun azade-i mekr olmak ise dünyada
İ'timad eyleme her karda MevHiya bile

Hased ol haste-i mtistağnı-mizac-ı dile kim
İltifat itmedi enfiis-ı Mesihaya bile

Nice ta'bir ideyüm ol mehi kim ruhsarı
İn'ikas itmedi ayine-i rti'yaya bile

Bir mehüii berk-i tecellasına talibdür dil
Ki zuhfu eylemedi dide-i Mılsaya bile

Yüz süren hiik-i der-i Hazret-i Mevlanaya
Ser-fiini itmeye gerdun-ı mu'alaya bile

(Lokman Turan, II. cilt, Erz. 1998 (Basılmamış Doktora Tezi 3211-14.))

Gazel -139-

Gülşen-harâb-ı nahvet olup âh ü zârımız
 Bir gün bizim de yâd olunur rüzgârımız

İbrişim-i tahayyül-i zülfünle bestedir
 Şîrâze-i sahayif-i leyl ü nehârımız

Bir kulzüm-i muhit-i hurûşende-i diliz
 Dâmân-ı kûhsâr-ı fenadır kenârımız

Biz mâverâ-yı âlem-i akla seferdeyiz
 Mecnûndur bu bâdiyede ser-katarımız

Şeh-bâz-ı dîgeriz ki bu cism-i nizâr ile
 Anka-yı kûh-i Kaf-ı ademdir şikârımız

Kim bûs ederdi pir-i mugânın ayağını
 Olsaydı destimizde eger ihtiyarımız

Nâ-bûd-ı küşte-i der-i yârız bu feyz ile
 Kehlû'l-uyûn-ı hayl-i melektir gubârımız

Avnî o cevheriz ki bu sûku'l-gurûrda
 Tâ zâyî' olmayınca bilinmez ayârımız

EDHEM PERTEV PAŞA (1824-1873)

Mahmud Nedim Paşa'nın Sadarete Tayininde Yazdığı Kaside'den Bölümler

Bu deli gönlümün coşkunluğu var
Zannım o yosmanın mübtelâsıdır
Yitirmiş aklımı bilmem ne arar
Aşk elinin eski budâlasıdır.

5. Öyle bir yosmadır, ki yoktur eşi,
Kim görse beğenmez o mahveşi,
Güzellik göğünün parlak güneşi,
Muhabbet ufkunun bir Ziyasıdır.

9. Cihânı beyhûde gezme serseri
Bak da cemâline anla her yeri
Hindistan'ı değer kara benleri
Âşıka eğlence Avrupa'sıdır.

13. Kurulmuş kaşları kaza kemânı,
Titretir kirpiği oku her yanı;
Katında helâldir kamunun kanı;
Bu da hilkatinin muktezâsıdır.

17. O şahin bakışla bu seyfi sözler
Pek yaman avcıdır etrâfı gözler
Gönül kuşlarından bırakmaz eser
Çün dertli ciğerler hoş gıdâsıdır.

21. Merhameti yoktur dinlemez âhı,
Bin âşık öldürür her bir nigâhı
Ecel dedikleri emr-i İlâhî
Gamzesinin kadîm âşinâsıdır.

25. Açılmış yanağı bir kudret gülü
Zâr eder görünce gönül bülbülü
Ol tâze hattına vermem sünbülü
Benefşe zülfünün bî-nevâsıdır.

29. Pek yahşidir anın şirin likâsı
Her sözü sohbeti tavr u edâsı
Zerre denli amma yoktur vefâsı
Dem ursa da kuru iddiasıdır.

33. inanma sözüne olma derbeder
Her va'di aksidir bahtıma benzer
Âşık aldatmadır yanında hüner
Yalın yüzlülerin bî-vefâsıdır.

37. Devâdır kan yutma dertli özüme,
Cilâdır ağlamak yaşlı gözüme;
Bir nazar eyleyen soluk yüzüme
Der ki: âşıkların bî-riyâsıdır.

41. Aşk odu bir yandan derdimi dağlar
Felek de bir yandan zincirim bağlar
Durmaz gözüm durmaz hemen kan ağlar
Bilmezem çektiğim ne cezâsıdır?

45. Yeni haller görüp bu eski dünya
Eylemişken halkı ye'se mübtelâ
Ansızın Hâtîf'ten geldi bu nidâ
Felâket gününün intihâsıdır.

49. Çün oldu görünüp inâyet-i Hak
Mahmud Nedim Paşa nedim-i mutlak
Sâyesinde her iş bulmada revnak
Bu din ü devletin reh-nümâsıdır.

53. Parlattı cihânı nûr-ı irfânı
 Yüceltti şanı sadr-ı divanı
 Milletin erkânı hayr-hâhânı
 Can ile yürekten asdıkasıdır.

57. Cism-i devlet buldu onunla hayat
 Kalbimize geldi yeniden sebat
 Aranırdı çoktan zât gibi zât
 Vücûdu Tanrı'nın bir atâsıdır.

61. Her hulk-ı kerîmi hulk-ı Ahmedî
 Te'yid olur elbet şer'î maksadı
 Zâtıyla haysiyyet buldu mesnedi
 Din ulularının müctebâsıdır.

65. Sıdk ile zamanda Sıddîk-i Ekber
 Adi ü siyâsette Hazret-i Ömer
 Zühd ile hayâsı Osman'a benzer
 İrfân ile vaktinin Murtaza'sıdır.

69. Duyulup her yerden adâlet sesi
 Tazelendi halkın şevk ü hevesi
 Âcizlerin odur hep çâre-resi
 Kapısı âlemin mültecâsıdır.

74. Bağışlar kalemi bizlere kuvvet
 Reyiyle nizâm bulur memleket
 Verilmiş kendine her türlü hikmet
 Edeb meclisinin Baykara'sıdır.

(Hakayiku'l-Vekâyi, nr. 397,12 Şaban 1288/28 Ekim 1871.)

OSMAN NEVRES (1820-1821(?)-1876)

ŞARKI

Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül
Etsem de abesdir sitem-i hâre tahammül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Ellerle o zevk etdi ben âteşlere yandım
Çekdim o kadar cev ü cefâsın ki usandım
Derlerdi kabûl etmez idim şimdi inandım
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Senden güzelim çare bana kat'-ı emeldir
Etsen dahi ülfet diyemem ellerle haleldir
Ağyâr ile gezsens de gücenmem ki meseldir
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Gördüm açılırken bu seher goncayı hâra
Sordum nola bu cev ü cefa bülbül-i zâra
Bir âh çekip hasret ile dedi ne çâre
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Bîgâne-edâdır bilir ol âfeti herkes
Ümmîd-i visâl eyleme andan emelin kes
Beyhûde yere âh u figân eyleme Nevres
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Gazel -193-

Yeter bir lale-i hod-rû için dağlandın eybûlbûl
 Esir oldun bu hasret bağına bağlandın ey bûlbûl

Nevâ-yı âteşininden niçin bûy-i vefâ gelmez
 Meger gûlyâğı ile sen de mi yağlandın ey bûlbûl

Gurâb-i nevhager gibi hurûşun dil-hırâş oldu
 Meğer bir hârın uydun suyuna zâğlandın ey bûlbûl

Onulmaz hâr-ı hasret yâresi gördüm hezârın ben
 Teper hem bir taraftan sanma kim sağlandın ey bûlbûl

Nedir sor Nevres-i şeydâya, gülşen sonu külhandır
 Ne hasıl tut ki dedim güllerin bağlandın ey bûlbûl

ŞEYHÜLİSLÂM ÂRİF HİKMET (1786-1859)

Gazel

Bakî vü Mefî vü Necâtî vü Fehim Sabit ü
Râgıb u Sâmi vü Fuzulî vü Nedim

Rehnamâyân jesâlibi suhan bunlardır
Birinin mesleğine peyrev olur tabı selîm.

Çîredestânı hünerden nice mahir dahi yar
Silki telfike olur her suhani dürri nâzım

Mâ'dası müteşâir'dir eder cemi huruf
Edib evzan u kavâfiye muvafık tersim.

Kimisi sârikı mazmun u kimi hatibi leyi
Kiminin sebki rekik ü. kiminin lâfzı sakîm.

Nevî insanda heyûlâ dahi lâyuhsâdır
Sureta olsa dahi kaabili ta'lîm.

Nice sengi siyehi pür güher etmiş Hikmet
Ezelî terbiyeti mihri tecellî kerîm.

MÜŞTÂK BABA

Doğum tarihi ve yeri: (1759-1832)

Bitlis Redifli Gazeli

Ey şehir-i safa-bahşa maksud-ı cinân Bitlis,
Vey belde-i bî- hemta pâkîze mekan Bitlis

Ey hân-kâh-ı irfân meyhâne-i dervîşan,
İşret-gede-i zî şân esrâr-ı nihân Bitlis.

Mahruse-i âlemde yok böyle güzel belde,
Reşk-aver-i Hindistan Keşmir- nişan Bitlis.

Sükkân-ı Nazîf- ülfet, hûbân-ı melek- suret,
Her bahçesi bir cennet Firdevs-i cinân Bitlis.

Mülk-i sipeh-i uşşâk mevlûd-geh-i Müştâk,
Envar ider işrak çün mihr-i ayân Bitlis
(Müştâk Baba, Dîvân-ı Müştâk, s.36.)

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet; GÖKALP, Haluk; KOCAKAPLAN, İsa, (2009), **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- AKARCA, Döndü, (2003), “Şitaiyye Nesiblerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri”, Yüksek Lisans Tezi, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Adana.
- AKOT, Bülent, (2010), “Müşâtâk Baba Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- AKSOY, Hasan, (1991), “Hersekli Ârif Hikmet Bey” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** Cilt: 17; İstanbul, s. 233-235.
- ARSLAN, Mehmet, (2003), **Leyla Hanım Divanı**, Kitabevi Yay., İstanbul.
- ARSLAN, Mehmet, (2002), **Şeref Hanım Divanı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- AYAN, Dursun, (2007), “Astronomik Düzenlilikten Sosyo-Matematik Uylaşıma Takvim”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, IX/1-2, s.231.
- AYVAZOĞLU, Beşir, (2012), **Güller Kitabı**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- AUGUSTİNUS, Saint, (1999), **İtiraflar**, Pamir, Dominik (Çev.), Kaknüs yayınları, 1.Basım, İstanbul, s.264-291,
- BAYRAM, Yavuz, (2001), “Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçeveleri”, **OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü** Bitirilmiş Doktora Tezi, **Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler** adlı makale, Samsun.
- BAYTOP, Turhan, (1987), **Osmanlı Lâlesi**, Lâle Mecmuası, S. 5.
- BİLGE, Mustafa L., (1991), “Ârif Hikmet Bey, Şeyhülislâm” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:03 s.366, İstanbul.
- BÜLBÜL, İbrahim, (1989), **Keçecizâde İzzet Molla**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- CUNBUR, Müjgan, (1996), **Bir Osmanlı Müeccimbaşısı ve Nevruz, Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:116, s. 121-130, Ankara.

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (1977), **Yahya Bey Divanı**, İÜEF Yay., s. 110-112, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1993), **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Sözlük**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, s.112.
- DENİZ, Sebahat, (2006), **Meyveli Teşbihler**, Meyve Kitabı, Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Dilek Herkmen, Kitabevi Yay., s. 579-597, İstanbul.
- ERKAL, Abdulkadir, (2009), “Yenişehirli Avnî’nin Mir’ât-ı Cünûn İsimli Eseri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 39, Erzurum.
- GÜFTÂ, Hüseyin, (T.Y.), “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Volume: 3 Issue: 15 Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı.
- GÜNDOĞDU, Mehmed Kemal, (1997), **Müşâtâk Baba Dîvânı**, MEB Yay., İstanbul.
- GÜREL, Nazlı Rânâ, (2004), **Bir Osmanlı Aydını İbrahim Pertev Paşa**, Berikan Yay. Ankara.
- GÜREL, Rahşan (1999), **Divan-ı Dülşen-i Efkar-ı Vasıf-ı Enderuni**, , Kitabevi yay./Enderunlu Vasıf Divanı (Derviş-Nihad Bir Saray Adamı) , İstanbul.
- İSPİR, Meheddin, (2009), “Fehîm-i Kadîm Divanı’nındaki Temmûziye Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Volume 2/6.
- KARACASU, Barış, (2009), **Keçeci-zâde İzzet Molla ve Gülşen-i Aşk Li Cenâbi Muhammed İzzet**, Bilkent Üniversitesi-Türk Edebiyatı Bölümü, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter.
- KARAKÖSE, Saadet, (2006), “Sünbül”, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., c.V, Ankara, s. 357.
- KEMİKLİ, Bilal, (2003), **Şâir Şeyhülislam Ârif Hikmet Beyefendi, Hayatı-Eserleri-Şiirleri**, MEB yay., Ankara.
- KURNAZ, Cemal, (1996), **Hayâlî Bey Divanı’nın Tahlîli**, Divanlar Dizisi, s. 486 İstanbul.

- OKAY, M. Orhan, (1991), “Edhem Pertev Paşa” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:10, İstanbul, s.421.
- ÖZDEMİR, Hikmet, (1996), **Adile Sultan Divanı**, Türk Klasikleri Dizisi-T.C. Kültür Bak.Yay., Ankara.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, (2015), **Divân-ı Avni (Yenişehirli Avni Bey)**, Dergah yayınları İstanbul.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, (1999), **Osman Nevres Hayatı ve Eserleri**, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, (1987), **Hersekli Arif Hikmet**, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, (1987), **Leskofçalı Galip Hayatı ve Eserleri**, Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, Ankara.
- ÖZTEKİN, Nezahat, (2005), **Eski Türk Edebiyatında Gül**, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Y. 34, S. 4, s. 22.
- PALA, İskender, (2004), **Gül ile Bülbül**.
- PARLATIR, İsmail, (2006), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- POLAT, Nazım Hikmet, (2001), **Milli Çiçeklerimizden Karanfil, Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine, Cevat Rüştü’den bir Güldeste**, Kitabevi Yay., İstanbul.
- POLAT, Nazım Hikmet (2001), **Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste**, s.63-64, İstanbul.
- PALA, İskender, (1998), **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul.
- SEFERCİOĞLU, Nejat, (1990), **Mevsim-i Seyr-i Kenâr, Nev’i Divânı’nın Tahlili**, Ankara.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2006) **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, s.8, İstanbul.
- TOLASA, Harun, (2001), **Ahmed Paşanın Şiir Dünyası**, Ankara.

- TURAN, Lokman, (1999), “19. Yüzyıl Divan Şiirinde Yenileşme Temayülleri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, Erzurum
- TÜRKMEN, Fikret, (2007), “Doğulu Konuların Rus Edebiyatında İşlenmesi Meselesi”, **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**, C.1, S.4, s.684.
- UZUN, Şerife, (2015), “Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ”, **Selçuk Üniversitesi/Selçuk University Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı/Number: 34, Konya, s.353-370
- VASSAF, Hüseyin, (1923), **Risâle-i Müştâkiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi Bölümü.
- YENİTERZİ, Emine, (1993) **Divan Şiirinde Na't**, TDV Yayınları, Ankara.
- YUVA, Hümeysra, (2009), **Türk Şiirinde Zaman Teminin Değişimi**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II.
- ZAVOTÇU, Gencay, (2002), **Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül, Türkler**, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 896-902.

Elektronik Kaynaklar:

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (2009) **Bir Mevlevî Şair: Yenişehirli Avni Bey Ve Mevlâna İçin Na'tı**, [http:// www.akademik.semazen.net/article](http://www.akademik.semazen.net/article), (10.07.2017).
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, **Dîvan Şiirinde Çevre**, [http:// www. geocities. com/ m,sefercioglu /makaleler /divansiirindecevre.htm](http://www.geocities.com/m,sefercioglu/makaleler/divansiirindecevre.htm), (16.06.2017).
- YILDIZ, Alim, **Osman Nevres'in “Olaydı” Redifli Gazeline Şerh** [http:// www.eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/345.pdf](http://www.eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/345.pdf), (14.06.2017).

DİZİN

-A-

Ağaç · 82, 128, 129
 Âşık · 13, 71, 85, 113, 126, 162

-B-

Bâğ · 20, 26, 40, 127
 Benefşe · 16, 60, 63, 71, 72, 91, 136,
 141, 144, 162
 Bostân · 127
 Bülbül · 29, 30, 32, 33, 39, 44, 45, 50,
 51, 52, 53, 54, 123, 129, 134, 170,
 171

-C-

Cünûn · 40, 123, 169

-E-

Erguvan · 75, 76, 128, 129

-G-

Gonca · 23, 29, 33, 78, 79, 94, 128, 129
 Gül · 19, 23, 25, 27, 29, 33, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 58, 64, 67,
 69, 75, 76, 85, 87, 88, 90, 93, 95, 97,
 98, 108, 114, 123, 127, 128, 129,
 142, 164, 170, 171
 Gülistân · 85, 90
 Gülşen · 12, 22, 32, 38, 53, 85, 86, 88,
 90, 91, 107, 127, 158, 160, 169

-H-

Hazan · 28, 29, 113, 123, 125, 126

-İ-

İşret · 94, 110, 127, 130, 131, 167

-K-

Kar · 83, 118, 147
 Karanfil · 72, 73, 128, 129, 137, 170
 Kış · 82, 116, 126

-L-

Lâle · 11, 22, 42, 43, 55, 56, 57, 58, 60,
 87, 97, 98, 128, 129, 168

-M-

Mevsim · 2, 16, 25, 59, 89, 98, 170
 Meyve · 80, 81, 129, 169

-N-

Nergis · 43, 57, 64, 65, 66, 128, 129

-R-

Rüzgar · 149

-S-

Sebze · 80, 95, 129
 Seher · 37, 130, 169
 Servi · 128, 129
 Sevgili · 16, 42, 47, 69, 76, 85, 103,
 109, 113, 123, 126
 Sünbül · 22, 30, 46, 48, 60, 61, 62, 63,
 66, 67, 70, 100, 101, 128, 129, 169
 Süsen · 80

-Ş-

Şeb · 10, 12, 14, 91, 106, 130, 131, 171

-T-

Tabiat · 18, 127

-V-

Vakt · 37, 169

-Y-

Yasemin · 10, 20, 70, 119
 Yaz · 103, 107, 112, 124, 125

-Z-

Zambak · 77, 128, 129

